

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

Az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének kiadványai

Szerkeszti: KOVÁCS KÁLMÁN

11. szám

Mezey Barna

A Rákóczi szabadságharc országgyűlései

Budapest. 1981.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

Az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének kiadványai

Szerkeszti: KOVÁCS KÁLMÁN

TARTALOM

I. Bevezetés	11. szám
II. A gyűlések összehívásának körülményei	
Jegyzetek	
III. Az országgyűlés hatásköre	
1. A Conventus Generalis	16
2. Az országgyűlés hatásköre	17
3. Az országgyűlési hatáskör	19
4. A képzési szervek és az országgyűlési hatáskör	22
5. A konfidencia	29
A Rákóczi szabadságharc országgyűlései	
Jegyzetek	32
IV. Az országgyűlések előkészítése, összehívásuk	
Az országgyűlések előkészítése	36
1. A Rákóczi országgyűlésre vonatkozó nézetek	36
2. Az országgyűlések előkészítése	39
3. A teljes ülés, a Conventus Generalis részvevői és tisztviselői	45
4. Az országgyűlések hatásköre	54
5. Részleges ülések	56
6. Territoriális országgyűlés	58
7. Conventiculum	59
Jegyzetek	60
V. Az országgyűlés által alkotott jogszabályok	68
Jegyzetek	73
Utószó	75
Résumé	78
Zusammenfassung	79
Rövidített jegyzék	82
Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének kiadványai	86

*Bonifacius, és "Sülyök"
"Legyen tegezték felle"
L. K. K. K. K.
Róza T. K. K.
30. p. plus 16.*

Budapest, 1981.

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék

11. évfolyam

lektorálta

R. VÁRKONYI ÁGNES

KOVÁCS KÁLMÁN

Felelős kiadó: dr. Kovács Kálmán

8011881 MTA KESZ Sokszorosító, Budapest. Felelős vezető: dr Héczey Lászlóné

TARTALOM

I. Bevezetés	5
II. A gyűlések összehívásának körülményei	7
Jegyzetek	11
III. Az országgyűlés hatásköre	15
1. A Conventus Generalis	15
2. Az országgyűlés hatásköre	16
3. Az országgyűlési tárgyak	17
4. A központi szervek és az országgyűlés viszonya	19
5. A konföderáció	22
6. Az országgyűlési bíraskodás	29
Jegyzetek	32
IV. Az országgyűlések előkészítése, összetételük. Az országgyűlési tárgyalások	38
1. A fejedelem országgyűlésre vonatkozó nézetei	38
2. Az országgyűlések előkészítése	39
3. A teljes ülés. A Conventus Generalis résztvevői és tisztségviselői	45
4. Az országgyűlések bizottságai	54
5. Részleges ülések	56
6. Territoriális részgyűlés	58
7. Conventiculum	59
Jegyzetek	60
V. Az országgyűlés által alkotott jogszabályok	68
Jegyzetek	73
Utószó	75
Résumé	78
Zusammenfassung	79
Rövidítések jegyzéke	82
Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogi történelmi Tanszékének kiadványai	86

I. BEVEZETÉS

A Rákóczi szabadságharc nyolc esztendeje alatt a magyarországi rendek és az erdélyi fejedelemség kiváltságosai nyolc országgyűlést tartottak, hármat Magyarországon és ötöt Erdélyben.¹ A szabadságharc állam- és jogfejlődésének kiemelkedő mozzanatai voltak a szécsényi, ónodi és sárospataki conventusok. Az országgyűlések törvényei többek között fölrajzolták az új magyar állam szervezetének körvonalait. A továbbiakban kísérletet teszünk a gyűlések működésének fölvezetésére, szervezetük s tárgyalási rendjük bemutatására.² A gyűlések története korántsem tekinthető fehér foltnak történeti irodalmunkban. Számos tanulmányban vizsgálták történészeink a conventusok szerepét a szabadságharc keretein belül. Az eddigi kutatások főként a gyűlések történetének föltárására irányultak, hol a szoros értelemben vett, áttekinthető eseménytörténetre koncentrálnak, hol speciális aspektusból vizsgálva, bizonyos országgyűlési tárgyak vitáit elemezve.³ E művek azonban nem teszik fölöslegessé a diéták további tanulmányozását. A gyűlések értékelésénél szembeötlő a jogtörténeti szempontú vizsgálódás hiánya, a kutatás ezidáig mellőzte a diéták szervezeti kérdéseinek földolgozását.

Tanulmányunkban elsősorban arra keressük a választ, hogy Rákóczi három országgyűlése hol helyezkedik el a magyar alkotmányfejlődésben. Vizsgáljuk, az egykamarás gyűlések hogyan szolgálták a fejedelem központosító elgondolásait, hogyan illeszkedtek az újonnan alakított szervek közé. Figyelmet érdemel, hogy mennyiben voltak folytatásai a korábbi országgyűléseknek és milyen mértékben jelentettek haladó mozzanatot az államapparátus fejlődésében. Érintjük azt is, hogy kik készítették elő, szervezték és irányították a tanácskozásokat, hogyan folytak le ezek a tárgyalások. Vajon miért mellőzték a kurucpárti politikusok két és fél esztendeig a conventusok összehívását, s milyen változást idézett ez elő a szabadságharc belső szervezetében, további folytatásában?

Amikor témánkul a három conventus szervezeti–működési elemzését választottuk, a fentebb elmondottakon túl a gyűlések különlegessége is vonzott bennünket. A magyar államtörténetnek évszázadokkal korábbi intézménytípusára

támaszkodó, hagyományokból táplálkozó, ám különleges vonásokkal kiegészülő, sajátos alakzatáról van szó.⁴

S noha nem köztörténeti elemzésre vállalkoztunk, amikor az országgyűlések szabályozottságát, hatáskörét, működését és szervezetét választottuk vizsgálódásunk tárgyául, a köztörténeti események felvillantásától esetenként nem tekinthetünk el.⁵

Jegyzetek

1. Szécsényben 1705. szeptember 12-október 2; Ónodon 1707. május 31-június 22; Sárospatakon 1708. november 28-december 17. Az erdélyi országgyűlések: Gyulafehérvár, 1704. július 7-12; Huszt, 1706. március 8-13; Medgyes, 1706. október; Beszterce, 1707. január; Marosvásárhely, 1707. március 28-április 21.
2. Az elemzés határait terjedelmi okokból le kellett szűkíteniünk e három gyűlés vizsgálata. Eltekintettünk az erdélyi országgyűlések elemzésétől, az ottani diéták ugyanis alapvetően különböztek Rákóczi magyar gyűléseitől. Erdély diétáit, mint választott fejedelem, törvényes uralkodó, a szokásoknak megfelelően bonyolította. Tanulmányunk elsősorban az „új” magyar államapparátus jellemzésére vállalkozott, ehhez az erdélyi gyűlések tárgyalásainak szintézise aligha nyújthat megfelelő adalékokat.
3. Vö. pl. R. VÁRKONYI Ágnes: Rendhagyó országgyűlés Szécsényben 1705. Tanulmányok Szécsény multjából I. Szécsény, 1978; ZOLTAI László: Debreceniek a szécsényi országgyűlésen (Régi okiratok és levelek tára, 1905); R. VÁRKONYI Ágnes: Ismeretlen kuruc vers és politikai háttere (Gondold meg magyar nép). Irodalomtörténeti Közlemények 1979/1. sz. MÁRKI Sándor: A magyar, mint államnyelv. Az Aradi Főgimnázium Értesítője, 1879.; WELLMANN Imre: Az ónodi országgyűlés történetéhez. Szentpétery Emlékkönyv, Bp. 1938.; ÁLDÁSY Antal: Az ónodi országgyűlés története, Századok, 1895.; THALY Kálmán: Az ónodi országgyűlés történetéhez, Századok, 1896.; CSEREGHY Károly: Az ónodi országgyűlés és előzményei, Bp., 1934, stb. A szabadságharc történetét általában összefoglaló munkák fősorolását itt nem látjuk szükségesnek. A speciális feldolgozásokra néhány fontosabb példa: ZSILINSZKY Mihály: A magyar országgyűlések valósággyi tárgyalásai, Bp. 1897; THALY Kálmán: Protestáns egyháztörténelmi kalászat II. Rákóczi Ferenc fejedelem kancelláriája 1703-1706-iki kiadványi jegyzőkönyvéből, Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező, 1876/2. sz.; ZSILINSZKY Mihály: A szécsényi konvent történetéhez. Történelmi Tár, 1896; A szécsényi gyűlés kora vallásügyi viszonyainak rövid ismertetése, Bp., 1880. ESZE Tamás számos műve foglalkozik még a vallásügyi kérdésekkel, így: A kurucok első országgyűlése. Református Egyház, 1955. október 1; II Rákóczi Ferenc és a reformátusok. Kálvin Kalendárium, 1952.; Rákóczi eretnksége. Az Út, 1952/26., stb. Ezek zömében az első két diétára vonatkozó, a sárospataki conventusnak még története is jórészt homályban van. Újabbban néhány tanulmány már érintette (általánosságban, pl. a konföderáció mibenlétét vizsgálva). Továbbá főként a szécsényi gyűlést elemezve föltárták az erőviszonyokat, a diéták tárgyalásai mögött álló politikai csoportosulásokat.
4. Lásd erre II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára, Szécsényben rendezett tudományos ülésszak előadásait, különösen R. VÁRKONYI Ágnes: Rákóczi állama és Nógrád vármegye vagy HOPP Lajos: A szécsényi konföderáció és a lengyel példa. Mindkettő a Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyvének 22/1976. kötetében, Balassagyarmat, 1976. Itt is hivatkozunk R. VÁRKONYI Ágnes két munkájára: Rendhagyó országgyűlés, Ismeretlen kuruc vers.
5. Tanulmányunkban a diéta, országgyűlés, gyűlés, conventus kifejezéseket szinonimaként alkalmazzuk. Alapot erre a szabadságharc vezetőinek szóhasználata, a korabeli szokásos elnevezések adnak.

II. A GYŰLÉSEK ÖSSZEHÍVÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI

A szabadságharc állama három országgyűlésének összehívására olyannyira eltérő, s folyamatosan változó történelmi helyzetben került sor, hogy ezek beható vizsgálatára – témánk specifikus volta s terjedelmi korlátaink miatt – ehelyütt nem vállalkozhatunk. Így ezúttal csupán az egybehívás okainak rövid áttekintését ígérhetjük, a törvényhozó testület munkájának jobb megértése céljából.¹

A szabadságharc első fázisában a központi államapparátus kontúrjai lassan rajzolódtak ki. Ismeretes, hogy Rákóczi 1704 nyarán még az országgyűlés megtartása ellen foglalt állást. Megítélése szerint a szabadságharc indítékai az egész Magyar Királyság „minden tagjára” kiterjednek. Ezért csak egy egységes, minden érdekeltet tömörítő, valóban országos gyűlés lehet a megoldás – vallotta.² A körülmények azonban megváltoztatták álláspontját, hiszen októberben már az összehívást latolgatta,³ noha a convocatoriákat majd egy év múltán írta csak alá. Ő maga így számolt be erről: kezdetben „heves igyekezettel vetette magát nemzetem ebbe a háborúba . . .”. Később, 1705 elején már „gyöngeség támadt és csüggedés . . . ezeket a szomorú állapotokat csak súlyosbítja generálisaim titkos féktékenykedése, ami a leggondosabban kidolgozott terveket is tönkreteszi, és megakadályozzák a hadak regularizálását . . . amíg autoritásom csupán a felkelés természetére és rangomra támaszkodott, melyet születésemnek köszönhetek a hazámbéliek között, igyekeztem szelidséggel lecsillapítani a szenvedélyeket, de amikor sem jótéteményeim, sem színeléseimnek nem vettem hasznát, szükségesnek véltem összehívni Szécsényben az országgyűlést”.⁴ S tette ezt az a Rákóczi Ferenc, aki a hadi sikerek prioritását hangsúlyozva, a remélt kedvező tárgyalási pozíciók elérése előtt alig szándékozott kezdetben lényegesen beavatkozni a hagyományos államapparátus felépítésébe.⁵ Az országgyűlés összehívása egyet jelenhetett a Habsburgokkal történő teljes és visszavonhatatlan szembefordulás kinyilatkoztatásával,

a főurakkal és a klérussal való szakítással. Ennek következményei a szécsényi tanácskozásokon is fölvetődtek; e problémákat látszólag föloldotta Bercsényi konföderáció-konstrukciója. Alig egy esztendő elteltével azonban mind világosabbá vált, hogy hosszabb küzdelemre kell berendezkedni. Az állami gépezet kiépítése elodázhatatlan tennivaló volt. A jobbágyok, a „vitélő rend“ és a szabadságharc vezetésébe egyre inkább beépülő nemesség ellentétei fokozatosan növekedtek. Napirenden voltak a lutheránus, kálvinista és katolikus felekezetek közötti villongások.⁶ Ezek megoldásához, a politikai vezetés belső ellentmondásainak feloldásához az országgyűlés tekintélyéből táplálkozó törvényi rendezésre volt szükség.

1705 tavaszán a harc vezetői mindannyian érezték az összehívás szoros szükségét. „A mezei gyűlésnek, igenis, ideit, szükségét is látnám, ha az operatiók engednék“–sürgette Bercsényi Miklós a fejedelmet.⁷ Nála akkor elsősorban a béketárgyalások sikerének biztosítékaként került szóba a gyűlés. („Nem lehet Nagyságodnak az ország híre nélkül még csak az quarantiát is nomine Regni acceptálni, annyival is inkább tractálni.“) Visszaemlékezései szerint a fejedelmet a meghívó kibocsátásakor két kérdés foglalkoztatta: a békekötés és a vallási ellentétek problémája.⁸ Des Alleurs márki egyik jelentése tudósított az országgyűlés titkos előkészítő tárgyalásairól: fő témája az interregnum kimondása és a királyválasztás volt.⁹ Mindkettő összefüggött az államszervezés nehézségeivel, a kormányforma, s ezzel párhuzamosan a diplomáciai kapcsolatok rendezetlenségével.¹⁰

A törvényhozás szervének felállítását leginkább az esetleges béketárgyalások ügye sürgethette. E testülettől várta a politikai vezetés az erősödő „békepárt“ leszerelését, s a nemzetközi közvélemény szimpátiájának elnyerését.¹¹ Az interregnum kimondása pedig a nemzetközi kapcsolatok szélesítésének lényeges feltétele volt.¹³ Egyre nagyobb súlyt kapott a valláskérdés, kiemelten a magyarországi jezsuiták ténykedése.¹⁴ Mindennapos tapasztalatok bizonyították a hadsereg fegyelmének, a hadellátásnak, hadállításnak fogyatékosságait. Az államszervezetnek a szécsényi gyűlésen történő megváltoztatása (sok tekintetben létrehozása) amint azt R. Várkonyi Ágnes kifejtette,¹⁵ a különféle rendi erők (köztük természetesen Rákóczi Ferenc és csoportja) küzdelmeinek spontán eredménye volt.¹⁶

A következő conventust Rákóczi Ferenc két esztendővel később egészen más körülmények között hívta az ónodi mezőre. Ekkor már a négy éve tartó háború problémái halmozódtak fel, ezt tükrözték az országgyűlés előterjesztései is.¹⁷ Ahogyan a fejedelem utóbb összefoglalta: tovább lankadt a küzdelem iránti lelkesedés a tárgyalásokban bízó rendek körében, csökkent a jobbágyok, vitézek között; a nemesek lassan visszanyerték a kezdetben elveszített pozícióikat.¹⁸ A vármegyék zúgolódtak a hadsereg és a katonai tisztségviselők, a tábornokok visszaélései miatt, sokallták a terheket az elhúzódó hábo-

rúban. Ahogyan hírlett, „Magyarországban néhány vármegyék elunván a kurcságnak nagy istentelenségét . . . egybenvégezének, hogy tovább Rákóczi mellett ne hadakozzanak, hanem ha a császárral meg nem akar békélleni, ők külön a császár hűségére redeáljanak“. ¹⁹ S bár ilyen élesen csupán Turóc vármegye exponálta magát, kétségtelen, hogy a mindennapos panaszok mellett ²⁰ 1706 folyamán kibontakozóban volt a Rákóczi centralizáló elképzeléseit tagadó rendi nemesi ellenállás. ²¹ Ennek élén az arisztokrata Forgách Simon állt. ²²

A konföderáció szervezetében ekkor már a bomlás jelei mutatkoztak. A nyílt ellenszegülést le lehetett törni, Turóc vármegye esetében a megtorlással példát lehetett statuálni, de ez mit sem segített az oeconomicális bajokon. ²³ A gazdasági erők kimerültek, a hadakozás minden bevételt felemészített, ²⁴ a rézpénz elérte telenedett. ²⁵ A katonák a „kongóban“ fizetett zsoldból semmit sem vehettek: a hadsereg rongyos éhes volt s ami rosszabb: általában váltak a jogtalan rekvirálások. A nemesség egyre erőszakosabban lépett föl a vitélő renddel szemben: kezdték a jobbágyságot visszaparancsolni birtokaikra. Ebben a helyzetben bizonyossá vált, hogy a háborút a régi módon folytatni nem lehet. A fejedelem és tanácsadói új utakat kerestek. Ennek lényege három pontban foglalható össze: 1. közteherviselés, 2. detronizáció, 3. jobbágyságot főlsszabadítása, szabad földön letelepítése. ²⁶ Ezt kiegészítendő, rendezni kívánták többek között a hajdúvárosok kiváltságainak kérdését, ²⁷ az államszervezet részleges átszervezését, ²⁸ s tető alá akarták hozni a katonai törvénykönyvet. ²⁹

A harmadik törvényhozó gyűlés, a sárospataki gyűlés valójában bővített szenátusülés volt. Amitől Rákóczi tartott, valósággá vált: az ország egy darabjának zűrzavarját tekintvén, s ne talán tán ezután (kitűl Isten óvjon) jobban tapasztalván – az generális gyűléshez kevés reménységünk lehet.“ ³⁰ A conventust eredetileg 1708 november 22-re rendelte a fejedelem Tállya városába, ³¹ amit Bercsényi már ekkor ellenezett. A főgenerális Sárospatakot javallotta a gyűlés színhelyéül, amelyre nem a korábbi módon, személyesen hívnák a nemességet, hanem csak követek útján. Ugyanakkor tanácsolta: „legyen szabad jövése és voxa minden nemesnek is, az ki gyűni akar“. ³² A fejedelem azonban tartotta magát korábbi ötletéhez, s Tállyát jelölte meg a gyűlekezés helyeként. ³³ Ám hamarosan be kellett látnia, túlságosan derűlátó volt. A megjelentek kényelmesen elfértek a pataki vár nem túl nagy lovagtermében. Azon vármegyék követei jelentek meg, „kik az ellenség miatt ezen Ország-Gyűlésre concurrálhattak“. ³⁴ A klérust egy címzetes püspök, a barones rendjét néhány főúr ³⁵ képviselte csupán. Az egybegyűlteknak számos gazdasági–politikai problémát kellett megoldaniuk. Bercsényi már az ősz kezdetén figyelmeztette a fejedelmet, hogy „rettenetes az szegénység panasza . . . egészen elvesztjük a szegénység kedvét“. ³⁶

A panaszok egy része a kényszerrel fenntartott, teljesen értéktelen réz-

pénz ellen irányult. A poltura helyzete annyira reménytelennek látszott, hogy már a fejedelem is tervezte megszüntetését: „rontanánk el az kongo-articulusokat“. Az ónodi országgyűlés által kivetett adót csak néhány helyen tudták beszedni.³⁷ Mindenki elégedetlenkedett, a katonák között általános volt a „bódulat“, a reménytelenség.³⁸ Rákóczi maga is kénytelen volt megállapítani, hogy a szabadságharc vezető testületében, a Szenátusban is hasonló hangulat uralkodott. Nem pusztán békevágyról volt szó; még a háborús pártiak sem igen tudták, mihez foghatnának.³⁹

Nehéz dologra vállalkozott a fejedelem, amikor az apátiába süllyedő gyűlésben föl akarta rázni a statusokat, újra lelket kívánt önteni a reményvesztettekbe. Meg kellett küzdenie a még így, a résztvevők csökkent létszáma mellett is erős „békepárttal“, meg kellett találnia az egyensúlyt a vármegyék és a vitézlő rend követői között. Elő kellett teremtenie „a hadakozásnak szükségére valót“, jóváhagyatni az egyetlen, a katonaságot talán még megmozgató törvényjavaslatot a jobbágykatonák szabadságáról. Részben önigazolásul, részben politikai céllal „in publico“ végeztette a számadásokat, számoltatta el a különféle vármegyei, fiscalis és egyéb szervek vezetőit.⁴⁰ Ez volt az utolsó, eredménnyel kecsegtető kísérlet a konföderáció maradék erejének összefogására.

A szabadságharc közjogi megítélése szempontjából⁴¹ a fejedelem érvelése egy indokolható álláspont köré épült. A Habsburg-házat idegen államhatalom képviselőjének fogta föl, eképpen mozgalmát, nemzeti, a haza szabadsága érdekében indított revolutionnak, függetlenségi küzdelmeknek tekintette. Ebből a szemszögből ítélte meg az osztrák uralkodóház cselekedeteit, s az ország „sarkalatos“ törvényeinek tartalmát. Álláspontját védhetővé tette azáltal, hogy nem ismerte el az 1687-i országgyűlést s törvényeit létezőnek,⁴² nem fogadta el uralkodónak Józsefet. (Ily módon óhajtotta elkerülni a saját uralkodója ellen lázadó főúr helyzetét, s a rebellis látszatát. Mindvégig a magyar nép jogos érdekei védelmezőjének vallotta magát.)

Ezzel összefüggésben természetesen tagadta az országgyűlés törvényességét is, mert az szabadsága korlátozása mellett tárgyalt, megfélemlítették a résztvevőket. Mint igen kifejezően fogalmazta: „Az ausztriaiak gonosz kiváltsága alá vettetett hazánk törvényei hevernek és hajdani arany szabadsága az ország gyűléseinek egy udvari tanácsnak udvarol“. Elgondolásai szerint a társadalom rendjét a társadalom (illetve annak arra hivatott szerve) által alkotott törvények biztosítják. A választott legfőbb testületet kényszerítő hatalommal kell fölruházni, hogy képes legyen megtartani a szabályokat.⁴⁴ A nép, a nép által választott képviseleti szerv, a törvények elleni támadás jogossá avatja a védekezést, a fegyveres ellenállást. Konceptiójának kialakításában forrásai a feudális jog és a természetjog ellenállási jogra vonatkozó passzusai voltak.⁴⁵

Fentiekből vezethető le államfelfogása is: az „új“ magyar állam nem tagadja a régit, hanem annak folytatása. Célja nem a korábbi Magyarország negálása, hanem a sérelmek orvoslása, az ország articulussainak maradéktalan megtartása és tartatása, a jogtalan beavatkozás eredményeként született országgyűlési és egyéb jogszabályok hatályon kívül helyezése. Nem kétséges, hogy ideológiája feudális, célja a rendi előjogok, nemesi érdekek védelme a Habsburg-centralizációval szemben. Törekvése azonban az adott történelmi szituációban pozitív alternatíva volt: a fejlődésnek utat nyitó állami önállóság megszerzése.⁴⁶ Tervei egy újszerű közép-európai állami formáció kibontakozására irányultak,⁴⁷ amely a rendi-nemesi ideológiának, mint magyarországi adottságnak kereteit fölhasználva feszegette a nemesi politikai eszmekört, s kísérletezett államszervezeti-politikai újítások megvalósításával.

Ez a fajta folytonosság jellemző a kuruc állami szervezet kiépítését célzó törekvésekre csakúgy, mint a jogalkotást befolyásoló szempontokra. A szabadságharc államának vezető politikusai természetesnek vették a „régii törvények“, a „szokásos“ gyakorlat folyamatosságát.⁴⁸

Többek között ezért törekedett arra a fejedelem és a mellette álló „kormányzópárt“, hogy az általa összehívott concentusokat azonos hatáskörűnek nyilvánítsák a rendes diétákkal, azoknak mintegy folytatásai legyenek. A gyűlés meghirdetését azzal indokolták, hogy a Habsburg-házi uralkodók tizenhét éven keresztül mellőzték diéta összehívását.

Jegyzetek

1. Mindehhez segítségül hívjuk a fejedelem Emlékiratait és levelezését. Az „Emlékiratok“, mint történeti forrás, csak más, egykorú dokumentummal egybevetve használható. A fejedelem visszaemlékezései sok esetben torzulnak az eltelt évek folyamán, számos fontos körülmény, esemény jelentősége megváltozott a rodostói magányban elmélkedő fejedelem tolla alatt. Ezért – bár mind a Memoires, mind pedig a Vallomások, a Confessiones adatait-adalékait figyelembe vettük a továbbiakban – fokozottan vigyáznunk kellett arra, nehogy áttekintésünkben keveredjenek a száműzetés alatt kialakult elképzelései a szabadságharc alattiakkal, másfelől visszaemlékezéseit megfelelő kritikával kellett kezelnünk. Kihagyni viszont nem lehetett, mivel éppen a fejedelem szándékait, leveleiben – politikus megérzéssel – nem mindig éreztetett véleményét ismertük meg belőle. Megalapításainak súlyát mérlegeltük, a lehetőségekhez képest kiegészítettük a szabadságharc-korabeli elemekkel. Ebben nagy segítségünkre voltak Rákóczi levelei, kisebb munkái, kiáltványai, beszédei.
2. Alloma, holland mediator jelentése 1704. május 20-án, *AR. II/1. 277. o.* valamint Rákóczi Stepeney angol közvetítőhöz, 1704. szeptember 2. *AR. II/1. 439. o.*
3. Rákóczi levele, 1704. október 20. *AR. II/1. 505. o.*
4. II. Rákóczi Ferenc XIV. Lajoshoz, 1705 december 30, Munkács. Rákóczi Vál. Lev. 81. o.
5. A fejedelem mondatai vázolja korábbi elképzeléseit. Számított a szabadságharc átütő sikerére, a francia segítség hatékonyságára, a gyors győzelemre. A háború folytatásához feltétlenül szükséges igazgatási szervezet (Consilium Aulicum, Fejedelmi Kancellária) kialakításán kívül nem gondolt új államapparátus kiépítésére.

6. MOLNÁR ERIK, I. 304. o. továbbá KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi 205. o.
7. Bercsényi Rákóczinak, 1705 április 22, Ungvár *AR. I/4.* 471. o.
8. *Emlékiratok*, 362. o.
9. Des Alleurs XIV. Lajosnak, 1705. június 6. KÖPECZI: Franciaország, 100. o.
10. A francia kapcsolat legalizálásának, a két uralkodó közötti diplomáciai kapcsolat fölvetelésének fő akadályaként francia részről a kormányforma bizonytalanságát, Rákóczi közjogi helyzetének tisztázatlanságát hozták föl. *Actenstücke*, I. 24. o. és KÖPECZI: Franciaország 103. o.
11. Bercsényi Rákóczinak 1705 július 14, Vecse. „Micsoda óhajtással várják közönségesen az békességre nézve, csak nem kapna már az vitézségen senki!?” *AR. I/4.* 647. o. Rákóczi Kőkényesdinek, 1705 július 29, Mocsonok. „A végre publicáltattam . . . ha szintén az ország tractában eredne is: az üdöből kifogyjon”. *AR. I/1.* 378. o. Bercsényi Rákóczinak, 1705 április 22, Ujvár. „Nem lesz az világ eleiben terjesztett hirnek tovább folytatja” – ti. a bécsi rágalmaknak. *AR. I/4.* 472. o. Bercsényi Rákóczinak, 1705. május 16, Nyitra. „Így Nagyságod s hazánk követjeinek megnyílik útja minden udvarnál” *AR. I/4.* 518. o. Erre még: *AR. I/4.* 453. o. és 502. o.
12. Bercsényi Rákóczinak, 1705. április 22. Ujvár. *AR. I/4.* 474. o.
13. Bercsényi Rákóczinak 1705. május 12, Nyitra *AR. I/4.* 502. o. és 1705. május 16, Nyitra *AR. I/4.* 518. o.
14. Bercsényi Rákóczinak 1705. május 5, Radosnya. *AR. I/4.* 490. o. valamint 1705. május 9, Nyitra *AR. I/4.* 495. o.
15. VÁRKONYI: Ismeretlen kuruc vers 79. o. Meglepőnek tűnt Klobusiczky érvelése a Szenátus fölállításáról: Javaslata szerint a tanácsot a fejedelem segítségére kell létrehozni. Gyakorlatilag úgy indokol, mintha a Consilium Aulicum nem létezne. Célja a rendi előjogokat nyírbáló Consilium megsemmisítése, a katonai ügyekbe való beleszólás intézményes biztosítása – immár a Szenátus keretein belül. Ugyanilyen váratlan Bercsényi interregnum-ellenes fellépése, konföderáció-javaslata, mikor tudjuk, hogy az előzetes tanácskozásokon a trónfosztás mellett állt. Des Alleurs XIV. Lajosnak, 1705. május 16. KÖPECZI: Franciaország, 99. o. Vö. még VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés, 37. o.
16. Bercsényi Rákóczinak, 1705. május 5, Radosnya, *AR. I/4.* 490. o. bírálja „Nagyságod Udvarának miniszterjeit”.
17. *Az ónodí gyűlésbe gyülekezett Magyar Országgi Statusok előtt való propositiok, 1707. június 1. Ónd* OL. Rszh. It. G. 15. I. 1. Caps. D. Fasc. 85. fol. 119-134. Egy másik példánya: OL. A Barkóczy család levéltára, P 21. 771. További darabok: OSzk Fol Hung 1031, ff. 13-29., Fol Hung. 1163.
18. Lásd erre *Emlékiratok*, 392-393. o.
19. *Cserei Mihály: História.* 399. o.
20. Böven akadnak erre példák az OL. Rszh. It. G. 19. II. 2. c. alatt a fejedelmi kancellária megyei beadványai között.
21. VÁRKONYI: Társadalmi fejlődés, 114. o.
22. Bercsényi Rákóczinak, 1706. november 30, Bajnócz, *AR. I/5.* 328. o. és 1706. december 13, Bajnócz, *AR. I/5.*, 434. o. Bercsényi több esetben tudósította Rákóczit: úgy hallotta, Forgách conventiculumra bízhatja a vármegyéket, hogy kérjenek gyűlést, lássanak maguk tractához.
23. MÁRKUS László (szerk.): A magyar nép története, Bp., 1965. 367. o.
24. Az 1708. év elején fennálló egyenleg a kiadások és bevételek között a következő volt: a hadsereg ellátási terve folyó árakon 1708-ban:

zsold:	4,698 millió	
élelem:	2,964 millió	(közli: TAKÁCS János: Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában, Zalaegerszeg, 1941. 93–131. o.)
ruházat:	<u>0,65 millió</u>	(1707. évi alapján)
	8,312 millió	
bevételek:		
francia segély:	0,313 millió	
kincstári jövedelmek:	0,496 millió	
udvartartási adó:	0,270 millió	
dicalis adó	<u>7,495 millió</u>	
	8,574 millió	
		(közli: N. KISS István: A szabadságharc államának jövedelmei; BENDA: Európa, 203. o.)
az egyenleg tehát:	8,574 millió	
	<u>-8,312 millió</u>	
	0,252 millió	

Ennek az összegnek kellett volna fedeznie a kormányzat költségeit, a diplomáciai szervezet kiadásait, a hadi importot, köztük a fegyver és lőszer behozatalt . . .

25. „Az rézpénznek becstelensége igenis már merő contagioja ügyünknek“ Bercsényi Rákóczinak 1706 december Bajnócz, AR I/5. 434. o.
26. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 281. o.
27. Rákóczi Károlynak, 1707 május 8, Böszörmény, *Károlyi oklvt.* 626. o.
28. Pl. A Tabula Regni Judiciaria felállítása. Erre Rákóczi Borsod vármegye nemesi közgyűléséhez, 1706 május 1, Kistapolcsány. Borsod vármegye közgyűlési iratai, OL. Film-tár 2066. sz. 358. vagy a rozsnyói tanácskozmány határozata, SZALAY, 416. o. A bíróság működésének megindítására vö. MEZEY Barna: A Tabula Regni Judiciaria működése, Levéltári Szemle 1978/3. sz. 669. o. A hadbírószági szervezet újjáalakítására: MEZEY Barna: Jogalkalmazás a Rákóczi-szabadságharc államában (Rákóczi Emlékév ELTE Pályázatán díjnyertes tanulmányok, szerk. KOVÁCS Kálmán, Bp. 1977) 5. o.
29. Lásd az elfogadott katonai „törvénykönyvet“, a Regulamentum Universalet. A jogszabály második felének, az Edictum Universalenak a szécsényi gyűlésre készített tervezte: *Ráday iratai*, I. 391. o. A regulamentumról írt Bercsényi Rákóczinak 1707 február 20-án Rozsnyóról. Tudósította, hogy a regulamentumon dolgozik, „kit igen szükségesnek látok lenni addig, amig nagyságodnak indulása léssen“. AR. I/5. 364.o.
30. Rákóczi Bercsényinek, 1708 október 16, Károly. AR. I/2. 356. o.
31. Rákóczi Károlynak, 1708 október 28, Szatmár. AR. I/12. 431. o.
32. Bercsényi Rákóczinak 1708 október 31, Törjek. AR. I/6. 146. o.
33. „Mivel minden confoederatus és vármegye hivattatott, az ki is egy helységben el nem fér, az városok és erdők közellétire nézve most is praeferam Tállyát“.
34. *Diarium*, 1708 december 28.
35. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 328. o.
36. Bercsényi Rákóczinak, 1708 szeptember 14, Szakállas, AR. I/6. 77. o. Továbbá *Emlék-iratok*, 409. o.: „sem főurak sem nemesek, sem tisztek, sem katonák nem gondoltak többé a háborúval; mindenki azon igyekezett, hogy megmenthesse vagyonát s családját“.
37. Rákóczi Bercsényinek, 1708. szeptember 12, Eger. AR. I/2., 321. o. A kuruc kormány a dicalis adórendszert már csak kb. 97 000 négyzetkilométeren tudta megszervezni, ami ekkor csupán 1,0–1,2 millió embert érintett. Vö. N. KISS István: Hadsereg, adó és társadalom a kuruc államban. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 22/1976. 37. o. Az országnak ekkor hozzávetőlegesen 4 millió lakosa volt. WELLMANN Imre: Ma-

- gyarország népessége a szabadságharc idején. (BENDA: Európa, 156. o.) „Olyan látom már az dicának hira, mely kedves polturája“. Bercsényi Rákóczinak 1708 szeptember 20, Füzesgyarmat *AR. I/6. 87. o.*
38. Bercsényi Rákóczinak 1708 szeptember 27, Füzesgyarmat, *AR. I/6. 106. o.* és 1708 október 21, Rárós–Szurdok. *AR. I/6. 142. o.*
39. *Rákóczi Bercsényinek, 1708 szeptember 12, Eger. AR. I/2. 321. o.*
40. BALLA, 235. o., ASZTALOS 372. o., KÖPECZI–VÁRKONYI: Rákóczi, 328. o.
41. Hasonló címmel Polner Ödön irt tanulmányt 1935-ben a Rákóczi Emlékkönyvbe, s ebben részletesen elemezte a szabadságharc indokait, céljait s eszközeit; értelmezte a kuruc politikai vezetés közjogi érvanyagát. Természetesen nekünk ez nem lehet célunk, mert bár Polner munkája egy részében kétségtelenül elavult, s kritikai értelmezést érdemelne, témánkat a közjogi probléma csak annyiban érinti, amennyiben kapcsolódik az országgyűléshez.
42. Az 1687-i országgyűlést „az ország szabadságjogai ellen tervbe vett igen veszélyes támadás„nak minősítette, az ott született articulusokat törvénytelennek, s létre sem jöttek. „Kiforgatták és eltörölték az ország törvényeit“. Vallomások, 71–72. o.
43. *Recrudescunt*, 17. pont
44. WELMANN Imre: Rákóczi államának kérdéséhez. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 22/1976, 15. o.
45. Vö. 1222:31. art. 2.§-ban megfogalmazott évszázados feudális tételt „megerősítette“ GROTIUS híres művének első könyve IV. fejezetében; jogosnak tartja a háborút az uralkodó ellen, amennyiben az ellenállási jogot „az alattvalók“ kikötötték, „bizonyos esetekre“. Hugo GROTIUS: A háború és a béke jogáról, Bp. 1960. 316. o. Köpeczi Béla az ellenállási joggal kapcsolatban kimutatta a természetjognak – bár nem közvetlen forrásokból táplálkozó – alkalmazását a szabadságharc ideológiájában. KÖPECZI Béla: A kor politikai eszméi és a Rákóczi-szabadságharc. (KÖPECZI: Franciaország, 450–451. o.) Kétségtelennek tartja, a természetjog tanainak, különösen Grotius művének közvetítő-kön át ható érvényesülését.
46. KÖPECZI Béla: A kor politikai eszméi és a Rákóczi-szabadságharc. (KÖPECZI: Franciaország, 450. o.)
47. KÖPECZI Béla: II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Társadalmi Szemle, 1976. 3. szám
48. Vö. pl. *Regulamentum Universale VII. Részét*, amely szükségtelennek tartja a „particularis rendtartások“ jogszabályba foglalását, mivel hogy azok az új felfogás szerint sem térnek el „országunk régi írott törvényétől“. Egyfajta a „régí articulusok“ közötti differenciált hivatkozás föllelhető már a kortársaknál is. Feltétlenül hasznos lenne a hatályos törvények körét megvizsgálni. Az ország addigi törvényei közül vajon mit vett át és mit haladott meg a kuruc jogalkotás, mennyiben módosította a korábbi szabályokat. Ezt azonban, terjedelmére tekintettel kénytelenek voltunk mellőzni. Bizonyos vonatkozásokra azonban az utolsó fejezetben utalni fogunk.

III. AZ ORSZÁGGYŰLÉSEK HATÁSKÖRE

1. **A Conventus Generalis.** A kuruc szabadságharc első magyarországi országgyűlését 1705 szeptember 12-én nyitotta meg a fejedelem. Bár Emlékiratainak az ez évre vonatkozó részében azt írta, hogy „valamennyi megye és szabad királyi város követe megjelent ezen gyűlésben, kivéve négy-öt várost, amelyben német helyőrség volt”,¹ Csécsi János sárospataki tanár országgyűlési naplója csupán huszonöt vármegye nemeseinek megjelenéséről tudósított.² Ez utóbbi közlés tekinthető valószínűnek, a távolmaradottak nagy száma is szerepet játszott a 15-én fellángoló vita előidézésében. A gyűlés jellegéről kirobbanó disputa háttérében természetesen számos tényezővel kell számolni, mint – a többi között – a „központi hatalom pártja”, a Ráday-csoport és a Bercsényi körül tömörülő mágnások ellentéte több kérdésben így pl. az ország főméltóságainak távolléte, a felekezetek közötti villongások, stb.³ A nézeteltérések oly nagyok voltak, hogy „sok idő alatt pro et contra disputálván . . .”⁴ a döntést el kellett napolni. Csak 16-án – első érdemi döntésként – született meg a határozat: a tanácskozás neve „szövetkezett magyarok általános gyűlése” lett (Conventus Generalis Confoederatorum Hungarorum, teljes nevén Conventus Generalis Omnis Ordinis et Status Confoderatorum Hungarorum).⁵ Vajon mi volt az, ami a heves vita okául szolgált? A kiindulópont a megjelentek száma és köre volt. Többen kifogásolták, hogy az ország főbb méltóságai (nádor, személynök stb.) távolmaradtak, a dunántúli vármegyék pedig, – minthogy e területeket Bottyán János csak novemberben foglalta el – nem is lehettek jelen. A kérdés így hangzott: lehet-e ilyen összetétellel országgyűlést tartani? A válasz Rákóczi és a Fejedelmi Tanács számára természetesen „igen” volt. Elengedhetetlennek látszott a megelőző két és fél év fejedelmi intézkedéseinek törvénybe iktatása,⁶ valamint az „ország” beleegyezése és főleg támogatása a harc folytatásához. Valójában a megjelentek nem is kérdőjelezték meg a gyűlés diéta-voltát. A polémiát inkább az óvatosság diktál-

ta: hogyan hárítható el a – véglegesen vagy egyelőre – Habsburg-oldalon állók „megértése“, a nyílt szakítás, hogyan tartható fenn a híd a további tárgyalásokra, a lehetőség az esetleges megegyezésre.⁷ A tárgyalások során az összehívás jogszerűsége nem is került szóba. Ez igen figyelemreméltó annak ismeretében, hogy több vármegye távolmaradása éppen erre vezethető vissza.⁸ Az országgyűlések összehívásának jogát a király helyett még a nádor is csak rendkívüli esetekben gyakorolhatta,⁹ de semmiképpen sem akkor, ha törvényesen megkoronázott király uralkodott. Természetesen vetődött föl a kétely a vármegyénél, hiszen eleinte még maga Rákóczi is épp ezekből vonakodott a gyűlést egybehívni.¹⁰ Az ilyen tárgyú vita elmaradása kedvező volt a Ráday-csoport számára: a probléma fölvetése éles harcot eredményezett volna.

A megjelentek korlátozott számában jelentkező akadályt – akárcsak a kormányforma tisztázatlansága okozta nehézségeket – a konföderáció-konstrukció felelevenítésével hárították el. Így a Habsburg-udvarral történő szakítás kérdésében a döntést egyszerűen megkerülték.¹¹

2. Az országgyűlés hatáskörét illetően a szécsényi conventus teljes ülésében két álláspont körül sűrűsödtek a vélemények. „Diaetának nem nevezhetik, mondanák némelyek, mert a diaeta az ország valamennyi vármegyéjének együttlétét jelenti“. „Feleletül mások előhozták a Bethlen Gábor alatt Besztercebányán tartott gyűlést, amely hasonlóan diaetának neveztetett, noha az austriai ház által bírt, túl a dunai megyék ott sem valának jelen“. A tárgyalások során a praelátusok és mágnások erős nyomást gyakorolva a nemességre – ahogyan Csécsi János tudósít – „csakugyan nem diaetának mondaták“. ¹² Ekkor a „kormányzópart“ és a mágnások között még nem volt jelentős nézeteltérés. Ezért a kérdésben képviselt álláspontok mögött véleményünk szerint nem érdemi ellentétek húzódtak meg. A diétát tagadó álláspont a békekötést támogató főrendi csoport szempontjait fejezte ki: a megbékélés útját nyitvatartani kívánó törekvések megnyilvánulása volt. Egy ilyen határozat nem elégíthette ki a fejedelem s körének jóval radikálisabb elképzeléseit (pl. az interregnum kimondásának, a királyválasztásnak határozottan megfogalmazódó tervét). Nem igazolta továbbá a kuruc politikai vezetésnek a korábbiakban már kifejtett álláspontját, miszerint a szabadságharc állama a Szent István óta létező magyar állam utóda, folytatása. A diétát negáló döntés akadályozta volna a hatékony államszervező munkát is, hiszen gyűlés tartása törvényalkotói hatáskör nélkül, az országos viszonyok átfogó, alapvető rendezésének joga nélkül értelmetlen, s fölösleges lett volna.

Az alternatívák közötti választás további közjogi problémát is fölvetett. Ha a szabadságharc conventusai nem nyilvánítják magukat országgyűléseknek, ezzel elismerik a Habsburgok által összehívható diaeta törvényességét, illetékességét és hatáskörét a magyarországi ügyek intézésében. Tudomásul veszik egy magasabbrendű állami szerv létét és felsőbbbségét a kuruc gyűlés fölött. Így élesen szembekerültek volna a két esztendő fejedelmi jogalkotása során

született jogszabályok az ország törvényeivel, hiszen a fejedelem „elhatározásait nem emelheti törvényes szintre a közhatalom“.¹³

A vita végső kicsengése azonban, határozott központi törekvések eredményeként Rákóczi és tanácsadói számára kedvező volt. Kajali Pál, a Hont megyei alispán, a központi hatalmat képviselő csoport tagja áthidaló megoldási javaslatot terjesztett elő. A „Dolgoknak oly megtartása, állandósága s erőssége legyen“, mint az országgyűlésen.¹⁴ A törvényes formát nem nyert végzésben a jelenlevő rendek Rákóczi ösztönzésére megállapították azt is, hogy ez a gyűlés ugyanolyan hatáskörrel bír, mint a „rendes“ diaeta. „ugyanúgy“ bonyolítják a tanácskozásokat, az adminisztráció is megegyezzen, s végül „minden törvényes igazságok ezen gyűlésben szintén, úgy tractáltassanak . . . mintegy egész Ország-gyűlésben“.¹⁵ Így módon, bár nevében nem azonosították a „gyűlést“ a „diétával“, gyakorlatilag nem mutatkoztak a hatásköri kérdésben lényeges tartalmi különbségek. (Ennek egyik formai vonatkozása, hogy a gyűlést latinul azonosképpen titulálták, mint Lipót törvényalkotó országgyűléseit: conventusoknak).¹⁶ Rákóczi a conventus törvényalkotó hatáskörét meg sem kérdőjelezte, sőt éppen ezt tartotta legfontosabb sajátosságának. A gyűlések körében két típust különböztetett meg: a conventust és a consultatiót.¹⁷ A kettő közötti fő eltérést nem a résztvevők összetételében látja, hanem, hogy a consultatio alkalmával „se articulust nem formálhatni, se amazok ellen . . . semmitsem statuálhat“, a gyűlés. Természetesen nem azt kívánjuk állítani, hogy a szabadságharc országgyűlési azonosak lettek volna a Habsburgok által összehívott magyarországi gyűlésekkel. A sajátos körülmények sajátos formákat és funkciókat termeltek ki, ennek megfelelően kialakultak a szabadságharc gyűléseinek különleges vonásai. Ezek megnyilvánultak szervezetében, összetételében; hatáskörében azonban mint láttuk nem volt jelentős különbség.

3. Az országgyűlési tárgyak. A hatáskör pontos körülírásához az országgyűlések által tárgyalt ügyek összefogó áttekintése segíthet hozzá. A szabadságharc gyűlései rendi gyűlések voltak, sőt a korábbi országgyűlések folytatásának tekintették a harc vezetői. Így a diétákra vonatkozó szabályokat e tekintetben – legyen az törvény vagy szokásjog – magukra nézve kötelező érvényűnek tartották.

Az országgyűlések hatáskörébe tartozó kérdéseket korábban, kevés kivételtől eltekintve jogszabályban nem határozták meg.¹⁸ A kuruc háború időtartama alatt tartott conventusokon csupán két kifejezett rendelkezés született e tárgyban. A rendek törvényben hangsúlyozták a fejedelemválasztás jogát,¹⁹ továbbá fenntartották maguknak a béketárgyalások során készült megállapodások jóváhagyását.²⁰ Még egy esetben – bár articulushoz nem foglalták – a konföderált rendek igényt tartottak a ratifikációra: az erdélyi rendekkel kötött szövetség feltételeit országgyűlési tárgyalásra bocsátották.²¹ Ezután csupán eseti példák segítségével állíthatjuk össze a tanácskozások tárgysoro-

zatát: egykorú diariumok alapján szerkesztett tabló állhat rendelkezésünkre, s persze a gyűlésen alkotott végzések sora. A fentiek szerint a diétatárgyalta a pénz- és a terményadó kivetését, a porta-kiigazításokat, a pénz kibocsátását, bevonását. Elkerülendő a félreértést megjegyezzük, hogy Rákóczi ún. kibővített szenátusi tanácskozásokat is egybehívott,²² (ezeket titulálta ő *consiliumnak*), amelyek összetételüket tekintve hasonlítottak az országgyűlésekhez.²³ Részt vettek rajtuk a szenátus tagjai, a fejedelem környezetében ténykedő tanácsadói, a központi hivatalok vezetői; a vármegyék s városok azonban csak követekkel képviseltették magukat.²⁴ Az országgyűlésben vitatták meg a kuruc államépítés főbb kérdéseit. A legfontosabbakon, pl. a trónfosztás, királyválasztás, stb. kívül új szervek létrehozását, ezek hatáskörét, működési szabályait határozták meg a rendek. Az országgyűlés választotta meg a vezető tisztségviselőket, máskor jóváhagyta kinevezésüket. A conventusok közötti időben azonban a fejedelem korlát nélkül módosíthatta a Szenátus vagy a *Consilium Oeconomicum* tagjainak névsorát. A katonasággal, hadsereg-szervezéssel kapcsolatos normák leglényegesebbjeit törvénybe vagy törvényerejű szabályba foglalták. Ezek között voltak a központi hatalom korábbi fontosabb határozatai, így a katonai terhekre, a katonáskodók nyilvántartására vonatkozó rendelkezések is. A törvénybe foglalást természetesen a pillanatnyi erőviszonyok némileg módosíthatták. Így maradhatott el a vetési *pátens articularis* megfogalmazódása.

A konföderált statusok ülése döntött a frissen szerzett nemesség felülvizsgálása ügyében. Néhány alkalommal tárgyalta a gyűlésből törvényes igazolás nélkül távolmaradók és eltávozók megbüntetését. Esetenként személyes sérelmeket is orvosolt (például a Perényi családot visszahelyezte Abaúj vármegye főispáni tisztségébe). Elmaradhatatlan volt az ország sérelmeinek (*Postulata et Gravamina Regni*) tárgyalása. Szécsényben még az országosan jelentkező, országosan összegzett és egységeen megoldható sérelmeket orvosolták. Később már az egyes vármegyék egyenkénti panaszait foglalták össze s tárták a fejedelem vagy a gyűlés elé.

A fejedelem bevezette a nyilvános zárszámadást, vagyis a költségvetés és országos elszámolás nyilvános vitáját. Noha már az ónodi gyűlésen is terjesztettek elő bizonyos részletszámadásokat, a költségvetési vita mégis a sárospataki diétán vált teljessé.²⁵

Az országgyűlési tárgyakat egyfelől a fejedelmi propositio határozta meg, másfelől a vármegyék sérelmei. A fejedelem előterjesztéseitől történő eltérés nem volt általános, de többször előfordult. Szécsényben a *interregnum* kimondását és a katonai törvény megalkotását, Ónodon a katonáskodó jobbágyok felszabadítását mellőzték a rendek, a fejedelem javaslatai ellenére.²⁶ Bizonyos lehetőség volt egyes további propositióktól eltérő tárgyak megvitatására, ahogyan azt a 1563:33. törvénycikkbe foglalták: ha „az Ő felsége előterjesztésében foglalt cikkelyeken kívül még egyebet is találnak olyat, a mi az ország

közjavára, ennek nyugalomára és védelmére tartozik, affelől is tanácskozzanak“. A kuruc diétákon erre igen kevés példát találunk. Az égető kül- és belpolitikai problémák, a háború okozta gazdasági nehézségek többnyire egészen lefoglalták a rendeket. A fejedelmi javaslatról teljesen különböző tárgy csak akkor került napirendre, ha az – új megoldásként – a propozícióval kapcsolatban vetődött föl. Így pl. az interregnum kimondása és a királyválasztás helyett a Bercsényi javasolta konföderáció.²⁷ A rendi sérelmek a háborús viszonyok, a terhek mértéktelen növekedése következtében különös jelentőségre tettek szert.²⁸

A hatáskör elemzésénél önként adódik a kérdés: miben különböztek a diéták által tárgyalt ügyeket illetően a Rákóczi-szabadságharc országgyűlései a XVII. századi rendi gyűlésektől. Mindenekelőtt Rákóczi egyik politikai alapelve kívánunk utalni: a nyilvánosságra. „Valamint ekkoráig az országos dolgoknak follyamattyt a nemes haza lakosítúl nem titkoltuk, úgy hogy most is az fen forgó békesség keresésének alkalmatosságárúl az ország dolgai mindenek előtt nyilván valók legyenek . . .“²⁹ Mindvégig a közügyek ismertetésének, a hatalmi viszonyok tisztázódásának, a rendek meggyőzésének fórumát látta a gyűlésekben. Ezért is rendelte pl. a bécsi békeközvetítőket Szécsénybe.

„Mivel sokaknak számot adni kell: sokkal jobb volna, ha mindazok az egész ország előtt contálnának . . . jól lehet hogy avval minden ember szája bé nem dugódik, mindazonáltal az magyarnak geniussához képest is nem keveset tenne“.³⁰ A nyilvános költségvetési vitát is politikai eszköznek tartotta.

A gyűlések hangulatát, tárgyalásait befolyásolta az, hogy 1705-ben, 1707-ben és 1708-ban is a háború továbbfolytatása vagy a békekötés között kellett választani. A gyűlések intézkedéseinek zöme szintén az ebben a kérdésben született döntésekhez kapcsolódott. Érvényesült továbbá a fejedelemnek az a már említett törekvése, hogy a korábban született fontos fejedelmi rendeleteket (később, 1706-tól a szenátusi határozatokat is) törvénybe foglaltassa. Például a felekezeti ellentétek lecsillapítására kibocsátott vallásügyi rendeleteit utóbb a szécsényi gyűlés határozatai „szentesítették“. A „jobbágyságrul való pátenst“ törvényi megfogalmazása – mondhatnók átfogalmazása, hiszen végző szövege több vonatkozásban különbözött az eredeti pátenstől – a sárospataki conventusig váratott magára. Egyéb döntéseket is a conventus diszpozíciója alá helyezett: így a szécsényi diétáig közvetlen tanácsadóit, „minisztereit“ maga nevezte ki, 1705 szeptemberében azonban már a gyűlésre hárította a szenátorok jelölésének és választásának jogát.³¹

Hogy tisztán lássuk az országgyűléseknek az állami szervek rendszerében elfoglalt helyét, szükségesnek látszik röviden áttekinteni a szabadságharc államának központi szerveit.

4. A központi szervek és az országgyűlés viszonya. A szabadságharc két fontos központi szerve volt az országgyűlés és a Szenátus. A többieknek, így

a Consilium Oeconomicumnak, a Consilium Oeconomicum Aulicumnak, Fő Hadi commissariatusságnak, stb. a fentiekkel szembeni alárendeltsége egyértelmű. Minket most a törvényhozó és a végrehajtó hatalom vezető szervének hatáskörmegosztása érdekel.

A fejedelem hatásköréről a szécsényi diéta törvénycikkei rendelkeztek. Az 1. tc. a konföderációról szólva a fejedelem jogállását is rendezte: „hogy ezen ügy dolgában közönséges akarattal is jobb rend tétethessék . . . szükségesnek ítéltük, hogy mindenek előtt oly felyet válasszunk magunknak, az ki velünk edgyütt hittel confoederálván ezen Hazánk ügyét valamig Isten által régi szabadságainak helyrehozásával, megnyerésével céljait el nem éri, nem csak Hadi dolgokban, hanem a Törvényes, Egyházi, Politicai és Oeconomikai állapotban is igazgassa, kormányozza és velünk edgyütt oltalmazza . . .“ Ezzel tehát a felhatalmazás kiterjedt a gazdasági igazgatásra, hadseregszervezésre és irányításra, a politikai élet, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás kézbentartására. A „velünk edgyütt“ csak azt jelenti, hogy a fejedelem éppúgy, mint a rendek, esküt tett a régi szabadságok oltalmazására és – legalábbis Rákóczi nézete szerint –nem a fölsorolt fejedelmi jogositványok valaminő korlátozására vonatkozik. Joggal hitte, s tapasztalataira támaszkodva kezdetben írta is, hogy hatalma „szuverén hatalom“. ³² Persze más a törvényszöveg, s megint más a gyakorlat. Egyes articulusok és végzések is hatáskörének ki nem hangsúlyozott korlátozását tartalmazták. Tartalmi oldalról ezt jelentette a Szenátus felállítása és bizonyos kérdésekben a konföderált rendek fölügyelete a fejedelmi hatalom fölött. (Lásd alább.)

1705 szeptember 25-én a rendek a fejedelem mellé megválasztották a szenátorokat, kik – a javaslat szerint – „segédjére legyenek minden political, egyházi, törvényes és gazdasági dolgokban, mert a fejedelem maga mindenre rá nem érhet, s mások segélyére kénytelen szorulni“. ³³ A Szenátus létrehozása a fejedelem jogkörének korlátozását szolgálta, Erre a következtetésre jutunk már létrejöttének körülményeit vizsgálva is. ³⁴ (A felállításra tett javaslat meglepőnek tűnhet, hiszen Rákóczi mellett 1704 eleje óta működött fejedelmi tanács, a Consilium Aulicum, melynek tagjai éppen a fent jelzett ügyekben „segédjére voltak“.) ³⁵ Ugyanerre kell gondolnunk, ha Bercsényinek és a katolikus résztvevőinek a fejedelmi tanáccsal szembeni ellenszenvét, panaszeit szemléljük. ³⁶ Ide vezet a Szenátus összetételének tanulmányozása is, ³⁷ ez vonható le a jogszabály rendelkezéseiből. A tanács bizonyos fokú alárendeltsége azért mégis bennefoglaltatott az articulusokban. A második törvénycikk utalt arra, hogy a Szenátus összetételét Rákóczi hozzájárulásával, előzetes engedélyének kikérésével állították föl. A törvényben olyan homályosan vonták meg a Szenátus hatáskörét, hogy gyakorlatilag bármely más kérdés eldöntésébe beleavatkozhatott. Helytállónak érezzük a megállapítást: hiába hitte a fejedelem, hogy korlátlan hatalmat kapott, a Szenátus – ellentétben az addig működő, a fejedelemnek szoroson alárendelt Consilium Aulicummal –

a rendi előjogok erősítését szolgálta.³⁸ Az, hogy a szenátorok befolyása – esetleg éppen Rákóczival szemben – mekkora volt az ügyek vitelére, további vizsgálatot igényelne. Az első időkben igaza lehetett Rákóczinak, amikor papírra vetette benyomását, hogy „a Szenátus politikai ügyekben csak kérésre avatkozott“, hogy a gyűlés „korlátlan hatalommal bízta rám a politikai, katonai és pénzügyeket“. Ezt a látszatot hitelesítette Bercsényi elégedetlensége is. Ha már kezdetben tisztázódott volna a Szenátus széles jogköre, valószínűleg nem vetette volna a fejedelem szemére, hogy „csak“ első világi szenátorrá nevezte ki.³⁹ Azonban a szácsényi gyűlésen életrehívott tanácsban a főnemesek és a klérus tagjai voltak többségben, így egy idő múltán az országos politikai irányítását esetenként Rákóczi megkerülésével egyre inkább magához vonta.⁴⁰ Emellett a Szenátus erősödését szolgálta a fejedelemnek azon törekvése is, hogy a szabályozni kívánt országos kérdéseket mindenképpen testületi határozatba foglaltassa. Még ha általa kibocsátott jogszabályról volt is szó, vagy a Szenátus beleegyezését kérte hozzá, vagy a rendi gyűlés végzését. Nem példa nélküli az sem, hogy a már kiadott pátenst utólagos elfogadásra vagy törvénybefoglalásra terjesztette elő.

Mind a fejedelem, mind a Szenátus bizonyos, a diétától való – igaz nem nagymértékű – függőségét jelezte a béke és a nemzetközi szerződések ratifikálási jogának kizárólagos fenntartása a rendek részére, továbbá a Szenátus tagjainak a konföderált statusok általi választása. A fejedelemválasztás önmagában természetesen nem jelenti Rákóczi alárendeltségét az országgyűlésnek, de ismerjük véleményét e kérdésben: ő maga rendelte alá személyét és pozícióját a gyűlésnek, mint „egyszerű polgár“. A fejedelemválasztást is igyekezett valóságos választássá alakítani, szemben a Habsburg-hagyományokkal. Nem jelöltette magát, elutasította királlyá koronázásának gondolatát is. A befolyásolás látszatának elkerülése végett távol tartotta magát az ülésektől is, ahol a választásról szó került. Erdélyben már másként viselkedett: bár beszédében ott is szabad választásra szólította föl a három nemzet tagjait, az electiot a központi hatalom pártjának exponált személyisége segítségével, katonai erővel is határozottan előkészítette. Hiba lenne csupán a fejedelem szavaira támaszkodnunk, különösen amikor tudjuk, hogy az ónodi, de főként a sárospataki országgyűlésben akaratát, jó szervezett módon katonaküldöttek támogatták.⁴¹ Ugyanakkor bizonyos gyakorlati tények alátámasztják fenti állításunkat Rákóczi visszahúzódságáról. Az országgyűlési tárgyalásoknál maradvá például az elnöki tisztelet passzívan átengedte Bercsényinek. Az akaratával szemben álló erők érvényesülését komolyabb ellenakciók nélkül hagyta (így a katonai törvénykönyvön, a trónfosztáson túl többek között nem sikerült pl. törvényt alkotatnia a kereskedők ügyéről sem). Panaszkodott egyes alárendelt szervek engedetlenségeire, hogy azok nem hajtják végre utasításait.⁴² Rendeleteit esetenként még a politikai vezérkar tagjaival, a kuruc főurakkal sem tudta elfogdatni. „Hitemre, én már belefáradtam, és ha csak meg nem ijesztjük az kí-

nyeskedő urakat az vitézlő rend által; kifáradunk minden okoskodásunkból“ – írta elkeseredetten főgenerálisának,⁴³ aki melleleg megkérdezése nélkül alkotott az ő rendeleteit is keresztvező jogszabályokat. Megesett, hogy már csak kihirdetése után közölte pátensét a fejedelemmel.⁴⁴ Bercsényi szinte egy kis államot épített ki a kúruc államban: generalatusságát particularis módon, saját belátása szerint komrányozta.⁴⁵ A szécsényi conventuson a fejedelem megnyitó beszédében mondta: „ezzel leteszek minden hatalmat és tekintélyt, amelyet idáig egyenként letett hűségi esküjük reám ruházott . . . s követem mindazt, amit . . . a rendek közös megegyezéssel elhatároznak és elrendelnek“.⁴⁶ Később Erdélyben a marosvásárhelyi országgyűlésen is ő maga emlékeztette a rendeket, hogy a fejedelem-választás egyike a „rendek kiváltságainak, mert a rendek fejedelmeiket csak akkor ismerik el uruknak, ha megesküdött, hogy megtartja azokat a törvényeket és feltételeket, amiket eléje tesznek.“⁴⁷ Világos, hogy ő maga is nemcsak elismerte, de szorgalmazta a diéta felsőbbségét a fejedelem hatalmával szemben. Természetesen a valós képet itt sem a jogszabályi rendezés adja meg. A gyakorlatban a szenátus és a fejedelem az országgyűlés érdemi korlátozó lépései nélkül intézkedhetett a szinte óránként döntést követelő háborús helyzetben.

Az országgyűlés a fejedelem jogkörébe utalt bizonyos ügyeket. Így a 4. törvénycikk följogosította őt a Szenátussal egyetemben arra, hogy a béketárgyalásokat tetszésük szerint vezessék. Csupán az eredményt, döntést, esetleg a szerződést kellett ratifikációra bocsátani. Joga volt Rákóczinak és a szenátoroknak, hogy a vármegyék, illetőleg a vármegyei tisztségviselők engedetlensége ellen fellépjenek, s úgy döntsének, ahogyan „ő azt legjobban fogja ítélni“.⁴⁸ A 4. articulus fogalmazása azonban eléggé homályos, a fentiekben túlmenően értelme és tartalma nehezen megállapítható. Annyi bizonyosnak látszik, hogy némely rendelkezései szélesebbek annál, hogy csak a béketárgyalásokra vonatkozzanak. Tudniillik feljogosítja a fejedelmet és a Szenátust, hogy „annak fölötte az Conjuccuráknak és Haza dolgainak rátiói szerint valamit az közügynek javára hasznosnak íté, munkálódhassa és végezhesse“. Rákóczi kizárólagos jogkörébe tartozott a fiskális birtokok fölötti rendelkezés.⁴⁹

5. Mint említettük, a szabadságharc diétáján a rendek többek között meghatározták a szabadságharc államának kormányformáját. Ajóváhagyott törvénycikkek szabályozták az állam központi szerveinek összetételét, működésüket, jogkörüket. Mint láttuk, a rendek úgy döntöttek, hogy konföderációra lépnek. A **confoederatio**, a szövetség fogalma 1704 elején jelent meg a fejedelem s körének szóhasználatában.⁵⁰ Ekkor már szó esett „velünk confoederalt országárszról“, és „confoederalt vármegyéről“.⁵¹ A fenmaradt iratok alapján azonban úgy tűnik, a fogalmat ekkor még nem értelmezték az állami szervezetre.⁵² Később, a szécsényi országgyűlés után a „confoederatio“ fogalma kibővült. Ekkor már esetenként fölváltva volt használatos a gyűlés és szövetség elnevezéssel, bizonyos esetekben a diéta megjelölésére szolgált.⁵³

Máskor a harcoló összes szövekezettek vagy a rendek jelzője volt.⁵⁴ Megesett, hogy az állami hatalom fogalmának volt helyettesítője, mint pl. akkor, amikor a fejedelem a „confoederatio comissariusairól” írt.⁵⁵ Emellett a szabadságharc és a Habsburg-birodalom többi elnyomott népének esetleges szövetkezésére is e szót kölcsönözték.⁵⁶ Mégis leggyakoribb volt a szószentri értelemben történő használata: „az szécsényi gyűlésben való confoederatióról”.⁵⁷ Rákóczi felfogásához adalék Bercsényinek írott egyik levele, melyben „mind a szécsényi, mind az erdélyi confoederatiók”-ról beszélt.⁵⁸

Ezt a korabeli terminológiai tisztázatlanságot látva nem véletlen, hogy a történettudósok között a szabadságharc kutatásában nagyobb nézeteltérések vannak e ponton. Valóban mi is volt ez a konföderáció? A polémia rövid áttekintése előtt azonban fogalomponosítást kell elvégeznünk, és pedig a szó jelentésének tisztázásával. Tesszük ezt azért, mert nézetünk szerint a véleménykülönbségek egy része a konföderáció különböző definícióinak keveredéséből ered.

A confoederatio jelent egyszerűen szövetséget, több fél közötti megegyezést együttműködésre.

A nemzetközi jogban a confoederatio államszövetséget jelent.⁵⁹ Szuverén államoknak olyan, általában politikai célú nemzetközi szövetségét, szövetkezését értjük ezen, amely a konföderált államoknak szuverenitását nem érinti, s amelynek alapjául szolgáló szerződés a felek részéről felmondható.⁶⁰

A confoederatio jelöl továbbá egy speciális rendi jelenséget, a központi hatalom ellen fellépő nemesség szervezkedésének kereteit, amelynek hagyományai Lengyelországban a legerősebbek,⁶¹ de nem példa nélküliek a Habsburg-tartományokban, sőt Magyarországon sem.⁶²

Amikor a konföderáció mibenléte körül zajló vita állását röviden ismeretjük, nem kívánunk a megítélésünk szerint önálló monografikus feldolgozást igénylő kérdésre választ adni, csupán fővázolni a feleletként adódó lehetőségeket.

A nézetek figyelemre méltó módon elsősorban a példák, a minták megítélése körül ütköznek. Ennek eredete, hogy különböző iratok tanúsága szerint maguk a kurucok is több modellre hivatkoztak a szécsényi konföderációval kapcsolatban. Az egykorú diarium Bercsényi konföderáció melletti beszédét idézve írja a „belgákról”: noha csak egy maroknyi nép, ezen egységre lépett s általa győzhetetlenné, boldogakká és temérdek gazdagságúakká tették magokat”.⁶³ Minden valószínűség szerint Németalföld északi tartományaira gondolt a sorok írója, nem pedig a belga törzsek leszármazói által lakott déliekre, hiszen ezek spanyol fennhatóság alatt maradtak. Rákóczi körlevelei ugyancsak a „hatalmas confoederalt Belgiumi Respublicáról” szóltak.⁶⁴ Rozsnyón, az ónodi országgyűlés előkészítése közben Rákóczi megbeszéléseket folytatott des Alleurs-el, a fejedelemnek a francia király általi diplomáciai elismeréséről. A francia követ kifogásaival szemben, ti. nincs remény arra, hogy XIV. Lajos lázadó alattvalókkal tárgyaljon, Rákóczi a svájciak és a hollandok

példájával érvelt, akikkel a francia király tárgyalásokba bocsátkozott. Később az országgyűlés idején folyó tanácskozásokon is hasonló módon vitázott: „a hollandokkal kötött szerződés hasonló aggályokat ébreszthetett volna a Királyban, mindazonáltal aláírta“. Des Alleurs hamar leszerelte érveit; akkor már ezek, a tartományok egyesülése után, kikiáltották függetlenségüket.⁶⁵

A történészek egy része újabban a németalföldi „minta“ mellett tör lándzsát – ami történettudományunkban meglehetősen új felfogás.⁶⁶ Számos érv szól emellett, így Bercsényi Miklósnak XIV. Lajoshoz küldött Memorialeja is, melyben hangsúlyozta, hogy a magyar alkotmány más, mint a lengyel, Magyarországon az uralkodó jelentősebb hatalmat élvez, nincsenek a lengyelországihoz hasonló mérvű rendi harcok.⁶⁷ Ez kétségtelenül a lengyel példa negatívumainak korabeli felismerését bizonyítja. További érv a holland példa döntő súlya mellett a fentebb már idézettekén túl a Rákóczi korábbi olvasmányai és elméleti tanulmányai között föllelhető, s ekkor Magyarországszerte jelentős hatással bíró Justus Lipsus-mű, a *Politica*.⁶⁸ Hollandia mintája mellett szól a kuruc politikai vezetés centralizációs (bizonyos rendi előjogokkal szembeni) törekvése, a holland állam vezette konföderáció, államszövetség haladó jellege.

Mások, feltehetően a felszabadulás előtti történettudomány egyértelmű állásfoglalása nyomán⁶⁹ kizárólagos mintaként kezelik a lengyel konföderációkat.⁷⁰ E nézet forrása Bercsényi beszédének az Emlékiratok általi tolmácsolása: „nem lehet jobbat cselekedni, mint a lengyelek példáját s szokásait követni“.⁷¹ Valószínűsíti e felfogást Bercsényi hosszabb lengyelországi tartózkodása, jártassága az ottani viszonyokban. S túl a formai jegyeken, a tartalmi hasonlóság is ezt látszik bizonyítani: a gazdasági-társadalmi-politikai viszonyok hasonlósága jóval nagyobb, mint a távoli, nyugat-európai fejlődésbe ágyazott, burzsoa típusú államot létrehozó holland konföderációval.⁷²

Ennél két ellentétebb mintát aligha említhetett volna föl Bercsényi. A polgári társadalom első példáját és a megerősödött rendiséget hozta közös nevezőre. A tőkés fejlődés és a feudalizmus megcsontosodása, a második jobbagyság rendszere a két pólus. Éppen az éles ellentét enged arra következtetni, hogy a hollandokkal kapcsolatban emlegetett németalföldi konföderáció valószínűleg csupán politikai fogás volt. A lengyel viszonyokkal ellentétben, a holland állam a fejlődést jelentette; ugyanakkor a politikai párhuzam megvonása is önként kínálkozik: a spanyol Habsburgok ellen szabadságáért küzdő nép szövetkezett, kivívta függetlenségét, s megkötötte a (magyarok által olyannyira elérni kívánt) szerződést Franciaországgal. Az alapötlet pedig származhatott a lengyel hasonlóságból: az előjogaikban magukat sértve érző nemesek összeszövetkezése a „zsarnok“, a „hatalmat birtokló“ uralkodó ellen.⁷³ A politikai eszmék átszívárgásának csatornáit is nyitva állottak. A korabeli könyvtárakban leltárba vett művek mellett a Nyugat-Európában tanuló magyarok közvetítették a haladó gondolatokat, mint pl. Csécsi János, akinek munkájában

feltehetően ezért is kapott nagyobb hangsúlyt a németalföldi példa. A Lengyelországban készülődő Rákóczi-párti politikai vezetés, valamint számos történeti-vagyoni-baráti kapcsolat északi szomszédunkkal pedig a lengyel viszonyok ismeretét alapozta meg.

A modellek ellentétességét fokozta az is, hogy míg a holland konföderáció: államok szövetsége, tehát nemzetközi jogi kategória, a lengyel konföderáció alkalmi, az ellenállás idejére érdekszövetségre lépő nemesek-főurak csoportosulása.⁷⁴

A vitának megítélésünk szerint egyik legfontosabb vonása, hogy a szerzők a konföderációkat bizonyos ellentétes értékeléssel kapcsolták össze. A Holland Konföderáció = a haladás útja; a lengyel konföderáció = a rendi anarchia térnyerése. S aszerint, hogy a szécsényi gyűlés döntéseit, a szabadságharc sikereit mennyiben tartják előrelépésnek, egyik vagy másik „minta” mellett foglalnak állást. Ezért is érezzük fontosnak, a kutatások egyik fő feladatának a konföderáció mibenlétét tisztázni, amit azonban nem tehetünk meg e szerény tanulmány keretei között.

Szólnunk kell még a harmadik álláspontról is, amely szerint „a szécsényi konföderáció a lazább szerkezetű, többnyire igen rövid életű s csak egyes csoportokra kiterjedő lengyel alakulásokkal szemben a formai hasonlóság ellenére is, rendeltetésében, funkciójában inkább az 1505-ös rákosi szövetkezés utódja volt”.⁷⁵ Ez a felfogás is egy rendi összefogás formáját eleveníti föl.

A „minták”-ban történő állásfoglalás újabb kérdésben határozza meg a szerzők véleményét. Akik a holland példát tekintik elsődlegesnek, arra a megállapításra jutnak, hogy „Magyarország államformája ezzel a rendi konföderáció lett”.⁷⁶ Mások csupán feudális szervezkedésnek tekintik. E kérdés jövőbeni eldöntése, tudományos feldolgozása további problémákat ír körül. A rendi konföderáció, ha a szövetkezés értelemben vesszük, egyfajta „nemesi republicához” vezethetett volna.⁷⁷ Ez a magyar múltban sem példa nélküli elképzelés már a rendi nemesi köztársasághoz állott közel.⁷⁸ Kérdés az is, ha a konföderációt államformának tekintjük, hogyan illeszthető ez bele az államelmélet államforma-fogalmába, hogyan egyeztethető az eddig használt kategóriákkal.⁷⁹ E vonatkozásban a kutatások jelenlegi szintjén legelfogadhatóbbnak az tűnik, hogy a szabadságharc államának jellemzői „távrolról sem az abszolutista vagy akár a centralizált államnak, hanem formailag a rendi-képviselési állam sajátos változatának” feleltek meg.⁸⁰ Számunkra az lehet érdekes, hogy ebben a formában mi a „sajátos”. Mennyiben felel meg a szabadságharc állama a rendi-képviselési monarchia „alkotmányának”, mennyiben tér el attól, s az eltérés miben fejeződik ki? Mennyivel több a szabadságharc állama a klasszikus rendi-képviselési monarchiánál, funkciójában jelentkező változás, hogyan alakult „adottságai”-hoz? Szerintünk a választ a konföderációban kell keresnünk.

A konföderáció jellegét tekintve nem is lehetett más, csak ideiglenes. Így

gondolták a javaslat támogatói (addig, amíg a vizályok az udvarral tisztázódnak), így Rákóczi s köznemesi tanácsadói (hiszen ez a megoldás a radikális elképzeléseket – legalábbis a szécsényi formában – nem elégíthette ki). Végül ezt diktálta az idő is. A konföderáció nem oldotta meg a szabadságharc államának problémáit. Ideiglenesen pótolta csak a kormányformáról, a társadalmi haladás által megkövetelt lépésekről szóló, hiányzó (így pl. a független fejlődés távlatait garantáló, a nemzeti királyságra vonatkozó) döntéseket.⁸¹

Ez az átmeneti jelleg tükrözi a konföderáció fő funkcióját: az „érdekegyesítést”.⁸² A fejedelmi politika céljának eléréséhez az ország valamennyi osztályára, rétegére támaszkodni kellett. Vagy a teljes nemzeti függetlenség, vagy „minimális programként”, megfelelő biztosítékokkal a megbékélés záloga az elnyomott és uralkodó osztályoknak mozgósítása. Célja a közös ellenséggel szemben urak és jobbágyok egy táborban tartása, érdekeiknek a lehető- ségekhez mért koordinálása volt.

Harca első szakaszában a fejedelem támasza az a főként jobbágyokból álló hadsereg volt, melyet Esze Tamás és más jobbágyvezérek gyűjtöttek zászlai alá. Ekkor hatalmi helyzete szilárdnak mondható: egyre növekvő jobbághadai biztosították uralmi pozícióját ellenfeleivel szemben, s mellette álló segítőtársai még többnyire feltétel nélkül követték és támogatták a fejedelmet. Ám rövidesen föl kellett ismernie, hogy paraszthadakkal a nemesség ellenkezése mellett nem sokáig harcolhat eredményesen. Ezért új politikai irányt dolgozott ki: igyekezett létrehozni egyfajta „nemzeti” együttműködést, aminek érdekében természetesen kompromisszumokra kényszerült. S ezek az eredmények már bizonyos fokú erővesztéssel jártak. Nehéz úgy ígérni s az ígéretet betartani két, antagonisztikusan szembenálló osztályhelyzetű félnek, hogy saját elgondolásai megvalósítása mellett mindkettő elégedett is legyen. Ezért azután bekövetkezett némi, egyelőre még csupán viszonylag kis mértékű elbizonytalanodás mindkét oldalon, ami csökkentette az önkéntes követés lehetőségét és jelentőségét. Ennek ellenére még erősnek mondhatni hatalmát egészen a szécsényi gyűlésig, ahol a kapcsolatok nagymértékben átrendeződtek, s kiépültek a megváltozott viszonyoknak megfelelő államszervezeti formák.

Amikor Bercsényi Miklós és Rákóczi Ferenc kibocsátotta a brezáni pátenst,⁸³ a szegénynép még egyenrangú címzett volt az ország rendeivel, a jogszabály „nemeseknek és nemteleneknek” szólt. A rendelet megvalósítandó célként szólt arról is, hogy a „szegény pórság elnyomása megszűnjék végre”. A fejedelem ezzel a pátersével a szegénylegényeket saját híveinek ismerte el, hadserege részeivé tette őket. Észrevette a nép küldöttei mögött álló erőket, igyekezett megnyerni azokat magának. Ezért helyezte kilátásba már kezdetben a fegyvert fogó jobbágyok fölszabadítását.⁸⁴ Ennek kimenetele azonban már ekkor kétséges volt: Rákóczinak e tekintetben nem volt határozott programja.⁸⁵ Tudatában volt, mennyire fontos a nemesség megnyerése, s ez önmagában kizárta a felszabadítás következetes végrehajtását. A nemze-

ti üggyől elzárkózó nemesség megnyerésére, biztonságuk megteremtése érdekében fogalmazta pátensébe: „parancsoljuk, hogy senki . . . kolostorokat, nemesi udvarházakat, kastélyokat ne merjen kirabolni“. A nemesség nagy része a rendi előjogok megóvása érdekében csatlakozott a mozgalomhoz. Tehát a Rákóczi pártjára állásának több feltétele volt. Meg kellett védeni őket az esetleges, jobbágykatonák részéről tanúsított visszaélésektől. Táplálni kellett a reményt egy független magyar királyság létrejöttéről, amely garantálja a nemesség ősi jogait. Minthogy seregeinek igen nagy részét jobbágyok alkották, ez szorosabbra fűzte a kapcsolatot a fejedelem és jobbágykatonái között, nélkülük tehetetlen lett volna. De egyre inkább rá volt utalva a nemességre is. Meg kellett találnia a módot és eszközt arra, hogy mindkét osztályt táborában tarthassa. Ez a többé-kevésbé sikerre vezető törekvés tette egyáltalán lehetővé a háború folytatását, éveken át a függetlenségi küzdelem feltételeinek megteremtését.

A konföderáció funkciója az átmeneti osztálykompromisszum létrehozása és fenntartása. Többlete pedig a korábbi feudális politikai viszonyokhoz képest a hatalmi sáncok kiszélesítése. Ahogyan látni fogjuk, az országos rendi-képviselési szerv résztvevői között felbukkantak a vitélő rend követői, a tárgyalásokra meghívták a hajdúvárosok, a mezővárosok küldötteit is. Ez a hatalmi viszonyok porondján eddig meg nem jelenő érdekek figyelembevételét tette lehetővé: a kiváltságos helyek lakói, a mezővárosi civisek, a jobbágykatonaság törekvései diaetális viták tárgyává váltak, a vezetésnek mérlegelnie kellett döntéseiben ezeknek a rétegeknek követeléseit is.

A konföderáció, a társadalmi rétegeknek és osztályoknak ez a szövetsége valóban csak annyit érhetett „amennyi a tartalma“ – mondta a fejedelem.⁸⁶ Annyit amennyire ezt az „egységet“ a cél szolgálatába lehetett állítani, amennyire a közös érdek függvényében a központi akaratot el lehetett fogadtatni. A konföderáció az adott, magyarországi feudális viszonyok között megfelelő elvi kereteket biztosított a centralizációs célkitűzésekhez.⁸⁷ További probléma volt, hogyan lehet ezt kiteljesíteni, a gyakorlatba átültetni. Annyi bizonyos, hogy a szövetkezés „környezete“ nem segítette maradéktalanul a megvalósulást. A XVII-XVIII. század Magyarországnak jellemzői: céhes keretek között tengődő, adótól fojtogatott kezdetleges ipar, kereskedelem és polgárság; megcsontosodott feudalizmus „második jobbágyág“.⁸⁸ Nincsen meg tehát a nyugat-európai abszolútizmushoz hasonló gazdasági bázisa az esetleges központosított állam hatalmas apparátusának. A döntően robotrendszerre épülő gazdasági élet, a leszűkült munkamegosztás, a kereskedelmi élet ebből eredő pangása kihúzta a talajt a modern irányú adórendszer alól.⁸⁹ A Habsburg-hatalom különféle törvénytelen eszközökkel kísérletezett: koholt perekkel, felségárulás, hűtlenség címén hozott vagyonek kobzási ítéletekkel, kényszerkölcsönökkel, büntetési összegekkel és váltságdíjakkal, az állami monopóliumok számának nö-

velésével. Ennek ellenére végeredményben századokon át nem sikerült az abszolútizmust Magyarországon megvalósítani.

A megvalósítás társadalmi feltételei is csonkák voltak. A polgárság fejletlensége és jelentéktelensége miatt a centralizációra törő fejedelem csak a középnemességre támaszkodhatott, magát középnemesekkel vette körül, s a diéták tartásának Mohács előtti tömeges módját is ezért próbálta más egyebek mellett feleleveníteni. A felülről történő reformálásban azonban nem támaszkodhatott jobbagy-tömegekre, különösképpen nem a nemességgel szemben. Nem feledhetjük, hogy ő is főúr volt, az ország legnagyobb földbirtokosa, körülményeitől, környezetétől, múltjától és rangjától meghatározott, sok tekintetben aszerint cselekvő ember. A köznemesség zömét szűklátókörűsége tette alkalmatlanná arra, hogy az abszolútizmus megvalósításának bázisa legyen. Magyarországon is bekövetkezett a Lengyelországban általános jelenség: ahol is a szlachta egy ideig ugyan a központi hatalom támogatójaként lépett föl, ám amikor előjogaira veszélyessé kezdtek válni a centralizációs törekvések, szembefordult vele.⁹⁰ Rákóczival néhány abszolutisztikus lépése láttán sokszor még legodaadóbb hívei is ellentétbe kerültek.⁹¹ A fejedelemnek megfelelő bázis híján nem sikerült megszerveznie a szükséges létszámú reguláris hadsereget sem, amely az uralkodók abszolút hatalmának fontos támasza és védelmezője, s amely biztosíthatta volna, akár fegyveres erővel is reformelképzeléseinek valóra váltását. (Magának a regularizálásnak a szabadságharc feltételei között egyébként is nagy akadályai voltak).⁹²

Mindezeket figyelembe véve, rendkívüli hatalmú és tehetségű politikusnak és államférfinak kellett volna a politika színpadára lépni ahhoz, hogy az ellenállást megtörve, vagy legalábbis irányítva-terelve úrrá legyen a társadalmi ellentéteken. A fejedelem megkísérelt eleget tenni ezeknek a feltételeknek. Magánföldesúri hatalma, gazdagsága, a Rákóczi-család tekintélye, a fejedelem politikai előképzettsége – úgy tűnt – biztosíthatja a siker előfeltételét. Hogy erőfeszítéseit nem koronázta eredmény, az főként a sajátos körülményeknek volt köszönhető. A szabadságküzdelemben bekapcsolódó nemesség önzése, a főuraknak a „közügy“ iránti értetlensége, a jobbagyság újra erősödő sanyargatása miatt a háború egyre inkább osztályharcba hajlott. A nemesség túlnyomó többségét jellemző provinciális ideológia „alaptendenciája az volt, hogy rendi kiváltságait, „arany szabadságát“ a jobbagyok feletti uralmát és egyben a késő feudalizmus rendszerét mindenáron megvédje. Vagyis mindazt, amit az önmagával azonosított „nemzet“ fő érdekének tekintett. S ezen az sem változtatható, hogy e nemesség egy időben, átmenetileg s ingadozó arányban a Rákóczi szabadságharcban belül igyekezett minden korszerűbbel szemben alapjában véve fő célját elérni.“⁹³ A háborút a főurak gazdagsági lehetőségnek tekintették, az arisztokrata generálisok inkább elvettek, mintsem adtak. A rendi előjogok megerősítése megnehezítette a polgárság és a kereskedőréteg esetleges fejlődését. Közvetve, a központosítás kiteljesedésének meghiúsulásán keresztül gátolta a zsoldoshadsereg felállítását is.

Így a konföderációnak az ellentétek hosszú sorát kellett volna föloldania a helyzet rendezéséhez. Az éleződő alapvető osztályellentéteken túl a centralizáció és a partikularizmus irányzatainak harcát, a felekezeti ellenségeskedéseket, a vitélző rend és a nemesség, valamint a katonáskodás és az otthon maradt jobbágyok ellentétes irányú törekvéseinek összeütközését, nem is beszélve az eddig még nem említett, a Magyarországon belül élő különféle népek s a magyar uralkodóosztály szembenállásáról (vö. szerb, horvát kérdés).⁹⁴ A szövetségnek mindezen problémái jelentős részükben az országgyűlés elé kerültek. A diéta teljes ülésében, az ország „porondján” vitatták őket a rendek. Többségükre itt választ nyert a politikai vezetés. Az eltérő érdekeket képviselő csoportosulások legnagyobb ütközetei zajlottak itt, szemléletesen rajzolódtak ki az erővonalak.

6. Az országgyűlési bíraskodás. Az országgyűlési bíraskodásról, bár természetes dolog volt, jogszabály nem igen szólt. Alig rendelkezett törvény a bíraskodási jogkörrel,⁹⁵ így az ügyek természetére a gyakorlatból levont következtetésekkel lehet utalni. Erdélyben például az országgyűlés általában a nota – vagy felségárulási pereket tárgyalta.⁹⁶ Ezek jelentős része a fejedelmi hatalom erősítését szolgáló „koncepciók” per volt. A magyarországi diétákra jellemző, hogy a XVII. századra a „sérelmek” közé rendszeresen beiktatták a magánsérelmeket is, mely ügyekben az országgyűlés igazságot tett.⁹⁷

Az országgyűlések ítélkezésével kapcsolatban külön kell választani az országgyűlési és az országgyűlés tartama alatti bíraskodást.

6.1. A Rákóczi szabadságharc országgyűléseinek bíraskodása. Bár a szabadságharc alatt nem született törvény a diéta ítélkező tevékenységéről, gyakorlatban előfordult néhány ilyen eset. Az első a szécsényi országgyűlésen, amelyről a korabeli tudósító a következőképpen számolt be: „Sárosi János luteránus úr Sáros vármegyéből előterjeszté gróf Szentiványi Lászlónak istentelenségeit, kinek testvére, mint Radvánszky Jánosnak is atyja, ennek gonoszságai által, az eperjesi mézszárlásban 1687. mart. irtóztató kínzások között megölettek. A gyűlés itt Szentiványira azt végzé, hogy ez a fenevad infamisnak declaraltassék, jószágait elveszítse, sőt Isten és világ törvénye szerint a vérét ontsa”.⁹⁸ Ezzel azonban nem zárult le az ügy, mert az idézett feljegyzés nem az országos gyűlésben készült, csupán a „két confessioju felekezet” külön ülésében, Petróczy István sátrában. A részletes gyűlés javaslatot tett a diétának a fent említett ítélet meghozatalára. Az országos gyűlésben Radvánszky és Révai Mihály is terjesztett be plánumot az eljárás lefolytatására. Az országgyűlés azonban nem foglalkozott az ügygel. Ennek oka egyértelműen nem deríthető ki, minden bizonnyal az országos ügyek súlya játszott ebben közre. Így a rendek figyelmét más tárgyak terelték el, s – mint Csécsi János is írta – „Ezt az undok fenevadat halálra nem vonták”. Mindenesetre a fellépés arra elegendőnek bizonyult, hogy Szentiványi semmiféle tisztséget nem nyerhetett el.

A következő alkalommal már nem tétlenkedett a gyűlés. Az ismert, a túrócz megyei nemesekkel kapcsolatos esetben nem maradt el az eljárás. Az „elemi harag megnyilvánulásaként“ emlegetett esemény, Rakovszky Menyhért helyben történő levágása után a fejedelem indítványára a „gyűlés elhatározta ellenük a törvényes eljárást“. ⁹⁹ Igaz, a fejedelem eredetileg csak arra gondolt, hogy a résztvevőket „bírói tábla elé idézzék“. ¹⁰⁰ Végül azonban maga a gyűlés folytatta le a processust. Ez mind a határozathozatal, mind az eljárás szempontjából két részre bontható. Egyikben a teljes ülés határozott a vármegye további sorsáról. Másikban a személyek felett a diéta tagjaiból álló deputatio, illetőleg a fejedelem ítélkezett. A véres események másnapján az „ország sátorába citáltatván az egész Turócvármegyét“ a gyűlés határozattal fölfüggesztette a vármegyei önkormányzatot, látványos körülmények között megsemmisítették a vármegye jelvényeit, pecsétjét elkobozták. ¹⁰¹ Határozat született a túróczyi nemesek szabadságvesztés-büntetéséről. Másként jártak el Okolicsányi Kristóffal szemben. Sennyey István kancellár vezetésével országgyűlési bizottságot neveztek ki a vizsgálat megejtésére. Sennyey több alkalommal kihallgatta a túróczyi nemeseket, valamint Okolicsányit. Az inquisitio három napig tartott, azután „abbahagyván kínzását és testének tüzes vassal sütögetését, fejét vették“. ¹⁰² Az alkalmazott tortúra kemény lehetett, mert ítélethirdetésre „néhány parasztember pokrócba vitte“, s fejevétele ülve történt, „székben, nem bírván máskint magával“. ¹⁰³ Figyelemre méltó, hogy a fejedelem nem lépett közbe, pedig a torturát, ahol tehetett, még nemnemesekkel szemben is megakadályozni, visszaszorítani igyekezett. ¹⁰⁴ A bizottság által hozott ítéletet is teljes ülés előtt hirdették ki. A 18 bebörtönzött nemes sorsáról Rákóczi döntött. Ahogyan Emlékirataiból is kiderült: ő maga kezdeményezte „megárestáltatásukat“, megakadályozandó, „hogy udvari hadaim megmozduljanak, s bármit ártsanak a Turóc megyei nemeseknek“. ¹⁰⁵ Nem sokkal az események után a foglyokat szabadon engedte. Platthy Sándor június 23-án levélben köszönte meg szabadonbocsátását. ¹⁰⁶ A vizsgálat során elfogott Okolicsányi Pált szabadságvesztésre ítélte, majd megkegyelmezve neki, év végén szabadlábba helyeztette. ¹⁰⁷ A vármegye adminisztrációját „főispán helytartó“ kinevezésével oldotta meg és rendeleti úton hat biztost állított a vármegye fölfüggesztett önkormányzatának helyébe. ¹⁰⁸

Az ónodi országgyűlés alkalmával Forgách Simon fia, később felesége kezdeményezésére a rendek bizottságot jelöltek ki és menesztettek a fejedelemhez: javasolták a tábornok ügyének napirendre tűzését. ¹⁰⁹ A generálist 1706 november 22-én tartóztatták le a fejedelem testőrségének katonái. Vádat nem emeltek ellene, ítélet nélkül tartották Krasznahorkán, Szepesváralján, majd Munkácson. Elfogatásának oka a vármegyék particularis és a központi centralizációs elgondolások közötti ellentétben kereshető. ¹¹⁰ A generális a vármegyék oldalára állott, amelyek „teljes bizalommal Forgáchhoz fordultak, felfedték előtte sok nyomorúságukat, tanácsot kértek tőle, hiszen ő még most

is szigorúan katonai fegyelemben tartotta reguláris katonaságát. Végül is mint a fejedelem rangban második tanácsadója, éles hangú levelet írt a fejedelemnek, s abban kérte őt, hogy országgyűlés törvényei szerint kezdjen hozzá a meglévő bajok orvoslásához. A kincstartók adjanak számot az ország jövedelméről, s mind a katonák fizetését, mind pedig a rézpenz ügyét rendbe kell hozni.¹¹¹ Így válik érthetővé, miért csak a hozzá fordult vármegyék s nem összességükben a szövetkezett rendek emeltek szót mellette.

A kérést első ízben Rákóczi elutasította, másodszor megígérte, hogy „revideáltatni fogja dolgát említett gróf úrnak”,¹¹² az ismételt deputatios követelésekre pedig a teljes ülés elé utalta az ügyet. Ezután az eljárás lefolytatásának nincs nyoma. Összevág a dolog illetén alakulása a fejedelem álláspontjával: „nem az a szándékom, hogy törvényes eljárást indítsak ellene . . . elhatároztam, hogy inkább megvetem a szemtelen beszédeket, mintsem Forgáchot elítéltessem.”¹¹³ Rákóczi csupán négy esztendő után, 1710. november 16-án, Bercsényi közbenjárására rendelte el Forgách szabadonbocsátását ítélet nélküli fogságából.¹¹⁴

„Nem kicsiny panasszal jelentvén ezen közönséges gyülekezetünkben a tekintetes nagyságos Perényi régi familia maga nagy rövidségét, hogy tudniillik az Ausztriai Ház által Abauj vármegyének örökös főispáni méltóságbeli tisztitől, melyet egynéhány száz esztendőktől fogva bír s visel vala, törvénytelenül, egyedül azon familia lineája különböztetésének színe s protextusa alatt tetéttet s megfosztatott.”¹¹⁵ A családnak az örökös főispánságba való visszahelyezéséről az országgyűlés törvénycíkket alkotott.

Az ónodi országgyűlésnek még egy, a törvénykezés körébe tartozó döntéséről van tudomásunk. A diéta teljes ülése a császári békebiztosokat, Széchenyi Pált és Szirmai Istvánt a zátonyra futott tracta után jószágvesztésre ítélte.¹¹⁶

A három diéta alapján, néhány bíraskodásra utaló adat birtokában nehéz általános érvényű következtetéseket levonni a fentiekből. Úgy tűnik, bár erről sehol sem nyilatkozott meg a fejedelem, Rákóczi olykor az országgyűlési bíraskodást is politikai célkitűzései szolgálatába állította. A turóci eset kellőképpen „előkészítette” a hangulatot a trónfosztás és a katonai törvénykönyv tárgyalásához. A Perényi család visszahelyezése a főispánságba egy nagymultú főúri familia megnyerését célozta, továbbá a Habsburg-házi visszaélések főlészámolásának egyfajta deklarálásaként tekinthető. A békebiztosok ügyében hozott „ítélet” szintén a közhangulatra kívánt nyomást gyakorolni. Ezekkel szemben Forgách ügyének országgyűlés elé hozatalát megakadályozta, mert ez lényeges kérdésekről terelte volna el a figyelmet. Emellett nem is volt szándékában a katonák és köznemesek előtt egy főurat meghurcolni.

6.2. Ellentétben az országgyűlés alatti törvénykezési szünetre vonatkozó régi jogszabályi előírásokkal,¹¹⁷ a szabadságharc diétáinak idején nem szünetelt a központi ítéletkezés. Nem csupán arról van szó, hogy az országgyűlési

tárgyalásokkal egyidőben folyt eljárás, hanem a conventus színhelyén, sőt a teljes gyűlés megfelelő tájékoztatásával.¹¹⁸ A jelek szerint ennek elsődlegesen politikai oka volt. Így a szécsényi gyűlés idején állították bíróság elé Karl Brémer ezredes, a kömlödi sánc főladóját. Ügyének aktuális tartalmat adott, hogy ez időben kezdett általánossá válni a két tábor közti áramlás.¹¹⁹ Emellett a Consilium Aulicum tanácsosai előkészítő szerepet szántak az eljárásnak a katonai törvénykönyv vitájában. Hogy mely bíróság ítélkezett, abban ellentmondók a források. Csécsi katonai törvényszékről beszél,¹²⁰ a fejedelem a hadi tanács eljárására emlékezett vissza.¹²¹ Hasonló módon, az országgyűléssel egyidőben zajlott a Bezerédy Imre elleni eljárás is 1708. december 18-án. Eszterházy Dániel vezetésével „Regimentekbéli tisztekkel és némely szenátorokkal törvény folyt”.¹²² Ez esetben a nagyobb hangsúly kedvéért a hadi törvényszékben polgári személyek is részt vettek. A döntés jelentőségét növeli, hogy az ítéletet a sárospataki gyűlés „tudomásul vette”.¹²³

Jegyzetek

1. *Emlékiratok*, 362. o.
2. *Acta Conventus Szécsényiáni*, ugyanerről vö. SZALAY 269. o.
3. Erre nézve vö. VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés. A „kormányzópárt” összetételére lásd a IV./2. rész
4. *Memoriale*, 1705 szeptember 15.
5. *Memoriale*, 1705 szeptember 16 és *Acta Conventus Szécsényiáni* 1705 szeptember 16.
6. VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés 22. o.
7. Ugyanez a probléma merült föl 1708-ban a pozsonyi országgyűlésen is: ott a kurucokhoz állott personalis, Klobusiczky helyettesítéséről vitáztak. Vö. ZSILINSZKI Mihály: Az 1708-i országgyűlés történetéhez, Bp. 1888, 53. o.
8. MÁRKI: Rákóczi, 440. o.
9. Lásd erre az ún. nádori cikkeket (1485). Király nem létében vagy annak gyermekkorában a nádor hirdethet országgyűléseket.
10. L. Alloma jelentését 1704 május 20-áról és Rákóczi levelét Stepeneyhez 1704 szeptember 2-án. AR II/1.277., 439. o.
11. Vö. a II. részt. A végleges rendezést az ónodi országgyűlés 2. cikkelye, a trónfosztás hozta meg.
12. *Acta Conventus Szécsényiáni*, szeptember 16. Véleményünk szerint ez csak látszólag ellenkezik korábbi megállapításunkkal (vö. II. rész: „a megjelentek nem is kérdőjelezték meg a gyűlés diéta voltát”), ti. csupán az elnevezés megváltoztatásáról döntöttek, minden egyébben diétának ismerik el a conventust.
13. VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés 22. o.
14. *Szécsényi napló* 1705. szeptember 16.
15. *Memoriale* és *Acta Conventus Szécsényiáni*, szeptember 16; *Emlékiratok*, 364. o.
16. Vö. 1687. évi törvénycikkek bevezető szakaszát; az országgyűlés elnevezése: Conventus Generalis.

Az alábbi indokokból nem az erdélyi országgyűlésekhez viszonyítjuk Rákóczi conventusait: 1. A szabadságharc országgyűlései funkciójukban jelentősen különböznek az er-

délyiektől. 2. Szervezetükben van ugyan hasonlóság: az egykamarás típus. A továbbiakban azonban a kuruc országgyűlések a három részre szakadás előtti tömeges országgyűlésekre emlékeztetnek. Számos kisebb különbség is akad, pl. a fejedelem részvétele a gyűléseken, illetőleg ebből fakadón a tárgyalások menete is megváltozott. 3. Különböznek a résztvevők tekintetében is. Erdélyben a három natio érdekképviselője az országgyűlés, Rákóczinál a konföderáció kibővített kertei (vitézlő rend, mezővárosok) a képviselőlet tartalmában is kifejeződtek. 4. Rákóczi Erdélyt garanciális kérdésként Magyarországtól különálló állammak tekintette. Magyarországon az erdélyi szokásokat sem kívánta meghonosítani. 5. Az országgyűlési meghívók kiküldésénél, a résztvevők kiválasztásánál, stb. Bercsényivel egyetértésben sőt annak tanácsára a magyar országgyűlési szokások szerint járt el.

17. Rákóczi Bercsényinek 1708 október 16, Károly AR. I/2, 335. o.
18. E megállapítás alól számos kivételt ismerünk: az 1490:1 és az 1498:45. tc. az országgyűlés hatáskörébe utalta a királyválasztást; az 1526:2, 1548:18., 1608:3/ke/.tc. a nádorválasztást, az 1464:2., 1500:23. tc. a koronaörök választását. Adó kivetéséről az 1504: 1., 1597:46., 1581:12., 1699:23. tc. alapján csak az országgyűlés dönthetett, általános felkelést is e szerv hirdethet az 1635:88. tc. értelmében. A szabad királyi városok rangjára emelés és a határkiigazítás is országgyűlési tárgy volt: 1608/ke/:6. tc., 1688:17. tc. stb.

Ezeket a törvényeket a kuruc felfogás hatályosnak tekintette bár a nádorválasztás, koronaörök választás, stb. nem játszott szerepet a szabadságharc éveiben.

19. 1705:1. tc.(a Szécsényben alkotott törvénycikkek: *Articuli Inceptorum Regni Hungariae Statuum et Ordinum pro Libertate Confoederatorum in Generali eorundem Conventus ad Oppidum Szécsény praeterito mense Septemb. Anno 1705 indicto Conclusi. OL, Rszh, It. G. 27. V. 1. a. 12–18., továbbá OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 664.)*
20. 1705:4. tc.
21. 1707:3. tc.(az ónodi törvénycikkek: OL Rszh. It. G. 35. VII. 2. vagy OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 59. ff. 16–27.)
22. A Szenátus a szécsényi országgyűlésen nemesekből és mágnásokból, a „fejedelem segedelmére” alakított tanács volt.
23. WELLEMAN Imre: Az 1707. évi kassai gyűlés tárgyalásai. Levéltári Közlemények, 1935. Ő országgyűlésnek tekinti a kassai kibővített Szenátusülést.
24. 1705:3. tc. További példák: *Acta Concursus Cassoviensis*, 1707. ismerteti: TAKÁCS János: Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában, Zalaegerszeg, 1941., 153–191. o. Meghívók a kibővített gyűlésekre: OL. Galambos család levéltára P. 474. 266, 278., stb.
25. *Diarium*, 1708 november 28. Erre még: „Az Haza köz javára szolgáló Törvényes terheknek rövid meg mutatása, melyek az Magyar Ország lakos rendek Hazájok mellett való Hada-kozásoknak idején meg azon kívül is a Nemzeti Szabadságnak sérelme nélkül meg Maradásáért mind igaz Haza fiaik hajdani be vett Törvényes szokások szerint viseltek vala, és azon okból most is köteleztetnek”. OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 59. Ugyanerről ír ASZTALOS, 370., és MÁRKI: Rákóczi II., 639. o. Továbbá AR. I/2., 356. o.
26. Az *Emlékiratokban* a fejedelem leírta: a proposíciókkal szemben Bercsényi meggyőző beszédének hatására halasztották el a rendek a királyválasztást. Emlékiratok, 364. o.
27. *Memoriale*, 1705 szeptember 16.
28. *Diarium*, 1707 július 14 és *Emlékiratok*, 409. o.
29. Vö. a rákosi (szécsényi) országgyűlés meghívója, 1705. július 1, Ócsa, *Károlyi okvt.* 239; *Ráday iratai* 328. o., továbbá a mozgósító, indokló kiáltványok, mint pl. a *Recrudescent...*
30. Rákóczi Bercsényinek, 1708 október 16, Károly, AR I/2., 355. o.
31. *Acta Conventus Szécsényiáni és Memoriale* 1705 szeptember 25.

32. Rákóczi XIV. Lajoshoz, 1705. december 30. *Rákóczi vál. lev.* 81. Ugyanerre *Emlékiratok*, 365. o.
33. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705. szeptember 23. Az előterjesztő Klobusiczky Ferenc volt.
34. VÁRKONYI: Ismeretlen kuruc vers, 79. o.
35. MAKSAY Ferenc: A Rákóczi-szabadságharc levéltára. Levéltári Közlemények, 1954., 99. o. Az OL-ban is található néhány irat a Tanács üléseiről: OL. RSzh. lt. G. 17. II. 1. a.
36. AR I/4. 491., 495. o.
37. Lásd az 1500:10., és az 1518:39. tc. rendelkezéseit a királyi tanácsról. A 4 főúri, 4 főpapi és 16 nemesi tag részvételét Rákóczi a főrendek javára módosította. Thaly Kálmán 3 főpap, 8 főúr és 13 köznemes kinevezéséről tudósít, Lipóczi Keczer András naplóját korrigálva:
Főpapok: Telekessy István egri püspök, Petes András anzáriai püspök és Illés István samandriai püspök.
Főurak: gr. Bercsényi Miklós, gr. Ghymesy Forgách Simon, gr. Eszterházy Dániel, gr. Barkóczy Ferenc, gr. Károlyi Sándor, gr. Csáky István továbbá báró Petróczy István, báró Sennyey István;
Nemesk: Jánoky Zsigmond, Gyürky Pál, Török István, Lapsánszky János, Benyiczky László, Vay Ádám, Zay Lőrinc, Berthóthy Ferenc, Galambos Ferenc, Soós István, Kajaly Pál, Gerhard György.
Az *Acta Conventus Szécsényiáni* szerint a főurak között szerepelt még gr. Eszterházy Antal és báró Zay Lőrinc is. (1705. szeptember 30.)
38. HÓMAN Bálint-SZEKFŰ Gyula: Magyar történet, Bp., 1934. IV. 302. o.
39. *Emlékiratok*, 367. o.
40. MAKSAY Ferenc: im. 100. o.
41. Vö. Rákóczi Károlyinak, 1708. december 1, Patak. AR I/2., 369. o.
42. AR I/2. 248. o.
43. Rákóczi Bercsényinek, 1708 október 12, Károly. AR I/2., 353. o.
44. pl. Bercsényi Rálóczinak, 1706. december 12, Bajnócz. Arról tájékoztatja, hogy rendeletet alkotott, s már ki is hirdette. De „ha mi nem tetszik Nagyságodnak, könnyű corrigálni, addálni vagy demálni“. AR I/2., 351. o.
45. KOVÁCS: Közigazgatás, 183. o.
46. *Emlékiratok*, 362–363. o.
47. *Emlékiratok*, 389. o.
48. 1705:5. tc.
49. 1705:18. tc.
50. VÁRKONYI: Társadalmi fejlődés, 112. o.
51. VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés, 26. o. Ráday iratai, 118. o.
52. Az ún. „első konföderáció“ mibenléte még nem teljesen tisztázott. R. VÁRKONYI Ágnes az 50., és 51. jegyzetben is említett munkáiban fölvezolta elgondolását az 1704. év első felében megkezdett erőteljes államszervező munka s a konföderáció összekapcsolásáról. Ő ezt az általa „első konföderációnak“ nevezett szövetkezést – szemben a szécsényi konföderációval – a kuruc állam első államformájának tekinti.
53. Rákóczi Károlyinak, 1705. november 1, Magyar–Egregy. A szécsényi országgyűlés lefolyásáról számol be. *Károlyi oklv.* 316. o.
54. Rákóczi Szirmay Istvánnak, 1706. október 24., Méra. AR I/1. 642. o.
55. Rákóczi Pekri Lőrincnek, 1706. július 6, AR I/1., 559. o.
56. R. VÁRKONYI Ágnes: Történelmi személyiség, válság és fejlődés a XVII. századi Magyarországon. Századok, 1972., 3. sz. *Ráday iratai* 334. o.

57. Rákóczi Károlyhoz, 1707. január 22, Rozsnyó. *Károlyi oktv.* 599. o., továbbá Károlyi Sándor: Mostan fenforgó állapotoknak összevonásáról való Csekély Elmélkedések (1707), *Károlyi oktv.* 371. o.
58. Rákóczi Bercsényinek, 1706. július 5., *AR.* I/1., 559. o. A kifejezésben azonosítja a konföderáció minőségét Magyarországon és Erdélyben. Márpedig Erdélyben konföderációs „államformáról” nem beszélhetünk, ott bizonyos kisebb változtatásokkal fennmaradt a korábbi rendi-képviselési monarchia. Akkor pedig csupán az erdélyi rendeknek a kuruc szabadságharc mellett letett esküjére gondolhatott. Ez pedig azt jelenti, hogy a konföderációt Magyarországra is „szövetkezés” és nem államforma értelemben használja.
59. HARASZTI György-HERCZEG Géza-NAGY Károly: Nemzetközi jog. Bp., 1976. 102-103. o.
60. CSARADA János: A tételes nemzetközi jog rendszere. Bp. 1910., 204. o.
61. BÓNIS György-SARLÓS Márton: Egyetemes Állam- és Jogtörténet. Bp., 1957., 211. o. Siegfried HÜPPE: A lengyel alkotmány története. Bp., 1894. 210. o. szerint a konföderáció „bizonyos számú souverain nemes ember szövetkezése, mely a fennálló politikai hatalmak helyére állítja magát, bitorolja az állam minden jogát és az állam helyett akar érvényesülni, és érvényesül is.”
62. Vö. az 1505. október 13-i rákosi szövetséggel. SZABÓ Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságért, Bp., 1917., 95-96. o. vagy a Zrínyi Miklós vezetésével 1663-1664-ben szerveződő konföderációt, ill. a Wesselényi szervezkedést!. VÁRKONYI: Rákóczi állama, 49. o. Legutóbb Horst HASELSTEINER: Abszolútizmus és rendiség a Habsburg örökös tartományokban. BENDA: Európa, 137. o.
63. *Acta Conventus Szécseniáni,* 1705. szeptember 1.
64. Rákóczi körlevele a vármegyékhez, 1704. november. OL. Rszh. lt. G. 19. II. 3. e.
65. *Lemaire, Louis: Beszámoló mindarról, ami a magyarországi háborúban történt az 1705-ös hadjárat kezdetétől 1708. márciusáig. Rákóczi Tükör,* 245., 257. o.
66. Vö. KŐPECZI Béla: II. Rákóczi Ferenc az új kutatások tükrében. Útmutató a Rákóczi-szabadságharc tanulmányozásához, szerk.: R. VÁRKONYI Ágnes. Bp., 1976., 7. o. Várkonyi Ágnes a lengyel hatás nem meghatározó jelentőségét és a németalföldi példának túlnyomó hangsúlyát elemzi. VÁRKONYI: Rákóczi állama, 49., o.; VÁRKONYI: Társadalmi fejlődés, 112. o.; R. VÁRKONYI Ágnes: A rejtőzködő politikus, Világosság, 1978., 3. sz.
67. KŐPECZI Béla: Néhány gondolat Rákóczi államáról. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 22/1976., 8. o.
68. HECKENAST Gusztáv: II. Rákóczi Ferenc könyvtára (1701). Irodalomtörténeti Közlemények, 1958., 1. sz. és ZOLTAI Béla: Rákóczi bécsújhelyi olvasmányai. Irodalomtörténeti Közlemények, 1955., 3. sz.
69. THALY Kálmán: A székesi gróf Bercsényi család története, Bp., 1892., III. 421. o.; HÓMAN Bálint-SZEKFŰ Gyula: Magyar történet, Bp., 1934., IV. 300. o. KOVÁCS Endre: Magyarok és lengyelek a történelem sodrában, Bp., 1973., 191. o.
70. HORN Emil: Magyarország története, Bp., 1963. I. 155. o., RÁZSÓ Gyula: A vezérlő fejedelem, Bp., 1976., 38. o. MOLNÁR Erik, 306. o. stb.
71. *Emlékiratok,* 364. o.
72. SZÉKELY György: Politikai elmélet és politikai valóság a reneszánsz korában. 1979., 6. sz.
73. Vö. HOPP Lajos: A szécsényi konföderáció és a lengyel példa, Nógrád Megyei Múzeumok évkönyve 22/1976., 20-21. o.
74. HAJNAL Lajos: Lengyelország története, 125. o., HORVÁTH Pál: A kelet- és közép-európai népek jogfejlődésének főbb irányai. Bp., 1969., 346-347. o.

75. L. ESZE Tamás megjegyzéseit a konföderáció megalakítására kiküldött bizottság ülésnek jegyzőkönyvéhez. *Ráday iratai*, 347. o. és HECKENAST Gusztáv: A kuruc szabadságharcok 1665–1711. MAKKAI László – H.BALÁZS Éva: Magyarország története 1526–1790., Bp., 1962., 348. o. Ő is a régebbi magyar, továbbá a lengyel példák együttes hatását tartja legvalószínűbbnek.
76. *Magyar jogtörténet*, 264. o. KÖPECZI – VÁRKONYI: Rákóczi, 203. o.
77. BENCZÉDI László: A rendi anarchia és a rendi központosítás tendenciái a 17. század végi Habsburg–ellenes küzdelmeinkben, *Századok*, 1979., 6. sz.
78. Bizonyos rendi célkitűzések keresztülviteleinek keretei a központi hatalommal szemben a Habsburg–tartományokban (XVII. sz.) a rendi szövetségek, konföderációk. Ezeknek „ellenintézkedései” – hódolat megtagadása, interregnum kimondása – egyet jelentett a rendi kormányzattal – írja Horst HASELSTEINER: Abszolutizmus és a rendiség a Habsburg örökös tartományokban. BENDA: Európa, 139. o.
79. „Az államtörténeti kutatások az állam fejlődésének különböző szakaszait állapítják meg egy adott államtípuson (társadalmi formán) belül. Például a hűbéri államtípuson belül megkülönböztetik a centralizált hűbéri monarchia, a rendi monarchia és az abszolút monarchia szakaszát. Ezeket a szakaszokat egy-egy államformának foghatjuk föl, amelyen belül az egyes államrendszerek sajátos tartalmi és formai megoldásokat alkalmaznak.” ANTALFFY György–SAMU Mihály–SZABÓ Imre–SZOTÁCZKY Mihály: Állam- és jogelmélet. Bp., 1970., 232. o.
80. KOVÁCS: 186. o.
81. Vö. KÖPECZI Béla: néhány gondolat Rákóczi államáról, ih. 7. o.
82. Pl. PACH ZSIGMOND PÁL: A nemzeti összefogás kérdése a Rákóczi–szabadságharcban, Magyar Történész Kongresszus, 1953. június 6–13., Bp., 1954., 87. o.
83. OL. Rszh. lt. G. 19. II. 3. e. 2–3. sz.
84. Kuruc vitézek, 11. o. A brezáni kiáltvány elemzéséről vö. ESZE Tamás: II. Rákóczi Ferenc breznai kiáltványa, *Századok*, 1954.
85. RÁCZ István: A hajdúszabadság kérdése a Rákóczi–szabadságharcban, BENDA: Európa, 166. o.
86. VÁRKONYI: Társadalmi fejlődés, 112. o.
87. VÁRKONYI: Rákóczi állama, 49. o.
88. SZÚCS Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955.; KÖPECZI: Európa, bev. és számos átfogó mű így MOLNÁR ERIK, továbbá MAKKAI László–H.BALÁZS Éva: im., stb.
89. VÁRKONYI: Társadalmi fejlődés, 106. o.
90. PERÉNYI József: Lengyelország története, Bp., 1962.
91. VÁRKONYI Ágnes: A társadalmi törvényszerűség és az egyén a Rákóczi–szabadságharcban. A Vay Ádám emlékkünnepség tudományos ülészsza, 1969. május 24–25. Vaja, 1969., 39. o.
92. PERJÉS Géza: A regularitás és a kuruc hadsereg. BENDA: Európa, 207. o.
93. KOSÁRY Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon, Bp., 1980. 48. o.
94. Vö. pl. BENDA Kálmán: Rákóczi és a szerbek. *Tiszatáj*, 1976., 3. sz. 8. o.
95. Az 1495:3. tc. a hűtlenség és felségsértés elbírálását – bár nem kizárólagosan – az országgyűlés hatáskörébe utalta.
96. TRÓCSÁNYI, 162. o.
97. KÉRÉSZY Zoltán: Rendi országgyűléseink tanácskozási módja. Kassa, 1906.
98. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705. szeptember 26. Az „Egy lengyel királyi tanácsos levele egy birodalmi nemesúrhoz a magyarországi ügyekről” című kiadvány beszámol a vésztörvényesekről. „Hogy a törvényellenes és embertelen eljárás felelősségét magára a nemzetre hárítsák, az osztrák bírókhoz néhány magyart is társítottak, jelentéktelen embere-

ket, akiket ezért az ocsmány és méltatlan munkáért jól megfizettek“ – KÖPECZI: Európa 296–370.

99. *Emlékiratok*, 396. o.
100. *Diarium Conventus Onodiensis*, 1707. június 6.
101. Ezekre vö. *Ónodi napló*, *Diarium Conventus Onodiensis*, *Bártfai napló továbbá Diarium*, 1707. június 7. A vármegye státusának helyreállításáról. Márki: Rákóczi, 25. o.
102. *Diarium Conventus Onodiensis*, 1707. június 6.
103. *Bártfai napló*, 1707. június 9.
104. Vö. Edictum Universale: „csak a legszükségesebb esetben“
105. *Emlékiratok*, 396. o.
106. Platthy Sándor levele Rákóczihoz 1707. június 23. Közli THALY Kálmán: Az ónodi országgyűlés 108. o.
107. Okolicsányi Pál levele Rákóczihoz 1708. április 4., Közli THALY Kálmán: uo., 110. o.
108. 1707: december 29, Kassa. Rákóczi rendelete helytartó kinevezéséről Turóc vármegyébe. Közli THALY Kálmán: Az ónodi országgyűlés, 110.
109. *Bártfai napló*, 1707. június 3. és 4.
110. Bercsényi Rákóczinak 1706. november 30, Bajnócz. AR I/5. 326. o. Forgách Nyitra vármegyét arra bujtogatta, hogy „kérjenek gyűlést, kérjenek számat az fehérpénzről, lássanak magok tartázhoz, ne szenvedjék a praedominatiot! ... és hogy az hadaknak is egészen ez legyen akaratjuk.“ Ugyanerről Bercsényi Rákóczinak 1706. december 13-án, Bajnóczról ismét. AR I/5., 342. o.
111. *Forgách Simon: Memoriale*, közli VÁRADI STERNBERG János, Századok, 1968., 5.-6. sz. Részleteket belőle *Rákóczi Tükör* II.
112. *Bártfai napló*, 1707. június 3.
113. *Emlékiratok*, 385. o.
114. THALY Kálmán: Ghymesy Gróf Forgách Simon tábornok, mint író. Irodalmi s műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Bp., 1884. 256. o.
115. 1707:23. tc.
116. HORVÁTH, 477. o.
117. 1454:10., 1458:4., 1474:10., 1507:12., 1518:7., 1522:55., 56., 1553:20., 1596:38., 1599:44. 1618:70., 1655:49. tc-k. vonatkoznak a juristitiumra.
118. Más megoldás aligha lehetett volna, mert a szabadságharc központi ítélkezési fórumát 1707-ben hozták létre az ónodi országgyűlésen; 1708-ban kezdte meg működését, s 1709 után már nincs adatunk róla. Lásd MEZEY Barna: A Tabula Regni Judiciaria működése 1708–1709., Levéltári Szemle 1978. 3. sz.
119. *Emlékiratok*, 352. o.
120. *Acta Conventus Szécseniáni* 1705. szeptember 23.
121. *Emlékiratok*, 352. o.
122. *Diarium*, 1708. december 18.
123. MÁRKI: Rákóczi, 648. o. Ennyiben hasonlít az erdélyi országgyűlések ítélkezési tevékenységéhez: ott az esEEK nagy számában a fejedelmi ítélkezést végzéssel vették utólag tudomásul.

IV. AZ ORSZÁGGYŰLÉSEK ELŐKÉSZÍTÉSE; ÖSSZETÉTELÜK.

1. A fejedelem országgyűlésekre vonatkozó nézetei. Szóltunk már arról, hogy a fejedelem csak mint egyszerű polgár kívánt résztvenni a gyűléseken. Mint mondta, „nem akarok sem tervezni, sem eléjük szabni semmiféle rendet, amely szerint a gyűlések tartandók lennének.¹ Ezt ki kell egészítenünk Rákóczinak az-
zal a határozott törekvésével, hogy vissza kívánta idézni a hajdani rákosi országgyűlések tradícióját. Ezért rendelte Rákosra, majd-miután a hadihelyzet ezt nem tette lehetővé, kényszermegoldásként—Szécsénybe a rendeket „nemcsak követtyeik által, hanem személy szerint“. Ily módon akarta elérni, hogy az országos politikai döntésekben minél szélesebb rétegek vegyenek részt. De ha kellett, nem riadt vissza később az erőszak alkalmazásától sem; megtörtént, hogy katonákat rendelt a gyűlésbe amikor végveszélyben érezte az általa fontosnak ítélt kérdések eldöntésének ügyét.²

A különféle érdekcsoportok harcában a fejedelem többnyire tartotta magát a pártatlanság látszatához. Kezdetben ritkán szólt bele a tanácskozások menetébe, igyekezett önálló döntésekre készíteni a gyűlést. „Mi tetszik a Statusoknak, hogyha a Békességet kívánnyák-e tractálni, avagy az ellenséggel (az mely imineált) hadakoznia? sok szép helyes Ratiókkal mind a két dolgot illusztrálván“. ³ Passzivitása azonban sok esetben oda vezetett, hogy valaki más, főként Bercsényi ragadta magához az események irányítását. Persze a fejedelem már a szácsényi konvent megnyitását követő napon érezte, hogy bele kell avatkoznia a köznemesek és a főurak vitájába, csupán ily módon kerülhető el a szakadás. Márpedig politikájának vezérelve volt az egység mindenáron való fenntartása. A két táblára való szétválás kísérlete következtében föllépő veszélyeket észelve szorgalmazta Rákóczi a tárgyalások rendjére vonatkozó szabályok mielőbbi megalkotását. „Nagyon szeretném megtudni, hogyan szabályozzák ezután a gyűlések rendtartását“—mondta. A belső szakadás veszélye vezette a felismeréshez: „szükség van arra, hogy teljes ülésben határozzuk el, hogyan tart-
suk az üléseket, hogyan tegyünk indítványokat, hogyan hozzuk és adjuk ki a határozatokat“. ⁴ A fejedelem által feltett kérdések sorából kitűnik, hogy ő tulajdonképpen — a később házszabályoknak nevezett — országgyűlési tárgyalási rend megalkotását kívánta. ⁵ Ilyenek létrehozására azonban hazánkban nemcsak a Rákóczi—szabadságharc idején, de egészen 1848-ig nem került sor.

2. Az országgyűlések előkészítése. Az országgyűlési meghívók. 2.1. „Mivel hogy a Méltóságos Fejedelem és az Országának ő Maga mellett lévő Columnnia akarattyaiból rendeltetett a Nemes Országának minden rendeinek Gyűlése pro die 1. Septembris a Rákos mezejére ... a Nemzet dolgait igazításban venni, Mi is convocaltattunk a Nga. Mts. parancsolattyaival, melly ide alább meg íratattik“ – közölték Debrecen város követei a szécsényi országgyűlésről készített jelentésükben.⁶ A jegyzőkönyv tanúsága szerint az egybehívás jogszerűségét illetően kételyük nem volt, hasonlóan a meghívott rendek zöméhez. (Erről röviden szoltunk már a III/1. részben.) Ehelyütt az tarthat számot érdeklődésünkre, milyen minőségben hívta egybe a conventust Rákóczi, egyszerűbben: mi volt közjogi helyzete a szécsényi gyűlés előtt?

Noha Rákóczi fejedelmi családból származott s német birodalmi hercegi címe is volt (latinul princeps-nek mondták), amelyet Károly Habsburg főherceg 1696-ban eszközölt ki számára Lipót császárnál,⁷ ez azonban pusztá titulusról többet nem jelentett. Bizonyítja ezt pl. a Bercsényi leveleiben olvasható megszólítás is. Magyarországra lépésüktől kezdve mindaddig míg a főgenerális 1704. augusztus 13-án meg nem kapta a fejedelem értesítését erdélyi beiktatásáról, következetesen csupán a „Nagyságodnak alázatosan szolgálók“ bevezetést alkalmazta. A „Méltóságos Fejedelem! Kegyelmes Uram!“ megszólítás 1704. augusztus 14-én jelent meg Bercsényi leveleiben.⁸ Ez a nem túl nagy jelentőségű tény is jelzi a fejedelem közjogi helyzetének kezdeti tisztázatlanságát: a felkelés élén álló, egyelőre még meg nem alakult magyar nemzeti állam jövődj vezetője, a szabadságharcot irányító főúr volt. Hatalmát óriási birtokain kívül a melléje sereglett jobbágyhadak, a fokozatosan táborába szivárgó nemesek biztosították. Jogállását azonban jöideig semmiféle törvényes formában nem rendezték. Rendeletei bevezető sorában kezdettől fogva fejedelemnek (princeps) nevezte magát ezzel azonban nézetünk szerint még akkor nem államfői funkcióját jelölte, csupán mint titulusainak egyikét, nyomatékképpen használta e címet.⁹ Természetes, hogy a harcok során „hűségi eskü“ eredményeként nyert hatalma birtokában önállóan, szuverénként cselekedett, „nem tartományúrnak, vagy a törvényes uralkodó ellen lázadók vezérének, hanem az uralkodóval egyenrangú félnek tekinti magát“.¹⁰ Sőt, a szabadságharc kezdetéről származó több okmányon is a „magyar nemzet vezére“-ként szerepel.¹¹

Hangsúlyozni kívánom, hogy az uralkodói minőség tekintetében a hatalom valóságos gyakorlása a döntő. Rákóczi kezdettől fogva szuverénként járt el: fejedelmi pátenseket bocsátott ki, tisztai és tábornoki kinevezéseket hozott, a megyékhez fordult, a városokat utasította, a labanc földbirtokosok vagyonát elkönfiskáltatta, birtokokat adományozott, jogvitákban döntött, külföldi uralkodókhoz követeket küldött, bár semmiféle törvényes aktus nem támasztotta alá uralmát.¹² Ugyanakkor azonban néhány ponton érzékenyen érintette a fejedelmet a közjogi rendezés hiánya. Ez megnehezítette bizonyos mértékig diplomáciai kapcsolatok létesítését, akadályozta a főurakkal és némely vármegyével

szemben döntéseinek érvényesítését, kételyeket ébresztett az országgyűlés összehívásának jogszerűségével kapcsolatban, stb. Sok egyéb ok mellett (vö. II/2. rész) ezek is hozzájárultak ahhoz, hogy a helyzet tisztázása érdekében végül mégis országgyűlés egybehívása mellett döntött. Hangsúlyozva, hogy nincsen az országnak olyan fóruma, ahol „némelly contravertált állapotok, melyeket az törvénynek rendes folyási szerint az ország köz akarattjára s decisiójára a mostani fell vött ügynek ideje alatt relegalhattak vala“. Ez indította arra, hogy országgyűlést hívjon össze, amelyen ezek a dolgok „köz-megvizsgálással és edgyezéssel végképpen determináltassanak.“¹³ A szécsényi gyűlés meghívójában azonban nem szerepel országgyűlés, diéta vagy conventus elnevezés, szemben a másik két gyűlést egybehívó convocatoriákkal, amikor a fejedelem közjogi helyzetét már törvény rögzítette.¹⁴

2.2 A szécsényi országgyűlés előkészítésének részleteiről R. Várkonyi Ágnes kutatásai nyomán ma már igen sokat tudunk. Ismeretes, hogy a gyűlés összehívásának gondolata Rákóczit jóval a szécsényi conventus előtt is foglalkoztatta. Már 1704 elején, a miskolci táborban tervezte országgyűlés tartását. Akkor Székesfehérvárt jelölte meg annak színhelyül.¹⁵ Ez a helyválasztás is megerősíti állításunkat, hogy Rákóczi a conventus egybehívásával a Mohács előtti magyar állam önállóságára kívánt utalni, s hagyományébresztő funkciót is szánt a gyűlésnek. A székesfehérvári törvénylátó napok és királyválasztó országgyűlések tradícióinak felidézése – bár a reális feltétel nem volt meg, hiszen a város mindössze három hónapja volt a kurucok kezében¹⁶ – összecseng a rákosi tömeges gyűlések újjáélesztésének szintén megghiúsult gondolatával. Mindenesetre az összehívás ügye majd egy esztendeig, az egri táborbaszállásig (1705. február 28.) nem került ismét napirendre. Az államszervezés legfontosabb felmerült problémáit rendezte Egerben a fejedelem: a kuruc hadsereg regularizálása érdekében, valamint a gazdasági nehézségek leküzdésére adott ki rendeletet. Lipót halálának hírére s Bercsényi interregnumot szorgalmazó leveleinek hatására érlelődött meg benne a végleges döntés. Ekkor, itt határozta el – a helynek történelmi jelentőségét is mérlegelve, – hogy Rákosra hívja össze a conventust. A terveiben szinte aggályosan körültekintő fejedelem azonban tudta: különösen az első diétát alaposan elő kell készíteni.¹⁷ Az előkészítés katonai vonatkozását a Dunántúl felszabadítására indított hadjárat jelentette, külpolitikai célját, a külföldi hatalmak remélt elismerését pedig az erdélyi fejedelemségbe történő beiktatás.

Rákóczi és Bercsényi a gyűlés előkészítése folyamán levélben tartotta a kapcsolatot; a generális elgondolásokat, javaslatokat terjesztett a fejedelem elé. Így például az év áprilisában terjedelmesen körvonalazta a convocatoriák szerinte kívánatos tartalmát.¹⁸ Néhány mondata szóról szóra átkerült Rákóczi meghívólevelébe. Többek között Bercsényi melegen szorgalmazta a tömeges országgyűlések gyakorlatának felidézését: „most fönnforgó békesség-keresésnek alkalmatosságával kívánja Nagyságod értésére adni az Nemes Vármegyék-

nek, s az által külön-külön is minden nemes személynek, hogy pro termino et loco N. N. az Tekintetes Nemes Vármegyék nemcsak követjeik által, hanem ugyan személy szerint is minden egyházi és világi Nemessi Úri Rendek, valaki az édes hazánk ügyét magáinak ösmeri, legyen jelen ott“. Javasolta továbbá, hogy szokáshoz híven¹⁹ a főurak személy szerinti meghívót kapjanak. (Ebben is megnyilvánul a kuruc politikai vezetésnek a régi törvényekhez és szokásokhoz való ragaszkodása.) Bercsényi felhívta a fejedelem figyelmét arra is, hogy a szabályok szerint a convocatoria kiküldése és a gyűlés megnyitása közötti időintervallum legkevesebb hat hét kell legyen.²⁰ A főgenerális egyébként részletesen foglalkozott a conventus kérdésével, mérlegelte pl. a gyűlés helyeként szóba jöhető helységet. Ő maga Hatvant tartotta célszerűnek,²¹ minthogy központi fekvésű, senki sem számít rá, az ellenség nem közelítheti meg, közelben a Zagyva vize, s „a provisioknak is közelebb helye“. Szerinte fegyverszüneti megállapodást kellene előkészíteni, hogy „bizonyos csendesség alatt folyhasson a gyülekezet.“ A conventus elnevezéséről – mint láttuk már fentebb – nem ajánlotta jó szívvel az előzetes állásfoglalást, hite szerint ugyanis „ha jó folytatja lesz: megkörösztolí magát“. (Lehetséges, hogy Rákóczi éppen ennek hatására nem „kereszteltelte“ meg a gyűlést?)

Végül azt tanácsolta, hogy használja ki a fejedelem a még hátralévő időt, s „kitanulván az mennyire lehet, mi van táskájokban“ a követeknek, „ahhoz képest úgy moderálhatná az ember a gyűlést, az mint akarná; cujus omne fundamentum est forma propositionis, kiváltképpen moderno statu Regni“.

Az országgyűlés összehívásának Egerben történt elhatározása után Rákóczi munkához fogott. Május 14-én a főurakkal tanácskozott a politikai feltételekről, az országgyűlés körülményeiről.²² Miután a főurak tanácskozása szétoszlott, június első napjaiban a fejedelem folytatta a megbeszéléseket Bercsényivel, Szirmayval tárgyalt az országgyűlés leendő napirendjéről.²³ A meghívó kibocsátásakor²⁴ Rákóczi legközvetlenebb hívei, a Consilium Aulicum tagjai már lázasan dolgoztak szerte az országban; július 16-án Bercsényi némi rosszállással vette tudomásul, hogy Jánoky, Ottlyk, Bulyovszky és Szirmay „discuráltak... az következő gyűlésre való készülétrül ...“²⁵ A fegyvert fogó jobbágyok hajdúszabadságának előkészítése ügyében kapott megbízást Rákóczitól Kálmánczay István:²⁶ feladata volt a máramarosi hajdúk privilégiumait átvizsgálni, megoldási javaslatokat, alternatívákat kidolgozni a hajdútelepülések elkülönítésének módjára.²⁷ A tanácsosok egész nyáron át levélváltást folytattak a vármegyékkel, hogy az országgyűlésre vonatkozó elképzeléseknek a talajt előkészítsék. Megpróbálták már előzőleg az országgyűlésnek nem a király általi összehívását elfogadtatni a vármegyékkel, továbbá az ország ügyeiben való elengedhetetlen törvényes döntések szükségességét olyan diétán, ahol is „minden nemes embernek voxa vagyon“.²⁸

A vallásügyi tervek magvalósításának első lépéseként szerte az országban bizottságok szálltak ki, megismertetni az érdekeltekkel az előzetes elgondoláso-

kat s megnyerni ezekhez egyetértésüket.²⁹ Az előkészítés végső szakaszát azonban a fejedelem lényegileg egyedül irányította Nyitra várában, többekkel személyesen vagy levélben konzultálva. „Ha kegyelmednek úgy tetszenék, mind egy s más alkalmatosságot tekintvén, Nyitrára jőne, kedvesen venném és ... magam is Kegyelmedet meglátogatom“ – írta Széchenyi Pál kalocsai érseknek.³⁰ Megbeszéléseket folytatott Des Alleurs-rel, a francia király küldöttével, annak álláspontját kipuhatalandó.³¹ Svédországba és Lengyelországba utazott Ráday Pál, hogy mindkét uralkodót tájékoztassa a tervekről, s jelezze nekik: rövidesen önálló nemzeti királlyal köthetnek szerződést.³² Feltűnő, hogy a nyitri tanácskozások idején mennyire megválogatta Rákóczi, kiket vonjon be az előkészítésbe. Bercsényinek, bár az országgyűlésen való részvételét szorgalmazta („lejöne és onnen ex meditulio az az ország dolgait kormányoznunk ...“),³³ mégis úgy tűnik, hogy a Magyarországon tartózkodó Bercsényinek idő előtt az országgyűlés színhelyére érkezését szerette volna megakadályozni: „visszajövetelével Kegyelmed az ellenségnek nagy szivet ád.“³⁴ Károlyit az országgyűléstől is távol kívánta tartani („Kegyelmed is egész corpusával nyomuljon lefele maga statiojárul“),³⁵ sőt az országgyűlés előkészítésének munkáiról őt egyáltalán nem vagy csak alig tájékoztatta. Bercsényi sértődöttségére utal az Emlékiratban Rákóczi amikor arról ír, hogy a főgenerális szóvá tette: „megváltoztam az ő irányában és nincs benne bizalmam“.³⁶

A katonai helyzet hátrányos megváltozásával dönteni kellett a kitűzött színhely áttételéről; Rákos mezeje tovább már nem volt biztonságos. Két új gyülekezőhelyet jelölt meg a fejedelem: Szécsényt és Lévát, ahol is további rendelkezésig „várakoztak a vármegyék“.³⁷ (Az alsó-magyarországiak Lévára, a felső-magyarországiak Szécsénybe rendeltettek.)³⁸ Sajátosképpen egy harmadik városnál is gyülekezett néhány vármegye, Károlyi Sándor ugyanis Szabolcs vármegyét Hatvanhoz rendelte, mert „az előbb determinált Rákos mezeit könnyebben érheti a n. vármegye“.³⁹ Ezt azután megtudva, más megyék nemessége is Hatvan mellett várakozott újabb parancsra. A fejedelemnek utasítania kellett többször is Károlyi generálist, hogy „a mely vármegyék Hatvanhoz jöttek, elébbeni rendelésünk szerint is Kegyelmed küldje ide“.⁴⁰ A gyűlés helyének megváltoztatása a korabeli információáramlás nehézségei folytán nagy zavart váltott ki a rendek körében. A pontos tájékozódás hiányában „az nemes ország gyűlése miatt is városok, nemes vármegyék magokat nem determinálhatják, jünek, oszolnak, tudakozódnak, semmi bizonyost nem tudhatunk“.⁴¹

A gyülekező nemesek politikai állásfoglalását a fejedelmi udvar különböző eszközökkel igyekezett befolyásolni. Így pl. a lőcsei nyomda termékeként terjesztették közöttük a Ráday Pál közreműködésével íródott „Elmélkedést“, a Habsburg–Magyarország országgyűléseinek epés kritikáját.⁴²

Rákóczi a végül Szécsényhez áttett gyűlés technikai feltételeit is biztosította. Augusztus utolsó napjaiban rendelkezett a gyűlés résztvevőinek ellátásáról: utasította Károlyit a hatvani és gyöngyösi raktárak Szécsénybe történő elszállítására.⁴³

Augusztus 14-én Hellenbach a megbízott szabónál sürgette a megrendelt országgyűlési sátrak elkészítését.⁴⁴

Ismeretes, hogy a fejedelem és a híveinek számító köznemesi csoport a szécsényi országgyűlésen súlyos politikai vereséget szenvedett. Ennek okait R. Várkonyi Ágnes részletesen feldolgozta. Az okok közül mi csupán kettőt kívánunk kiemelni. Egyik az előkészítéssel kapcsolatos: Rákóczi a gyűlést megelőző munkálatok során lebecsülte a főúri csoport („párt“?) erejét, nem fordított kellő figyelmet tájékoztatásukra, megnyerésükre. De kevésnek bizonyult a vármegyei nemesség meggyőzésére fordított energia is. Igaza volt Bercsényinek, amikor „szerencsétlen következményeket jövendölt“⁴⁵ arra az esetre, ha a fejedelem már fentebb említett elgondolásaihoz mereven tartja magát. Bercsényi ugyanis elképzelhetetlennek vélte a rendi országgyűlések lefolyását manipulálás és esetleges erőszakos beavatkozás nélkül. A sikertelenség másik fontos összetevőjének tartjuk a „központi hatalom pártjának“ a köznemességen belüli viszonylag szűk bázisát. Ennek részletezése azonban már a gyűlés résztvevőinek számbavételéhez, a csoportosulások elemzéséhez vezet el, amire a továbbiak során rá fogunk térni.

A helyzet lényegesen módosult a szabadságharc másik két conventusát illetően. A gyűlések előkészítése már szenátusülésekben folyt („Rozsnyón a confoederatus magyarok senatoria gyülekezeti volt, holott nagy dolgoknak csendességgel folyása után pro 1 ma Maji az egész statusoknak gyűlése determináltatott.“)⁴⁶ Az 1708. szeptember 5-re egybehívott egri szenátusi tanácskozmány határozott a tállyai diétáról („noha az szenátussal együtt ott jára elménk, hogy az gyűllés Putnok vagy Rima-Szombat táján legalkalmatosabban lehetne meg: az feljebb megírt okra nézve én helyesebbnek ítélném Tállyát“ – írta Rákóczi,⁴⁷ amelyet azonban a hirtelen jött árvíz miatt végül is Patakon tartottak meg.

Immár a fejedelem módszerei is megváltoztak. Az Ónod melletti körömi mezőn ülésező conventust jelentős katonai erő vette körül.⁴⁸ Az elérni kívánt kedvező döntésekhez szükséges szavazóerő megszervezésében, támogatóinak kiválasztásában gondosabban járt el: a keserű tapasztalatokon okulva már Ónodon, s később Sárospatakon méginkább a vitézlő rend volt a bázisa.⁴⁹ Az előkészítések során fokozott figyelmet szentelt a katonáskodók ügyének. „Az mi az hadak a gyűllésben proponálandó dolgát illeti: mivel még eddig Kegyelmed mindazokat készen szokta vala előmbe hozni ...“ írta Bercsényinek – felszólította az erre vonatkozó propozíció pontjainak kidolgozására.⁵⁰ S bár a köznemesi híveire továbbra is támaszkodott⁵¹ – realitásként számolt azok befolyásának visszaszorulásával. Ezért a gyűlés menetét, tárgyait, a taktikát megtárgyalta főrangú híveivel is, sőt az előkészítésben jelentős szerepet biztosított számukra. „Méltóságos Fő generális Bercsényi készíti következő gyűlésre való munkáit Besztercén“.⁵² Bercsényi Rákóczival rendszeresen véleményt cserélt, hol levélben, hol személyesen.⁵³ Már 1707 februárjában, nem sokkal a

rozsnyói tanácsülés után a főgenerális sürgetni kezdte a személyes „conferenciát”: „Mikor mehessek udvarlására Nagyságodnak?”⁵⁴ Károlynak a fejedelem Erdélyből üzent: „igyekezem oly formán intézni kimeneteletemet, hogy Károlyban Kegyelmeddel szemben levén s conferenciát tartván az szükséges dolgokról ...”⁵⁵ Únszolására a generális előterjesztést is készített.⁵⁶ Az ónodi gyűlés megnyitása előtt többször konzultált a főurakkal: „Ő felségével comunicáltattanak holmi országos dolgok”, „érkezett méltóságos generális Bercsényi uram”, „volt conferentiánk”; mint Károlyi írta „töttem relatiot holmi dolgokról”.⁵⁷

A sárospataki országgyűlés tervezésében Bercsényi volt a fejedelem legfőbb tanácsadója. Tőle kért javaslatot az országgyűlés idejére, helyére, módjára, aprólékosan kicserélték nézeteiket.⁵⁸ Károlyira is számított, s ahogyan a szenátusülésből írta neki: „jöllehet számadásokon kezdvén az dolgot, azok mást is continuáltak: de szokásuk szerént eztet is megunván úgy veszem észre, leginkább bánják, hogy hallgatásban vagyon békesség állapotja (ti. a szenátusnak)“ ...melyre nézve ...én valóban szükségesnek látnám az Kegyelmed ide való gyűvetelit”.⁵⁹ Ugyanis siettette Bercsényi jövetelét.⁶⁰

Összefoglalva az országgyűlési tárgyalások előkészítéséről mondottakat: bár valamennyi convent előkészítését zömében Rákóczi végezte legközvetlenebb tanácsadóival, pl. Ráday Pál „intimus secretariussal“ jelentős különbség figyelhető meg a szécsényi s a másik két gyűlés között. Az 1705. évi diéta előmunkálataiban kizárólag köznemesi „minisztereire“ támaszkodott a fejedelem, s országgyűlési győzelmének biztosítását a középnemességtől várta. Szembetűnően kirajzolódik ezen törekvése a „központi hatalom pártjának“ és a „főúri pártnak“ párharcában. Szécsényben az egybegyűlt rendek befolyásolásáért e két aktív csoport küzdött, s ebben a küzdelemben Rákóczi elképzeléseit hatalma első éveinek köznemesi tanácsadói tolmácsolták, támogatták és védtek. Később Ónodon és Patakon a negatív tapasztalatoktól indítva főleg Bercsényivel és Károlyival konzultált, de a hangsúlyt a vitélő rendre helyezve tervezte meg a tárgyalásokat, szükség esetére elfogadva akár a befolyásolás, akár a kényszer eszközt is.⁶¹ Az ónodi gyűlés diariumát lapozgatva az is feltűnik, hogy a szécsényi gyűlésen a Rákóczi elgondolásainak még lépten-nyomon ellentmondó főgenerális itt már a fejedelmi propozíciók legfőbb védelmezőjeként lépett föl. Ő volt, aki a túróci eset kapcsán kardot rántott, „megvédve“ Rákóczi becsületét, ő volt, aki „ékes beszéddel“ támogatta meg az előterjesztéseket, s vitte sikerre szinte mindegyiket, ő volt az, aki a vitélő rend érdekeit – lásd például a rézpénz feletti vitát⁶² – hangosan és határozottan oltalmazta. Az ónodi és sárospataki gyűlések előkészítésében a fejedelemre már összehasonlíthatatlanul kisebb teher hárult: ez alkalmakkal már főként szellemi irányítóként lépett föl, az előkészületek gyakorlati teendőit másoknak engedve át.⁶³

2.3. A convocatoriákat Rákóczi fejedelem igyekezett az országos szokásoknak megfelelően kibocsátani. Az első két esetben betartotta a meghirdetésre vonatkozó 60 napos határidőt,⁶⁴ ragaszkodott a korabeli címzési szokásokhoz. A

főurak, főpapok személyesen, a vármegyék, városok kollektívan kapták a meghívóleveleket. Igaz, a hiányos megszólítás („minden egyházi s világi úri és nemesy rendből álló tagjai“) félreértéseket okozott. Amint az a korabeli jegyzőkönyvből kitűnik: „fordulván azért difficultas mind itt mind más Nemes Szabad Királyi Városokban, hogy a Convocatoriaiban az tétetett, hogy minden/nemesi személyek compareallyanak, tartoznak-é a városokból elmenni ...“ a cívissek ugyanis ugyanúgy, személyesen.⁶⁵ Mivel az udvartól nem tudtak erre megnyugtató választ kapni („onnan is a resolutio oly homályosan adatott ki, mint a Convocatoria tenorában vagyon“), a szabad királyi városok Eperjesen gyűlést tartottak e kérdés megvitatására. Tanácskozásaikon megszületett a határozat: „nomine colectivo ...elég compareálnunk“. ⁶⁶ Nem meghívólevelek útján, hanem egyéb módon gondoskodott a vitézlő rend, és a mezővárosok küldöttei értesítéséről is. Egyáltalán nem kaptak meghívót a Részek. A fejedelem hagyományhoz ragaszkodó felfogása szerint ugyanis a Partium Erdélyhez tartozott, s ő is az erdélyi gyűlésekben kívánta a Részek küldötteivel pozícióját erősíteni.⁶⁷

Az országgyűlések helye és időpontja többnyire az utolsó hetekben tisztázódott, a hadihelyzet és az időjárás függvényeként.⁶⁸ Ilyenkor a nem kellően informált vármegyék a gyűlés előtt föl-s alá vándoroltak. Érzékelve az ebből eredő esetleges hátrányokat, Bercsényi figyelmeztette a fejedelmet a szokásos határidők betartására. „Már a gyűlés hírrelése, Fölséges Uram, csak meglehetne, mert nem lehet az is üdő nélkül“. ⁶⁹

Rákóczi az országgyűlési tárgyak megjelölése tekintetében szintén az országos szokásokat tartotta szem előtt.⁷⁰ Nem mulasztotta el a legfontosabb napi-rendi pontok közlését.⁷¹ A convocatoria terjedelme a többoldalas szécsényi meghívokhoz képest később jelentősen leszűkült. a bővebb indoklást a későbbiekben mellőzte.

3. A teljes ülés. A diéta résztvevői. „...az egész statusoknak értésére adni kívántuk, hogy nemes Pest vármegyében lévő Rákos mezején a jelen levél kelte-től két hónap alatt, úgy Szent Mihály havának első napjában nem csak követyei által, hanem ugyan személy szerint minden egyházi és világi, úri és nemesi rendek, valakik hazánk ügyét magokénak ismerik, elmúlhatatlanul jelen legyenek ...“ szöveg a már részben idézett meghívólevél Rákosra, később Szécsénybe. A rendelkezést olvasva nyomban felötlik a kérdés: túl a hagyomány-élesztésen, az 1505. október 13-i rákosi határozat ⁷² felidézésén, volt-e valami taktikai célja, vagy egyéb más közelebbi szándéka a fejedelemnek ezzel a rendelkezéssel, s ha igen, mi volt az? Mindenekelőtt hivatkoznunk kell Rákóczi-nak a fentiekben részletesebben kifejtett elképzelésére, miszerint a szabadságharc vezetésének megfelelő „nyilvánosságot“ kívánt teremteni. Ezért a „köz-ügy“, a „közérdek“ érvényrejtetésének kézenfekvő lehetőségéhez jut. A magyar köznemességet a szabadságharc irányításának közvetlen részesévé, a döntésekben résztvevő tényezővé akarta tenni. Emellett, amennyiben a regális eléri célját, tehát tömegesen gyűlnek a nemesek a diétára, úgy Rákóczi biztosított-

ta a maga számára a szükséges szavazóerőt. Az országgyűlési harcokban számított a köznemesség támogatására, hiszen ennek a rétegnek legalább egy része fogékony volt a haladást szolgáló tervekre, reformokra. A személyes megjelenés elrendelése nyomán a conventusban a korábbi gyakorlathoz képest természetesen a köznemesség száma növekedett meg.

A fejedelem terve azonban nem valósult meg teljes egészében. Szécsényben több megye távolmaradt, s „némely vármegyéből alig jelent meg vala száz, némelyikből még kevesebb”.⁷³ Ráadásul a vármegyei nemesség tiltakozásának egyik formája lett, hogy ha a tárgyalások során az országos döntés eltért az ő elképzeléseiktől, elkezdtek haza szállingózni.⁷⁴ Sikerült ugyan egy határozatot tető alá hozni a távolmaradók büntetéséről,⁷⁵ amelybe már az engedély nélkül eltávozók felelősségrevonását is belefoglalták; ennek hatékonysága azonban megkérdőjelezhető. Nem véletlen, hogy e rendelkezést később meg kellett újítani.⁷⁶

3.1. A szabadságharc időtartama alatt az országgyűlés szervezetről, működéséről törvény kifejezetten nem rendelkezett. Az 1705:9. tc. a távolmaradók büntetése kapcsán utalt a résztvevők körére: „az nemes vármegyék nem csak magok követei által, hanem ugyan mindnyájan” részt kötelesek venni a diétán. Ezt kiegészítve a meghívók szövegével és a diariumok leírásával, a conventusok résztvevői a következők voltak:

- főpapok, illetőleg papi testületek küldöttei
- mágnások (bárok és grófok)
- vármegyei nemesség (személy szerinti megjelenésre kötelezve, beleértve a vármegyei tisztségviselőket is)
- a fejedelem kormányzatának tisztségviselői hivatalból (így pl. Szécsényben a Consilium Aulicum tagjai)
- a fejedelemnek azon köznemesei származású tanácsadói, tisztségviselői, akik a szécsényi gyűlés után a vezető pozíciókból kiestek, de továbbra is a fejedelem környezetében ténykedtek.⁷⁷
- a vitézlő rend küldöttei (esetenként megbízólevéllel, máskor anélkül, tisztek és közrangúak egyaránt)⁷⁸
- a hajdú- és mezővárosok küldöttei (a szécsényi conventuson még nem)
- a szabad királyi városok küldöttei
- a szabad királyi városok küldöttei

Az országgyűléseken résztvevők számát kibogozni, legalábbis a kutatások jelenlegi szintjén, az ismert források alapján, szinte lehetetlen. Közvetett utalásokból, a diariumok elemzéséből vonható le csupán következtetés a megjelenetek körére.⁷⁹ Ekkor is főként mágnásokra, vezető tisztségviselőkre, akikről a naplók név szerint emlékeztek meg. Az adatok, mint alább látni fogjuk, még így is ellentmondók. Megkíséreltük legalább a szécsényi országgyűlés összetételét megállapítani, s ennek eredményét az alábbi táblázatban foglaltuk össze.

Alapul a következő források szolgáltak: a Szécsényben aláírt confoederatio okmány,⁸⁰ amelyet azonban bizonyos kritikával kell kezelnünk, mivel feltehető, hogy néhányan utóbb látták el kézjegyükkel. Fölhasználtam Szalay László erre vonatkozóan fölsorakoztatott adatait is,⁸¹ ő azonban forrásait nem jelöli meg, a rendelkezésünkre álló adatok pedig nem látszanak minden tekintetben alátámasztani Szalay állításait. Segítségemre voltak továbbá a tanulmányomban hivatkozott korabeli diariumok. (Acta Conventus Szécsényiáni, Memoriale, a debreceni követek jelentése, a szécsényi napló.) Természetesen mindezt összevettem a fejedelem Emlékirataival, leveleivel. Az összehasonlítás lehetősége érdekében az adatok mellett megjelöltem a pozsonyi, Habsburg-párti országgyűléseken lajstromba vett résztvevőket is.⁸² Ez azonban csupán a személyes meghívottak (prelati, baronaes) vonatkozásában ad teljesen megbízható képet. A vármegyék ott csak követekkel képviseltették magukat, s tudjuk, hogy több vármegyében „kettős közigazgatás” létezett.⁸³

	A szövetség- levelet aláírók		Szalay által fölsoroltak		A fenti for- rások alapján ellenőrizhetők		A pozsonyi országgyűlé- sen résztvevők	
gróf	11	22	9	36	7	15	52	79
báró	11		27		8		27	
	(közülük 12 fő- ispán)						(ebből 6* országos méltóság)	
püspök	7		6		5		24	
apát	—		—		—		3	
prépost	—		—		—		7	
káptalani küldött	6		3		7		12	
„egyéb” egyházi személy	11		„szép számú”		1		—	

x = nádor, országbíró, udvari kancellár, horvát bán, tárnokmester, az esztergomi érsek

Viszonylag könnyebb megállapítani a vármegyék számát, ebben a források megegyeznek. 25 megye nemesei jelentek meg Szécsényben, szemben az 51

vármegye pozsonyi követeivel. A szövetséglevelet 24 város küldötte írta alá. Ezt a naplók alapján fölöttébb nehéz ellenőrizni, mivel a diariumok csak néhány, fontosabb szerepet játszó küldöttséget említenek név szerint. Pozsonyban 21 szabad királyi város követei jelentek meg.

Rákóczi diétáin a régi országos méltóságok viselői közül senki nem volt jelen, a vármegyei tisztségviselők közül 12 főispán és 15 alispán vett részt a tárgyalásokon.

Az ónodi országgyűlésen már jobb volt az arány: „alkalmasint confluáltak a 'Nemes Vármegyék' úgy hogy az egy Trencsén, Nyitra és Túróc vármegyéken kívül, az egész vármegyék jelen voltak”.⁸⁴ Ezek a küldöttek is megérkezvén, teljessé vált a gyűlés. A vármegyékből érkezettek számára vonatkozóan nincs adatunk, s a vitézlő rend képviselőire sem. Ez utóbbiból néhány tiszt hivatalosan, megbízólevéllel tartózkodott a gyűlésben, de rajtuk kívül még számosan vettek ott részt. Így pl. Ónodon megbízólevéllel képviselte a katonaságot Eszterházy Dániel altábornagy, Kisfaludy György brigadéros, Rétei ezereskapitány, Révay Imre ezereskapitány, Buday István generális, Szemere László brigadéros, Szalay Pál ezredes, Karády Mihály ezredes.⁸⁵ Mellettük azonban a vitézi rendből ott voltak a gyűlések hangulatát befolyásoló, kardcsörgetéssel, kiáltózással „operáló” hangadók is.

A gyűlésben megjelentek számának radikális csökkenésére utal a sárospataki országgyűlés helyszíne: a korábban a körömi mezőn szerte táborozó és üléselő conventus, mint már említettük, elfért a pataki vár lovagtermében is.⁸⁶

A szabadságharc országgyűléseinek sajátossága a tömeges megjelenés és a képviselőlet egyfajta keveredése. A köznemesség személyes megjelenése mellett a szabad királyi városok, a vitézlő rend, a mező-és hajdúvárosok csak követeiket küldték a gyűlésbe. Ezzel a városi polgárság képviselője, már az arányszámokat tekintve is, meggyöngült. Viszont a katonaküldöttségek új szint vittek a rendi gyűlés tárgyalásaiba: jelenlétük számos radikális döntés meghozatalát segítette elő.⁸⁷ Ilyen volt többek között a katonáskodó jobbágyok felszabadítását elrendelő articulus. A vármegyei nemesség tömeges megjelenésének nehézségeit a politikai vezetés is érezte: mindvégig fennmaradt szóhasználatukban a „követ” elnevezés. A sárospataki conventusra a követek általi képviselőlet valóssággá vált. Bár a személyes megjelenés helyébe, kimondva, sohasem lépett a képviselőlet elv, mégis annak valósságos érvényesülését bizonyítja Rákóczi és Bercsényi levélváltása. A fejedelem és a főgenerális azon tanakodtak, nem kelle-e inkább, a bárki számára szabad megjelenés mellett előtérbe helyezni a követek általi képviselőlet gyakorlatát.⁸⁸ A fejedelem főként a nemességben csaldott a conventusokon. A „központi hatalom pártja” a döntésekben elsősorban rájuk és a hadak követeire számított. De már a szácsényi országgyűlésen azzal kellett kezdeni a diétát, hogy a késlekedők, távolmaradók ellen pátenseket küldtek a vármegyékre. Így fogatkozott meg az előzetes elképzelésekhez képest az ún. Ráday-csoport tömegbázisa. Pedig úgy tűnik, Rákóczi tisztában volt a köz-

nemesség politikai magatartásának jellemzőivel, szokásaival.⁸⁹ A XVII. század második felében a Habsburgok kemény módszerei bizonyos tulajdonságokat alakítottak ki a köznemességben: a dezorientáltságot, a kiváras politikáját, a mindenkori hatalom iránti lojalitást, a kételkedést.⁹⁰ A közömbösség ilyen fokát azonban feltehetően nem tételezte föl, már csak azért sem, mert a szécsényi országgyűlésig közvetlen tanácsadói, belső munkatársai mind a köznemességből kerültek ki.⁹¹ Igaz, a nemességnek egy olyan táji-történeti rétegéből, amelyik határozottságában bár legeltökéltebb, számát tekintve viszonylag csekély. A bányavárosok környékének polgárosultabb viszonyai között nevelkedő s művelődő, a kamarai fortélyokat ismerő, sok vármegyei tapasztalattal rendelkező nemességről van szó. Arról a nemességről, amelyik politikai rugalmassága következtében saját rendi elképzeléseit tudta fejleszteni, elgondolásait be tudta illeszteni a szabadságharc kereteibe. Így ismereteit, tudását és képességeit a kuruc állam, a fejedelem elgondolásainak szolgálatába állította.⁹²

3.2. Az általánosan ismert gyakorlattal, a Habsburg–Magyarországon honos kétkamarás tárgyalásokkal szemben⁹³ 1705-ben fölelevenített tömeges-gyűlés típusa már magában hordozta a vita csiráját. A szécsényi gyűlés kezdetén az ülésezés rendjéről többnapos polémia kezdődött. Szirmay és Okolicsányi, a királyi küldöttek aknamunkája eredményeképpen⁹⁴ – mintegy felelevenítvén a Habsburg–országgyűlések szokását – a köznemesek külön táblaként megalakították a maguk gyűlését. Bejelentették, hogy a főrendekkel (főrendi táblával) csak követek, üzenetváltás útján kívánnak érintkezni.⁹⁵ Természetesen a korábbi gyakorlatnak megfelelően, amikor is király által kinevezett tisztségviselők látták el a tárgyalások vezetését, gondoskodni kellett azok pótlásáról. Így került sor a köznemesei tábla élére állítandó „személynök“ megválasztására.⁹⁶ A köznemesek egy csoportja Radvánszky Jánost választotta personalissá.⁹⁷ A köznemességen belül már ekkor jelentős nézeteltérések alakultak ki, tekintve, hogy Radvánszky a luteránusok jelöltje volt, a katolikusok pedig nem nézték jó szemmel a protestánsok előretörését. Ők Berthóty Ferencet, a reformátusok viszont Galambos Ferencet kívánták volna megtenni elnöknek.⁹⁸ A vita átmenetileg Radvánszky javára dőlt el. Ekkor további két tisztségviselőt, két táblai titkárt is választottak mellé. Elhatározásukat bejelentették a fejedelemnek, aki korábbi álláspontjához híven, ti. hogy azt teszi, amit a gyűlés kíván és határoz, jóváhagyta a választást. Ez azonban az első igazán éles összeütközés forrását képezte a gyűlésben, mert a katolikus köznemesek egyemberként tiltakoztak a luteránus elnök ellen. A mágnások csoportja és a klérus hangosan támogatta a tiltakozókat. Tartottak a nemesség önállósodási törekvéseitől, s ily módon is a széthúzást próbálták ösztönözni közöttük. Erre Rákóczi, a szakadást megakadályozandó, álláspontját megváltoztatva indítványozta, hogy a conventus ne váljon ketté külön táblákra.

Szécsényben az ülések szervezetére nézve egy másik variáns is szóba került. A főurak a felekezetenként választott nemes követek részvételével folytatott

tanácskozásokat szorgalmazták. Ez azonban már javaslat-formában is halva született ötlet volt, s végérvényesen eldőlt a kérdés: az összes rendek közös gyűlésben tanácskoztak.⁹⁹ Ez a döntés, amely articularis megerősítést nem nyert, a szabadságharc mindhárom diétáján érvényesült.

Később is voltak azonban eltérő, ámde eredményre nem vezető törekvések. Így Ónodon előbb a vármegyei alispánok és deputatusok részgyűlésén javasolták a propozíciók külön, párhuzamosan tárgyaló sessiókban történő megvitatását. Erre nyomban előterjesztést is készítettek, amely szerint a tárgyaló csoportosulások az alábbiak lettek volna:

- senatus és a fejedelem
- vármegyék
- főrendek (főurak, főpapok)
- többi rendek, így a szabad királyi városok, mező és hajdúvárosok, a vitélő rend követei.

A viták során másnap ezt a javaslatot módosították, s az előbbi négy helyett most a következő három sessiót indítványozták:

- prelátusok és mágnások
- vármegyék, szabad királyi városok, egyebek
- senatus a fejedelemmel.¹⁰⁰

Mindezekben a törekvéseken két célkitűzés üt át. A köznemesség határozottan el akart különülni a főrendektől, nyilván azért is, mert tartott az együttülésezés esetén várható, széthúzást szító viták bomlasztó veszélyétől. Arra is kísérletet tett, hogy a Rákóczi által conventusba hívott „új“ elemektől elhatárolja magát. Mint láttuk, az első javaslat szerint ezek mindannyian a régi értelemben vett országgyűlés tagjaitól külön tárgyaltak volna.

Ónodon a rendek már a tárgyalások megkezdése előtt egy héttel külön ülésre gyűltek össze. Ezeknek a sessióknak tulajdonképpen két tárgyük volt. Hosszasan vitatkoztak afölött, hogyan történjék a fejedelem üdvözlése (districtualiter avagy nomine totius confoederation), ki fogja az üdvözlő beszédet tartani, s vajon Rákóczit a szabad királyi városok küldöttei a vármegyékkel együttesen köszöntsék-e, vagy sem. Másfelől még a diéta megnyitását megelőzően megkezdték a gravamenek egybegyűjtését. Megjegyzendő, a városok követei ebben aktívabbak voltak: a kassai követek sátrában tartott elkülönült gyűlésük után városonként egy-egy deputátust delegáltak a sérelmek szóbeli összegzésére. Váncsay Istvánt, Brochof lőcsei jegyzőt, Péchy Ádámot és Hedruith Jónást bízták meg a gravamenek írásba foglalásával.¹⁰¹

Az országgyűlések hivatalos megnyitása előtt az „ország sátrában“ ünnepélyes Veni Sanctet tartottak, majd a katolikusok számára misét celebráltak.¹⁰² A protestánsok istentiszteleteken vettek részt. Ezt követően Szécsényben és Ónodon is az egri püspök, Sárospatakon Sennyei István szenátusi kancellár üdvözölte a fejedelmet.¹⁰³ Az eddigi országgyűléseken a királyt a nádor köszöntötte, s többen azt javasolták, hogy Ónodon azt a funkciót Bercsényi, a hely-

tartó láthatná el. Ezzel szemben a pártatlanabb álláspont kerekedett tehát fölül, földézve a királynak egy érsek által történő üdvözlését.¹⁰⁴ A fejedelem fogadta a köszöntést, majd rövid beszédben megnyitotta a gyűlést. Az érdemi tanácskozás azonban csak a rákövetkező napokon indult meg. Ónodon előbb azonban még arról határoztak a rendek, hogy a távolmaradottak, közülük is elsősorban a név szerint meghívott főurak ellen a haza törvényei szerint eljárást fognak indítani. Továbbá döntöttek arról, hogy a távolmaradások ellenére is megkezdik másnap a tárgyalásokat.¹⁰⁵

A forrásokat vizsgálva úgy tűnik, hogy bizonyos tekintetben az országgyűlési tárgyalások előtti audiencia szokását elevenítették fel. Az érkező főurak, küldöttségek tisztelegtek a fejedelemnél.¹⁰⁶ Ez azonban megítélésünk szerint nem azonos a Habsburg–Magyarország rendi országgyűléseit megelőző „jelentkezés” gyakorlatával. Az alsó- és felsőtábla tagjai ugyanis jelenlétük igazolása miatt voltak kötelesek magukat az ország nádoránál (hercegprímásánál) bemutatni. A Rákóczi–szabadságharc országgyűlésein az audiencia nem volt ilyen formális, jellegét inkább az információ–szerzés, a kölcsönös tájékozódás határozta meg. A létszámenőrzést, mint látni fogjuk, más alkalommal, a teljes ülés elején végezték. A teljes ülés ugyanis számbavétellel kezdődött. Ónodon pl. Sennyey István kancellár és Krucsay István secretarius hangosan olvasta a meghívottak neveit, s jegyezte a jelenlévőket. A sorrend a következő volt: 1. főurak, főpapok; 2. káptalanok küldöttei; 3. vármegyék; 4. szabad királyi városok; 5. egyebek.¹⁰⁷ A megjelentek névsorát két alkalommal vették föl: egyszer közvetlenül az első gyűlés megnyitása alkalmával, másodsor a megnyitás másnapján, az érdemi tárgyalások megkezdése előtt. A fölolvastat követően a távolmaradók lajstromát a vármegyék főtisztviselőinek továbbították, akik kötelesek voltak gondoskodni a meg nem jelenés okainak megvizsgálásáról, az igazolások ellenőrzéséről, esetenként a felelősségrevonásról.

A számbavétel után terjesztették elő a proposíciókat. Szécsényben még Ráday Pál, a fejedelem legbensőbb munkatársa, intimus secretarius, a későbbi országgyűléseken Labsánszky János.¹⁰⁸ Az előterjesztések nyelve nem latin, hanem magyar volt. Igaz ugyan, hogy ennek egyik oka a nagyszámú, kevésbé művelt, jobbára csak magyarul tudó köznemesség és a vitézlörend jelenléte, mégis fontosabbnak tartjuk a másik motívumot: a szabadságharcban a magyar nyelv „államhatalmi programmá” vált.¹⁰⁹ A proposíciók előadása – „írásban lévő szép magyarsággal, s nagy sok motívumokkal ezen emlékezett indulatra gerjesztő intés”¹¹⁰ – viszonylag közvetlen lehetett. Rákóczi is közbe–közbeszólt, erősítvén egyik–másik, általa kiemelt jelentőségűnek tartott témapontot. A fejedelem a proposíciók előterjesztését beszéddel vezette be, illetve zárta le. A hivatalos előterjesztéseken túl néha maga Rákóczi is tett javaslatokat a tárgyalások témájára. A proposíciókat általában az ismertetés sorrendjében teljes és részgyűléseken vitatták meg. Szokás volt, hogy ez idő alatt, a fejedelem is folytatott külföntárgyalásokat a szenátussal, a generálisokkal, főemberekkel vagy éppen egy–

egy vármegye követeivel. A proposíciókban foglalt tárgysorozati pontokat Rákóczi országgyűlési meghívólevelében már előzőleg kézhez kapták a rendek, bár csupán körvonalakban. Ez az előzetes meghatározott sorrend azonban nem bírt kötelező erővel. Tekintve az éles csoportharcokat, a vármegyei ellenállást, kezdetben pedig a fejedelemnek az irányítást kezéből kiengedő álláspontját, a tárgyalási sorrend többször megváltozott. Sőt, mint arról már szó esett, gyakran megtörtént, hogy a proposíciók egyes pontjait egyszerűen mellőzték.¹¹¹ Noha a tárgyakkal kapcsolatosan előzetes üléseket a vármegyei nemesség együttesen nem tartott, az előzetes véleményegyeztetések céljából többször is szerveztek részgyűléseket.

Az 1495:25. tc. értelmében kötelező előkészítő tanácskozások nyomát viszont föllelhetjük a gyűlések megnyitását megelőző tanács-, illetőleg szenátusülések gyakorlatában.¹¹² A Rákóczi–szabadságharc diétáin törvényelőkészítő bizottságok (Regnicolaris Deputatiok) kiküldéséről nincs adatunk. Esetenként megbíztak a rendek bizottságokat jogszabálytervezet kidolgozásával, mint Szécsényben a konfoederációt létrehozó törvénycikk esetében. Máskor a fejedelem bízott meg valakit, mint pl. Ráday Pált a katonai törvénykönyv tervezetének elkészítésével. Előfordult, hogy a proposíciók írásbafoglalására a diétát megelőző szenátusülésből bizottságot küldtek ki, melynek tagjai szenátorok és secretari-usok voltak.

A források azt tanúsítják, hogy a fejedelem a tanácskozások szeszélyes csapongásaiban – híven a szécsényi megnyitóbeszédben a rendek önállóságáról vázolt elképzeléseihez – többnyire nem avatkozott bele. Gyakran még akkor sem tette ezt, amikor a tárgyaló téma végleges elejtése volt küszöbön. A tanácskozások menete – az országgyűlési diariumok tanúsága szerint – eltérően alakult a Habsburg–Magyarországon kialakult gyakorlattól. Nem a sérelmek után kezdték tárgyalni a proposíciókban foglaltakat, hanem fordítva:

- 1/ proposíciók; vita az előterjesztésekről
- 2/ egyéb, menetközben felvetett tárgyalandók
- 3/ gravamenek.

A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Ónodon már a fejedelem a korábbiakhoz képest erősödő irányító tevékenységét lehet tapasztalni. A sérelmeket általában elintézte azzal, hogy az életrehozandó jogszabályokra (pl. a katonai szabályzatra) hivatkozott, az ügyet annak hatálya alá utalta. Általános válaszokkal elégtételt adott a vármegyéknek, mint „a visszaélések megszüntetését megígérik“, „nemesség zaklatása nem türelik“, „a tilalom ellen vétők ellen büntetés statuáltatik“, „a regulamentum fog intézkedni“, „a szabad kereskedést gátló akadályokat meg fogják szüntetni“, „a particularis panaszokra a hadi tiszt által adatik elégtétel“, stb.¹¹³ Bár Rákóczi személyesen nem igen befolyásolta a vitát, azonban előzetesen kidolgozott, részletes előterjesztéseket tárt a rendek elé. Emellett, ha beavatkozásra volt szükség, valamelyik híve minden gyűlésen fölépített a proposíciók védelmében vagy mentésére. Szécsényben a „központi ha-

talom pártjának“ tagjai közül valaki, később a főurak, elsősorban Bercsényi, Károlyi, Sennyey. Ennek ellenére a követek részéről a döntések húzása–vonása tapasztalható.¹¹⁴ A határozottabb irányító kéz hiánya lehetővé tette, hogy a hagyományos országgyűlési tárgyalások egyes szokásai föléledjenek: semmitmondó kérdésekről napokig–hetekig vitatkoztak a rendek pl. hogyan és ki közsöntsék a fejedelmet, megengedhető-e, hogy közrendűek bársony ruhában járjanak. Kell-e a vármegyei zászló mellé őrt állítani, s ezt a strázsát a városok is kötelesek-e kiállítani. Az elkobzott birtokok ügye pedig mindennapos vita tárgya volt.¹¹⁵

3.3. Az országgyűlés tisztségviselői. Az eddigiekben érintettük már a szécsényi gyűlés kezdeti szervezeti vitáit, közöttük azt is, hogy a vármegyei nemeség elkülönülve „személynököt“ és titkárt választott magának. Ez a tisztség (ti. az „alsó tábla“ „elnöke“) fölöslegessé vált, amint bizonyos lett az együtt–ülésés és megszűnt a megosztottság. Érdekes azonban, hogy Csécsi János Radvánszky János elnöki és Bulyovszky Dániel titkári megbízatásának fenntartásáról számol be.¹¹⁶ Ugyancsak ez állapítható meg a másik titkár, Krucsay István¹¹⁷ posztjáról is, akit szintén secretariusként emlegettek később.¹¹⁸ A tárgyalások során még egy titkárrol tudunk: Ráti Gerőről, aki Csécsi szerint „egyike az ország titkárainak“.¹¹⁹ Az esetek zömében az üléseket Bercsényi irányította. Szécsényben a fejedelem vagy „nem jelent meg a gyűlésben és azt helyette Bercsényi igazgatta“, vagy pedig „a fejedelem megjelené ugyan, de nem szólott, s a dolgok kormányzását Bercsényire bízta“.¹²⁰ Ahogyan az a naplókából kiderült, az elnöklést a résztvevők a fejedelem feladatának tekintették volna (Bercsényi „helyette“ kormányozta a dolgokat). Ő azonban ritkán szólt a vitába, még ha meg is jelent. Az egyik diarium szerzője meg is állapította, hogy „a fejedelem nem viseli magát oly erős lélekkel, amit tőle várni lehetett“, szemére hányta következtelenségét is: „ámbár tegnap oda hajtott ...“, ma már a főurak nyomására mást akar, stb.¹²¹ Megjelenése–távolmaradása egészen rapszódikus, talán inkább egyéb elfoglaltságának függvénye. Ónodon, Sárospatakon kezdett már kirajzolódni a teljes ülés két típusa. A fejedelem jelenléte mellett („a Felső Fedelem a Statusok közé kijöven ...“¹²²), illetve az ő távollétében zajló ülés. Ez utóbbin jelentéktelen ügyeket tárgyaltak, vagy az elhúzódó apró–cseprő vitáknak voltak állomásai az ilyen ülések. Mindenesetre az országgyűlési naplók arról szóltak, hogy a szécsényi conventusnak legalább volt választott elnöke Radvánszky, és voltak titkárai Bulyovszky, Krucsay és Ráti személyében. Egy alkalommal, meghatározott téma megvitatására (a Senatorok Candidatioja) külön praesest választottak Jánoki Zsigmond személyében. Aznap a teljes ülés tárgyalásait ő vezette.¹²³ Az adminisztrációs ügyek intézésében a szécsényi gyűlés alkalmával – egyéb teendői mellett – megsokasodtak Jánoky feladatai. Lévén ő a fejedelmi kancellária vezetője, a „titoknokokkal“ együtt biztosította a tárgyalások zökkenőmentességét, az írásbeli feladatok ellátását.

Az 1707. és 1708. évi országgyűléseken változás állott be a személyekben és

tisztségekben egyaránt. Megszűntek az országgyűlés „nevezett” tisztségei: nem választottak kifejezetten tisztségviselőket. Így megszűnt az elnök és a secretariusok tisztsége is. Ez összefüggésben áll azzal, hogy a fejedelem ez alkalommal sokkal erőteljesebben irányította a tárgyalásokat. Lényeges változás volt, hogy a szécsényi országgyűlésen létrejött a szabadságharc államának két fő központi közigazgatási szerve, a Szenátus és a Consilium Oeconomicum, kinevezték ezek funkcionáriusait is. Tevékenységük megindulásával párhuzamosan alakult ki a fejedelmi és főgenerálisi kancelláriától elkülönülve a szenátusi kancellária is, amely átvette a későbbi országgyűlések adminisztrációs ügyeinek intézését is. Így Ónodon és Sárospatakon a szervezés és irányítás központi alakja Sennyei István szenátusi kancellár volt. Ő végezte Krucsay István secretariussal a számbavételt, kezébe tették le az esküt a dicatorok, Patakon ő üdvözölte a fejedelmet ünnepi beszéddel. Rákóczi és Bercsényi távollétében Sennyei vezette a tárgyalásokat, mederben tartotta a vitát. A szenátusi kancellár és a titkár közvetítettek a tárgyalások során a fejedelem és a statusok között.¹²⁴

A források alapján egyébként úgy tűnik, hogy Sárospatakon nem hangzottak el hagyományos értelemben vett propozíciók, a fejedelem amikor arra érkezettnek látta az időt, személyesen tette meg javaslatait és előterjesztéseit.¹²⁵

4. A diéták bizottságai. A három országgyűlés tanácskozásainak folyamán a rendek több bizottságot is létrehoztak, különféle speciális feladatokkal. Természetesen mai értelemben vett állandó bizottságokról még nem beszélhetünk és törvényelőkészítő bizottságok, úgynevezett regnicolaris deputatiok működésére sincs adatunk. A forrásokból egyértelmű, hogy az életre hívott bizottságokat alkalmanként ad hoc jelleggel bizonyos meghatározott feladatra alakították. Ezeket főleg feladatkörükre tekintettel lehet némileg csoportosítani. A bizottságok működéséről általában a következőket mondhatjuk: A teljes ülések tárgyalásai mellett az országgyűlési munka orozslánrészét vállalták a különféle deputatiok. Míg a gyűlésben olykor céltalan, jelentéktelen, időt húzó viták folytak, az érdemi munkát sok esetben bizottságokban végezték. A bizottságok összetételére vonatkozó elveket már korábban jeleztük: a fejedelem ezekben érvényesíteni igyekezett a három felekezet képviselőit. Ezért a bizottságok létszáma rendszerint három, vagy ennek szorzata volt, felekezetenkénti megoszlásban. Gondosan ügyelt a megválasztandó bizottságok összetételére, ha nem is személyesen, de emberei útján. Ahogy a naplóiíró följegyezte: „kiknek választásában szorgosan megtartatott a három vallási tekintet”.¹²⁶

A források szűkszavúsága miatt a deputatiok munkájáról kevés az adatunk. Ami bizonyos: a deputatusok elnök vezetése mellett dolgoztak. A bizottságoknak több fajtáját különböztethetjük meg, bár hangsúlyozni kell, hogy azoknak merev kategóriákba való besorolására nincs kellő alap. Mindenesetre főbb tevékenységük szerint három típus között differenciálhatunk. Közülük a diéta munkája szempontjából legfontosabbak voltak az érdemi munkát végzők (az egyszerűség kedvéért: érdemi bizottságok). Ezek a különféle határozatok előké-

szítését, konkrét javaslatok kidolgozását kapták feladatul (vallási kérdések, államszervezeti problémák; sérelmek összefoglalása, katonai törvénykönyv előkészítése, stb.). Második csoporthoz tartoznak az ügyrendi feladatokat ellátó vagy különböző, nem tartalmi munkát végző deputatiok. Ide sorolhatjuk az üzenetközvetítő, mind pedig a jogszabályszevegezésre, stilizálásra kijelölt bizottságokat.¹²⁷ Ezek mellett számban a legkisebb csoportot alakították bizonyos végrehajtási feladatokat teljesítő deputatiok. Megbízásuk az országgyűlés befejezése utáni időre szólt.¹²⁸ Ezen a három típuson túlmenően egy esetben hoztak létre bizottságot, Sennyey István vezetése mellett, a túróc megyei nemesek ügyének kivizsgálására, 1707. június 7-én.¹²⁹

A szécsényi országgyűlésen először szeptember 16-án működött érdemi bizottság: „Bercsényi most azt a tanácsot adá, hogy a hazának minden karai és rendei közül választassanak némely értelmes férfiak, kik a közügyeket kormányoznák“.¹³⁰ Ezért deputatusokat választottak „az nemes országnak naponként előállandó dolgainak folytatására“.¹³¹ A deputatusok számát az egyik naplóíró 12 főre tette,¹³² a másik 18 személyről emlékezett meg.¹³³ Meglepő, hogy egyazon napon, ugyanazon gyűlésben résztvevő naplóírók sem tudtak megközelítőleg azonos adatot rögzíteni. A szeptember 16-án kiküldött bizottság – ez egyértelműen kitűnik a 2. törvénycikkből – nem volt azonos a később választott szenátussal, sem pedig a Consilium Aulicummal, bár átfedések kétségkívül akadtak. A deputatio már másnap kidolgozta a rendek szövetkezésének előzetes tervét, amelyet 18-án a teljes ülés elé terjesztett, s azt a rendek is jóváhagyták. Ennek következtében jelöltek ki megbízottakat, Ráday Pált, Kajaly Pált és Labsánszky Jánost a fejedelem és a rendek eskümintáinak kidolgozására.¹³⁴

Rákóczi 19-én hat katolikus, hat luteránus és hat református megbízottat, – felekezetük képviselőit – nevezett ki „kikkel a vallás ügyeinek elintézéséhez foghasson“.¹³⁵ Korabeli napló tudósít arról, hogy szeptember 22-én „ex Comuni Consensu végeztetett, hogy az ... Vallások Dolga és a Deputatusok pro et contra disputáltassék. Ezek véghezmenvén rendeltettek mind a három Vallásból Fő Rendek...“¹³⁶ Másik följegyzésben olvashatjuk a folytatást: „e végre értelmes és tudományos férfi választassék a fejedelem mellé minden vármegyéből, egyik katolikus, a második lutherista, a harmadik református; hogy a fejedelem a haza dolgait ezeknek tanácslások szerint intézhesse el“.¹³⁷ 23-án a nagylétszámú bizottságot széles hatáskörrel ruházták fel. „A porták és egyéb előfordulandó dolgokban azon hatalommal bírjanak, amellyel vármegyéjek, melynek képét viselik“. Hasonló kérdésben tárgyalt ugyanekkor egy másik, Rákóczi környezetéből összeállított deputatio is.¹³⁸

Az államszervezetre vonatkozó javaslatok kidolgozásával megbízott deputatiok közül figyelmet érdemel a 14-én ülésező „a konföderáció megalakítására“ kiküldött bizottság.¹³⁹ Ennek javaslatait az ülés elfogadta, s az így létrejött határozatok alapján Rákóczit eskütetele után méltóságába beiktattak. Az e napi, a Szenátus létrehozására vonatkozó döntések nyomán dolgozta ki a jelölőbi-

zottság a Szenátusba javasolt személyek lajstromát. A bizottsági jelentést 25-én vitatták meg a statusok. A „Senatorok Candidatiojára deputált“ rendek kettőszáz nevet terjesztettek a gyűlés elé. Hosszú vita eredményeként abban állapodtak meg, hogy a tanács létszáma 24 fő legyen. Az eredeti javaslat szerint a fedelem előzetes jelölés nélkül válogatta volna tanácsosait. Ő azonban ennek ellenszegült, a kiválasztás feladatát a gyűlésre hárítva. Ezért a rendek úgy döntöttek, hogy egy megadott keretből a végleges névsort Rákóczi határozza meg, s a fedelmi hatalmánál fogva ő nevezze ki a senatorokat. A 25-én megbízott Szenátust a diéta 30-án erősítette meg, s a tanácsosok akkor esküdtek föl a konföderációra.¹⁴⁰

Az országgyűlések további érdemi vitái főként az adó kirovása körül, a dicák, porták megállapításáról, a hadakozás okozta kártételekről, sérelmekről folytak. E tárgyak megvitatására, a megoldások kidolgozására különféle bizottságok jöttek létre, amelyek a polémia eredményeinek írásbafoglalásával, memoriálisok szerkesztésével is meg voltak bízva.¹⁴¹ A sárospataki országgyűlés lefolyásáról az előbbieknél lényegesen kevesebb forrás emlékezik meg, kevés támpontunk maradt a gyűlés vizsgálatára. Beniczky Gáspár naplója vetekszik a jegyzőkönyvek hitelességével, hiányos viszont a gyűlés lényegi munkáját illetően, mert központjában Rákóczi Ferenc tevékenysége áll. Több esetben szűkszavúsága is akadályozza, hogy diáriumból megalapozott következtetéseket vonjunk le. A többi forrás útmutatásul szolgál ilyen irányú vizsgálódásunkhoz.¹⁴² Mindezek alapján csak két bizottság működéséről tudunk bizonyosat. November 28-án, miután „eő Felsege ... kegyelmessen megparancsolta“ a nyilvános zárszámadás tárgyalását, annak zökkenőmentes lebonyolítása érdekében külön bizottságot küldtek ki a rendek.¹⁴³ Ugyan ezen a napon a Consilium Oeconomicum és a bánya–inspectorok beszámoltatására¹⁴⁴ is deputatit rendeltek.

5. Részleges ülések. A diéták szervezetének és munkájának vizsgálatakor feltétlenül szót kell ejtenünk a részleges ülésekről is. Bár a gyűlésezés ilyen típusának kialakult terminológiája nem volt (kereteit a gyakorlat formálta), talán ezek a legfontosabb alkotó elemei az országgyűlési tárgyalásoknak. Az ekkor még kialakulatlan, bár alakulófélben lévő¹⁴⁵ kerületi ülések funkcióinak egyfajta pótlásáról van szó. A hasonló nézetet valló követek minden különösebb szervezeti vagy eljárási rend nélkül összejöveteleket tartotta, hogy véleményeiket kialakítsák, illetve egyeztessék. Az ilyen részleges ülések szervesen illeszkedtek bele a szabadságharc országgyűléseinek tárgyalási rendjébe. Míg a bizottságokban általában meghatározott ügyek konkrét elintézésének kidolgozásán munkálkodtak, addig a részgyűlésekben egyeztetették nézeteiket, érdekeiket a résztvevők, a rendek képviselői. Az országos ülésben már ezek a (talán rétegnek nevezhető?) álláspontok csaptak össze, s legritkábban született valami egészen új megoldás, legtöbbször egyik vagy másik részgyűlési javaslatot fogadták el, vagy pedig azoknak kompromisszumos elegyét.

A „külön ülések“ két típusát körvonalazzák a diariumok: a részgyűlések elkülönülésének alapja vagy rendi vagy felekezeti volt. (Részgyűlésnek itt csak a határozott – mondhatni: elismert–formát öltő, nagylétszámú elkülönülést tekintjük, a kisebb csoportelkülönüléseket nem.)

A szécsényi gyűléssel kapcsolatosan inkább a felekezeti elkülönülés jellemző. Ez természetesnek hat, minthogy a conventus egyik fő tárgya volt a vallási sérelmek orvoslása, a felekezeti megbékélés elősegítése. Mielőtt a vallást érintő egyes kérdések teljes ülés elé kerültek volna, mind a protestánsok (reformátusok és luteránusok), mind a katolikusok külön-külön részleges ülésben vitatták meg álláspontjait, állították össze sérelmeiket. Szinte valamennyi napra jutott ezekből az ülésekből. Szeptember 21-én a reformátusok és luteránusok, 22-én a katolikusok, 23-án párhuzamosan a protestánsok és a katolikusok tárgyaltak, 26-án ugyanígy; 28-tól már a templomok elosztása dolgában üléseztek a deputatusok és felekezetek képviselői.¹⁴⁶ De sajátos módon az egyéb vitatott kérdések zömét is felekezeti részgyűlésben tárgyalták meg a résztvevők. Így pl. szeptember 11-én az evangélikusok előkészítő megbeszéléseket folytatottak az országgyűlésben tanúsítandó magatartásukról, szeptember 14-én a tárgyalások rendjéről polemizáltak, stb.¹⁴⁷ Ahogy a vallás ügye kezdett háttérbe szorulni, s lekerült a napirendről, az egyéb országos kérdéseket vitató rendi részleges gyűlések váltak általánossá. Ónodon és Sárospatakon vallásügyi kérdésekben már nem ült össze külön tanácskozmány. Egyébként a vármegyék illetve a főrendek részleges üléseinek tárgyai szűk körben mozogtak: vagy a diéta szervezeti problémáival vagy a vármegyei-városi sérelmekkel, rendi panaszokkal voltak elfoglalva. Már vázoltuk a vitát, amely a szécsényi konventus tárgyalási rendjéről folyt. Az ellentétes javaslatok körüli polémia eldöntése érdekében éppúgy tartottak részgyűlést (1705. szeptember 14.) a két táblára osztással kapcsolatosan, mint Ónodon a sessiokra tagozódás ügyében tett javaslat megtárgyalásakor (1707. május 31. és június 1.).¹⁴⁸ Az ónodi diétán már általánossá vált az a gyakorlat, hogy a sérelmeket a vármegyék és a városok követői egymástól elkülönült ülésben állították össze.¹⁴⁹ Ónodon jelent meg először a főrendek (mágnások és a clerus) külön részleges ülésezése.¹⁵⁰ Ez bár egyszer–egyszer Szécsényben is előfordult, de ott még nem szervezett keretek között, inkább alkalmi jelleggel. A főrendek külön ülésezésének gyakorlata semmiképpen sem tekinthető a felsőtábla valaminő helyreállításának, funkciója ugyanis azonos volt a vármegyei-városi követek nézetegyeztető ülésével. Kialakított álláspontjuk épp úgy a teljes ülés diszpozíciója alá került, mint a többi rendké. Jelentősége inkább a fejedelem szempontjából volt. Rákóczi ugyanis a teljes ülést megelőző megbeszélésekkel és természetesen a gyűlések előtti szenátusi tanácskozásokkal együtt biztosította a számára kedvező egységes véleményt. Így igyekezett elkerülni olyan kényelmetlen és politikai összetűzésekre alkalmas helyzeteket, mint amit a szécsényi országgyűlésen a köznemesség külön ülésezési terve s az arra történő főúri reakció teremtett.

Az országgyűlés és a részgyűlések ülésezésének időbeli viszonyáról határozott gyakorlat nem alakult ki. Néha még a teljes üléssel párhuzamosan is folytak tárgyalások, természetesen delegáltak útján. Részleges ülésekre általában a fontos tárgyak teljes ülésben történő előterjesztése, vagy a végleges döntés előtt került sor. A fejedelem nem szólt bele a részgyűlések témájába, a vitákba. Kivételesen ez alól a vallásügyi tárgyalások sorozata, ahol a katolikusok részleges gyűlésein Rákóczi mindig megjelent. Valláspolitikai célkitűzései ismeretében feltételezhető – ezekről a tárgyalásokról ugyanis főljegyzések nem maradtak az utókorra –, hogy részvételének célja a meggyőzés és a mérséklés volt. Ez azonban a korabeli beszámolóírók előtt nem volt nyilvánvaló. Ők Rákóczi e magatartását a katolikus csoport iránti elkötelezettségként fogták föl.¹⁵¹

A részleges gyűlések száma, ha az elhúzódó felekezeti megbeszéléseket nem tekintjük, az ónodi országgyűlés idején volt a legmagasabb. Közvetve ez is jelzi az 1707-i diéta tárgyainak fontosságát, s azt, hogy az ónodi conventus a jogalkotás legtermékenyebb szakaszát jelentette a szabadságharc történetében.

A részgyűlések mindig meghatározott témáról tanácskoztak, maguk választotta praeses elnökle mellett.¹⁵²

6. A szabadságharc időtartama alatt egy alkalommal tartottak **territoriális részgyűlést**, 1708. január 15-28. között, a „Dunáninnét lévő nemes vármegyék s úgy a hadak“ számára, Sümegen. Erre a hadihelyzet alakulása és gróf Eszterházy Antal altábornagy dunántúli főkapitánnyá történt kinevezése adott módot. Eszterházy 1707. végén vette át a tisztségét, s még ezen esztendő decemberében szétküldte a meghívóit, amelyekkel a vármegyék és a hadak követeit rendelte Sümegre. Ahogyan a gyűlésen előterjesztésében jelezte: annak egybehívására külön utasítása volt, „Felséges, Méltóságos Principálisimtól instructionomban adott parancsolatom szerint“.¹⁵³ A gyűlés jellege nehezen határozható meg. Bár a tárgyalások eredményeként létrejött „megegyezéseket“ végzésnek nevezi a jegyzőkönyv, ez többnyire csak a követek replicáit tartalmazó felsorolás. Ezeknél kétségkívül jelentősebb a gravamenekre adott válaszok és ígérek sorozata, amelyek megvalósítására a két Eszterházy vállalkozott és vállalt garanciát.¹⁵⁴ E részgyűlés jelentősége főként az, hogy tíz vármegye követei,¹⁵⁵ ezek között alispánok, valamint a vármegyék által kiállított hadak küldöttei voltak jelen. Tehát majd az egész Dunántúl váleményét és támogatását tapasztalhatta, s összegezhette az új főkapitány.

A sümegi tanácskozások Eszterházy Antal elnökle mellett zajlottak, több részgyűlés közbeiktatásával. A meghívóban jelzett tárgyról a vármegyék már előzőleg replicákat állítottak össze. Az ülések két jól elkülönült részre oszlottak: a gyűlés első szakaszában az előterjesztett propositiókra válaszoltak a vármegyék, a második szakaszban pedig, érvényesítve a szabadságharc országgyűlésein kialakult sorrendet, a vármegyék sérelmeinek összegzésére került sor. Az Eszterházy Antal által a vármegyei észrevételekre adott válaszok, amik kis túlzással nevezhetők csak végzéseknek, valójában körvonalozták a lehetőségeket.

Töbnyire a „mentől hamarabb rendben vétetődnek“ bejegyzés szerepel a jegyzőkönyvben, néhány esetben azonban semmiféle válasz nincs, vagy pedig illetékes fórumhoz utalja a panasztevőt. (pl. a Comissariatussághoz, az annak hatáskörébe tartozó ügyekben) A tárgyalás – érthetően – főként a hadsereg fenntartása és ellátása, illetőleg a katonaság visszaélései körül forgott. Néhány egyéb téma is szóba került, pl. a porták számának változtatása és egyéb vármegyei terhek.

A sümegi territoriális részgyűlésnek elsősorban politikai jelentősége volt. Ismeretes, hogy a dunántúli hadak és vármegyék az ónodi országgyűléshez benyújtották kívánalmaikat,¹⁵⁶ de azok megtárgyalására az országos ügyek miatt nem került sor. Ez a tény is közrejátszott a sümegi gyűlés összehívásában. A Dunántúl egyébként Rákóczi államában speciális helyzetű országrész volt, amelyet az állandó osztrák fenyegetettség s a frontvonalak szinte folytonos hullámzása jellemezett. Ebből eredően a kuruc jogalkotás periférikus területnek tekintette a Dunántúlt, s a hadihelyzet változékonyságának függvényében rendeletekkel szabályozta az ottani viszonyokat. A dunántúli vármegyék a szécsényi országgyűlésen meg sem jelenhettek, hiszen a kuruc seregek akkor még nem terjesztették ki fennhatóságukat e területre. Ónodon azonban már követekkel képviseltették magukat. A sümegi gyűlés egyfelől kurucpárti erődemonstráció volt a dunántúli vármegyék részéről, másfelől a közigazgatás és a hadi igazgatás megszervezéséhez nyújtott jelentős segítséget az altábornagynak. A tanácskozások, vármegyei javaslatok jelentős információforrást jelentettek az irányító-kormányzó tevékenységben.

7. Conventiculum. Az országgyűlési tárgyalásokkal kapcsolatosan csupán a teljesség kedvéért foglalkozunk a conventiculumokkal. A szabadságharc alatt conventiculum tartására nem sok példával találkozunk. 1706. tavaszán néhány vármegye gyűlést tartott Eperjesen az országgyűlés, a központi politikai vezetés tudta nélkül.¹⁵⁷ Rákóczi is utólag szerzett tudomást a gyűlésről, s azonnyomban értesítette róla Bercsényit. „Az vármegyékkel ineáló contractusnak pártját includálom Kegyelmednek ...“¹⁵⁸ Bár ahogy a tudósítás szöveg, „violentatio nélkül ment véghez“, érdeklődve várta a gyűlésből érkező követeket. A gyűlést conventiculumnak nevezte, vagyis olyanak, amely „az országgyűlésnek beveződése után részleges gyűlések tartásának tilalmáról“ szóló articulus hatálya alá esett.¹⁵⁹ Rákóczi nagy jelentőséget tulajdonított a conventiculumnak, szerinte az „nagy consequentiájú dolog lévén“.¹⁶⁰ Elrendelte az ügy kivizsgálását,¹⁶¹ hogy kiderítsék, „micsoda okból és consideratioktól viseltetvén“ jöttek össze a küldöttek „a közönséges jónak meg háborítására“. Hivatkozott Ulászló articulusára,¹⁶² amely szerint „minthogy gyakran történik, hogy az országlakók országgyűlésről hazatérve önkéntesen vagy másoknak sugallatára és egyéb okból is főkapitányokat részleges gyűlések tartására unszolják, a melyeken az országgyűlésen közös szavazattal meghozott határozatokat nemcsak felforgatni törekednek, hanem azokkal ellenkezőket megállapítani is igyekeznek: ... Ez okból

megállapították, hogy mostantól ezutánra az ország közönséges végzéseinek ellenére, ilyen gyűléseket ne tartsanak és azokra elmenni senki ne merészeljen és ne tartozzék“. A tilalmat átlépőkre a törvény kemény büntetést szab ki.¹⁶³

„Orosz Ádám s Tornallay Ferenc expediáltattanak hozzám az eperjesi conventiculumból: még vélek szemben nem voltam“–írta néhány napra rá Bercsényinek.¹⁶⁴ „Nagy praejudiciomára légyen az közügynek és a Confederationak ezen állapot; mellyet ha némely nemes vármegyék – a mint csaknem bizonyos is lehetek benne, revocálnak – könnyű léssen az követek ellen exemplaris processus“.¹⁶⁵ Nincs birtokomban adat arról, hogy vajon a conventiculummal kapcsolatosan lefolytattak-e eljárást; feltehetően a fejedelem eltekintett tőle, miután a gyűlés körülményeit kivizsgáltatta.

A conventiculum veszélye még néhányszor kísértett, azonban nem vált valóra. Utalunk itt a Forgách által javasolt és szorgalmazott vármegyei gyűlésre,¹⁶⁶ amelyről már említést tettünk, valamint a túroc vármegyeiek kísérletére.

Jegyzetek

1. *Emlékiratok*, 363. o.
2. Mind Ónodon, mind Sárospatakon előfordult ez. Vö. pl. Rákóczi Károlynak, 1708 december 1. Patak. *AR. I/2.*, 370. o. ASZTALOS, 341. o. MÁRKI: Rákóczi, 640. o.
3. *Memoriale*, 1706 szeptember 22
4. *Emlékiratok*, 363–364. o.
5. Ezt Eszterházy Miklós nádor már 67 esztendővel korábban, a Habsburg-országgyűlésekre vonatkozólag is fölvetette. SALAMON Ferenc: Kisebb történeti dolgozatok, Bp., 1875., 400–403. o.
6. Vö. *Debreceni Jkv.* 68–72. o.
7. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 67. o. Az is való, hogy felesége fejedelmi családból származott: Rákóczi apósa a hesseni választófejedelem volt. Vö. *Vallomások*, 60–61. o.
8. Bercsényi Rákóczinak, 1704. augusztus 14, Somolya. *AR. I/4.*, 83. o.
9. „Mi Fejedelem Felső Vadászi Rákóczi Ferencz Nemes Sáros Vármegyének Örökös Fő Ispánnya. . .” vö. 1703 július 18, Szatmár. Rendelet a prédálók ellen. OL. Rszh. It. G. 16. I. 2. a. Ő maga írta, hogy „authoritásom csupán a felkelés természetére és rangomra támaszkodott, amelyet születésemnek köszönhetek a hazámbeliek között”. Rákóczi XIV. Lajosnak, 1705 december 30. *Vál. lev.* 81–85.
10. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 136. o.
11. Uo.
12. KOVÁCS, 188. o., ESZE Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata, Bp., 1951., 89. o.
13. Lásd a szécsényi gyűlés meghívóját, ih.
14. 1707 január 22, Rozsnyó és 1708 október 28, Szatmár: az ónodi és a sárospataki convocatoriák. P. SZATMÁRY Károly: II. Rákóczi Ferenc és nevezetesebb kortársainak egynémely kiadatlan eredeti leveleik. Pest, 1861.
15. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 137. o.
16. CZAKÓ Sarolta: Székesfehérvár szabad királyi város igazgatása 1688–1740. Fejér megyei történeti évkönyv, 7. Székesfehérvár, 1973. A város mindössze három hónapig volt a kurucok kezén, 1704 január 16 – április 7.

17. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 182. o.
18. Bercsényi Rákóczinak, 1705 április 22, Újvár. *AR. I/4.*, 471. o. Tartalmi javaslatai: A fejedelem jelentse ki, hogy magánérdek nélkül, közügyért folyik a harc (vö. ezzel a meghívó 1. bekezdését!); 2. Emlékeztesse a vármegyéket, hogy a cél „hazánk s nemesi szabadságunk fölött ügye” (meghívó, 2. bek.); 3. Bercsényi javasolja a személyes megjelenés melletti országgyűlést (2–3. bek.); 4. Szükségesnek látja a főrendek személy szerinti meghívását. Bercsényi a gyűlés célját két pontban határozná meg: 1. A folyó dolgokat bárki megismerhesse; 2. hogy a közügy megoldását „közakarattal” keressék.
19. Az egyházi és a világi főurak részére személyes meghívók küldése 1495-től vált szokássá. Ezt megelőzően írásbeli nyoma a személyre szóló regionálisoknak nincs. KÉRÉSZY Zoltán: Rendi országgyűléseink tanácskozási módja, ih. 8. o.
20. Vö. 1635:79.tc. Ez az articulus 1848-ig volt hatályban. Előtte a határidőkről rendelkezett még az 1453:3., és az 1495:25.tc. (40 ill. 30 napot rendelve)
21. Az elgondolás nem teljesen előzmény nélküli. Több országgyűlést tartottak az 1526 előtti Magyarországon Hatvanban is. HAJNÓCZY József: *De comitis regni Hungariae deque organisatione eorundem dissertatio iuris publici Hungarici*, 1791. 12–13. o.
22. Des Alleurs XIV. Lajosnak, 1705 május 16. KÖPECZI: Franciaország, 99. o.
23. KÖPECZI : Franciaország, 100. o.
24. A július 1-ére datált meghívókat július 16-tól kezdték szétküldeni Kéméndtől. Gyorsan eljutott a címzettekig. Zweig János már 21-i publikálásáról számolt be. *Zweig János naplója*, 1705 július 21.
25. Bercsényi Rákóczinak, 1705 július 16, Vecse. *AR. I/4.*, 639. o.
26. Kálmánczay Rákóczinak, 1705 március 30. *OL.Rszh.lt.G.19.II.2.e.*
27. VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés, 35. o.
28. Jánoky Zsigmond Bars vármegye közgyűlésének, 1705 augusztus 15. idézi VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés, 22. o.
29. VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés, 15. o.
30. Rákóczi Széchenyi Pálnak, 1705 július 24, Mocsonok. *AR. I/1.* 373. o.
31. *Lemaire, Lous; Beszámoló mindarról, ami a magyarországi háborúban történt az 1705-ös hadjárat kezdetétől 1708 márciusáig.* Rákóczi Tükör, 2.
32. MOLNÁR ERIK, 304. o., valamint *Diarium itinerationis in Poloniam simulque legationis ad aulam Sveciam et Stanislai neo electi regis Poloniae. Ráday iratai*, 284. o.
33. Rákóczi Bercsényinek, 1705 augusztus 26, Nyitra. *AR. I/1.* 396. o.
34. Rákóczi Bercsényinek, 1705 augusztus 27, Nyitra. *AR. I/1.* 399. o.
35. Rákóczi Károlynak, 1705 szeptember 16, *Károlyi okvt.* 291. o.
36. *Emlékiratok*, 362. o.
37. *Zweig János naplója*
38. Rákóczi Szabolcs vármegye közgyűléséhez, 1705 augusztus 19., Nyitra. *Szabolcs gyge. lvt.* 357. o.
39. Károlyi Szabolcs vármegye közgyűléséhez, 1706 augusztus 27., *Szabolcs gyge. lvt.* 358. o.
40. Rákóczi Károlynak, 1705 szeptember 7, Szécsény, *AR.I/1.*, 407. o. Korábban maga Rákóczi is tervezte a gyűlés Hatvanban tartását. Vö. Rákóczi Károlyihoz, 1705 szeptember 5, Balassa-Gyarmat, *Károlyi okvt.* 281. o.
41. Dobozi István debreceni főbíró Károlynak, 1705 augusztus 24, Debrecen. *Károlyi okvt.* 272. o.
42. *Elmélkedés.* Egyetemi Könyvtár, Kapriany-gyűjtemény, XXXIII. 92–93. Elemzi VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés, 17. o.
43. Rákóczi Károlynak, 1705 augusztus 29, Nyitra. *Károlyi okvt.* 275. és *AR. I/1.*, 400. o.
44. *Zweig János naplója*

45. *Emlékiratok*, 362. o.
46. *Károlyi naplója*, III. 1707. 176. o. Az eredetileg február végére, Rozsnyóra tervezett gyűlést halasztották májusra. Vö. a Szenátus Károlyinak, 1707 február 3, Rozsnyó. A rossz időjárás miatt kellett alkalmasabb időpontra halasztani a diétát. *Károlyi oklvt.* 602. o.
47. Rákóczi Bercsényinek, 1708 október 16., Károly. *AR. I/2.*, 355. o.
48. *Projectum az egész Magyarország hadainak jövődi nyári operatioinak folytatásáról. Károlyi oklvt.* 590. Károlyi is azt javasolta, hogy míg a gyűlés folyik, ő a környékbeli településekre (Belényes, Papmező, Halmágy vidéke) telepíti hadait, hogy „óvják“ a conventust.
49. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 279. o.
50. Rákóczi Bercsényinek, 1708. október 12. Károly *AR. I/2.*, 351. o.
51. lásd pl. Ráday tevékenységét a gyűlések előkészítésében, de az előterjesztések „háttéranyagát“ is zömmel a hatalom első sáncaiból kikerült, de a szécsényi konföderációs államszervezetbe beépült köznemesi tanácsadók szolgáltatták.
52. *Károlyi naplója*, III. 1707, 178. o.
53. Bercsényi Rákóczinak, 1707. március 21, Ungvár, *AR. I/5.*, 371. o.
1707. március 28. Belényes, *AR. I/5.*, 379. o.; 1707. március 31, Eperjes, *AR. I/5.*, 381. o.
1707. április 15, Verőce, *AR. I/5.*, 394. o.; 1707. május 4. Újvár, *AR. I/5.* 422. o.
54. Bercsényi Rákóczinak, 1707. február 18, Ungvár. *AR. I/5.*, 363. o.
55. Rákóczi Károlyinak, 1707. április 8, Marosvásárhely, *Károlyi oklvt.* 617. o. Ezt még sokszor megerősíti, így pl. 1707. április 24-én, Kolozsvárról kelt levelében. *Károlyi oklvt.* 624. o. „Kegyelmeddel sok rendbéli dolgokról kívántatik szükséges conferentiát tartanom“
56. Vö. *Projectum*, ih. vagy *Károlyi naplója*, 1707. május 22.
57. *Károlyi naplója*, 1707. május 22.
58. Bercsényi Rákóczinak, 1708. október 8., Bars *AR. I/6.*, 122. o.; 1708. október 18, Sáp. *AR. I/6.*, ; 1708. október 21, Rárós-Szurdok. *AR. I/6.*, 142. o. továbbá Rákóczi Bercsényinek, 1708. október 12, Károly. *AR. I/2.*, 351. o.; 1708. november 19, Patak. *AR. I/2.*, 369. o.; 1708. október 16, Károly. *AR. I/2.*, 356. o.
59. Rákóczi Károlyinak, 1708. december 1, Patak. *AR. I/2.*, 369. o.
60. Rákóczi Bercsényinek, 1708. november 7, Szatmár. *AR. I/2.*, 367. o.
61. Így Vetésy Kökényesdy László, Rákóczi diplomatája memorandumában (*Particularites secreittes de la prétendue Diète d'Onod de 1707*) úgy emlékezik vissza, hogy a túróci eset előre megtervezett esemény volt, a legapróbb részletekig kidolgozva, mintegy ezzel bevezetve a trónfosztás tárgyalásait. Kiadva: *Actenstücke*, 292-294. o. Áldásy Antal ez ellen felháborodottan tiltakozott, hazugnak s az események elferdítőjének nevezte Vetésyt. A dolog szempontjából tulajdonképpen teljesen mindegy, mindenesetre, amennyiben tervezett mozzanata volt a gyűlésnek – ha eredményben több is lett, mint az elképzelések szerint kellett volna – akkor az előkészítés célrátörő s mindenre gondoló aprólékosságát bizonyítja. *ÁLDÁSY*, 723. o.
62. A vitában a vármegyék egy része korlátozni kívánta a rézpénz forgalmát, nem csak mennyiségben, hanem pl. a rézpénzzel megvásárolható javak körének szűkítését, kizárva a kongóban történő törlesztésének lehetőségét is. Mindez legérzékenyebben a poltúrával fizetett vitézlő rendet érintette volna.
63. Nem tartjuk aránytalannak a három conventus ilyen terjedelmű tárgyalását. Megítélésünk szerint az előkészítési munkák a szécsényi országgyűlést megelőzőn voltak a legjelentősebbek. Ekkor ugyanis a munka zömét maga Rákóczi végezte. Itt még tapasztalatok híján kellett a szervezéshez fogni s ez nagyobb körülményeket igényelt. Továbbá mert az első országgyűlés összehívása volt a legkritikusabb; amikor már a szécsényi törvények

által létrehozott konföderáció nevében bocsátotta ki convocatoriáit a fejedelem, helyzete jóval könnyebbé vált.

64. A három gyűlés összehívásának és megnyitásának időpontjai:
 a meghívó a convocatoriákban a gyűlések tényleges
 kibocsátása elrendelt időpont megnyitása
1705. július 1.	1705. szeptember 1.	1705. szeptember 12.
1707. január 22.	1707. május 1. (16)	1707. május 31.
1708. október 28.	1708. november 22.	1708. november 28.
65. *Debreceni jkv.* Bevezető.
66. Itt a gyűléselőkészítés bizonyos megalapozatlanságát, hiányosságát, az udvar bizonytalankodását véltük fölfedezni.
67. Rákóczi Károlynak, 1705. szeptember 7, Szécsény. *Károlyi oklvt.* 284. o. A kérdés azért érdemel figyelmet, mert a Partiumbéliek javarésze s a szabadságharc vezetőinek többsége is természetesnek vette a Szécsényben történő megjelenést.
68. Az országgyűlések tervezett és végső helyszínei:
 Terv: Végső hely:
 1704: Székesfehérvás —
 1705: Rákos, Hatvan Szécsény
 1707: Rozsnyó, Ónod Körömi mező Ónod mellett
 1708: Putnok, Rima-Szombat, Tállya Sárospatak
69. Bercsényi Rákóczinak, 1708. október 31, Törjek. *AR.* I/6., 154. o.
70. A XV. század óta szokásossá vált a főbb országgyűlési tárgyak megjelölése, főleg ha a propositioik állami életet érintő alaptörvényeket vagy olyan ügyeket céloznak, melyek tárgyalásához a követeknek instructiora volt szükségük. Vö. KÉRÉSZY Zoltán: Rendi országgyűléseink tanácskozási módja, ih. 11-12. o.
71. Vö. pl. a szécsényi diéta meghívóját: 1. „a fenn forgó békesség elő kelésének alkalmatosságával az ország dolgait tegyük mindnyájoknak nyilvánossá“, 2. „a némely contravertált állapotok, melyeket a törvénynek rendes folyása szerint az ország közakarattjára s decisiójára a mostani felvött ügynek ideje alatt relegáltunk, köz megvizsgálással és egyezéssel végképpen determináltassanak“.
72. SZABÓ Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságért, Bp., 1917. 95. o.
73. *Memoriale*, 1705. szeptember 30.
74. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 282. o. *Acta Conventus Szécseniáni*, 1705. szeptember 29.
75. 1705:9. tc.
76. 1707:22. tc.
77. Erre: VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés. Őket nem lenne helyes a vármegyei köznemesség megjelent köréhez számítani: a fejedelmi tanácsadók értelemszerűen nem a vármegyéknek kiküldött convocatoriák meghívása alapján vettek részt a diétán.
78. L. az acták tudosítását a Szécsényi gyűlésről: „ezt kívánták a táborozó vitézek, mégpedig azon jelentéssel, hogy ha ez meg nem történik, ők a fegyvert leteszik“. *Acta Conventus Szécseniáni*, 1705. szeptember 17.
79. A clerusból: Telekessy István egri püspök
 Petes András anzáriai püspök
 Illyés István samandriai püspök
 Dolny István csanádi püspök
 Matusek András tinnini püspök

- A főurak közül:
- gr. Bercsényi Miklós
 - gr. Forgách Simon
 - gr. Eszterházy Antal
 - gr. Eszterházy Dániel
 - gr. Barkóczy Ferenc
 - gr. Csáky István
 - gr. Szentiványi László
 - báró Petróczy István
 - báró Sennyei István
 - báró Zay Lőrinc
 - báró Klobusiczky Ferenc
 - báró Révay Mihály
 - báró Andrássy György
 - báró Hellenbach Gottfried
 - báró Balassa Ádám
80. Faksimiléjét kiadta *Borovszky* Samu, Bp., 1911.
 81. SZALAY, 269. o.
 82. ZSILINSZKY Mihály: Az 1708-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez, Bp., 1888., 43-48. o.
 83. KOVÁCS, 194. o.
 84. *Diarium*, 1707. május 30.
 85. KÖPECZI - VÁRKONYI: Rákóczi, 280. o.
 86. *Acta conventus Sárospatakiensis*. Itt már csak 24 vármegye követei jelentek meg.
 87. Első ízben fordult elő a magyar országgyűlések történetében, hogy a katonaságra hivatkozva tettek volna javaslatot. Vö. VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés, 23. o.
 88. Bercsényi Rákóczinak, 1708. október 31. Törjek. *AR* I/6., 146. o.
 89. KÖPECZI Béla: Hogyan látta Rákóczi 1705 elején a szabadságharc helyzetét? *Századok*, 1956., 1-2. sz. 211. o.
 90. NAGY JÓZSEF Zsigmond: A köznemesség politikai állásfoglalásának indítékai, BENDA: Európa., 173. o.
 91. Uo., 177. o. és VÁRKONYI: A rejtőzködő politikus, *Világosság* 1978. 3.
 92. VÁRKONYI: A rejtőzködő politikus, ih. A rétegződésre Nagy József Zsigmond idézett tanulmányán túl: MÁLYUSZ Elemér: A Rákóczi-kor társadalma. Rákóczi-Emlékkönyv (szerk. LUKINICH: Imre), Bp., 1935. I. 23. o.
 93. 1608 (ku.): I. tc.
 94. *Emlékiratok*, 363. o.
 95. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705. szeptember 14, *Memoriale*, szeptember 14. *Szécsényi napló*, uo. Főként az 1608 (ku): 1. tc-re hivatkoztak.
 96. A személynököt a királyi Magyarországon nem választották, hanem mint nagybírád, országos méltóságot s egyben az alsótábla elnökét, a király nevezte ki.
 97. *Szécsényi napló*, 1705 szeptember 14.
 98. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705 szeptember 14.
 99. *Memoriale*, 1705 szeptember 15.
 100. *Bártfai napló*, 1707 május 31. és június 1.
 101. *Bártfai napló*, 1707 május 30.
 102. Szécsényben és Ónodon Telekessy István, Sárospatakon Petes András
 103. *Bártfai napló*, 1707 május 31 és MÁRKI: Rákóczi, 638. o.
 104. *Bártfai napló*, 1707 május 30.
 105. Uo.
 106. *Diarium*, 1707 május 29 és 30., *Debreceni jkv.* 1705 szeptember 17.

107. *Ónodi napló*, 1707 június 1, ugyanez a *Bártfai naplóban is*.
108. *Bártfai napló*, 1707. június 1.
109. *Bártfai napló*, 1707 június 1.
110. Uo.
111. Lásd pl. a szécsényi gyűlésen a katonai törvénykönyvre vagy a kereskedőkre vonatkozóan tett törvényjavaslat mellőzését.
112. *Diarium*, 1707 május 26.
113. ÁLDÁSY, 845-849. o.
114. *Diarium*, 1707 május 6.
115. *Pozsonyi napló*, 525. o.
116. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705 szeptember 15.
117. *Memoriale és Szécsényi napló*, 1705 szeptember 14.
118. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705. október 1.
119. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705 szeptember 19.
120. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705 szeptember 18 és 19.
121. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1706. szeptember 22.
122. *Diarium* 1707 június 20, *Bártfai napló*, 1707 június 1 ls 3., stb.
123. *Memoriale és Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705 szeptember 25.
124. *Diarium*, 1708 november 28.
125. *Diarium*, 1708 december 12.
126. *Memoriale*, 1705 szeptember 14. *Emlékiratok*, 363. o. A bizottság tagjainak névsora nem maradt fenn.
127. Miután a gyűlés döntött Rákóczi fejedelemmé választásáról, a végzésnek a vele történő azonnali közlésre háromtagú bizottságot választottak: a végzést kezdeményező Kajalai Pál nógrádi nemest, valamint Máriaassy Pál gömöri és Kazinczy András ungi alispánokat. Később, amikor Rákóczi elhagyta a gyűlést, újabb deputaitot alakítottak Telekessy István egri püspök, hevesi főispán elnökletével a fejedelem további tájékoztatására. *Acta Conventus Szécsényiáni*, 1705 szeptember 16. Az országgyűlés berekesztéséig több alkalommal került sor végzéseket a fejedelemhez közvetítő deputatusok kijelölésére, így szeptember 18 és 25-én is. „Szept. 18-án deputatusok küldettek a fejedelemhez; egri püspök Telekessy István, gróf Eszterházi Antal és báró Petróczy István tábornokok, Görgei János szepesi és Soós István zempléni alispánok”. Szeptember 25-én az államszervezet ügyében hozott végzéseket a fejedelemnek bemutatandó „a rendek követeket küldének a fejedelemhez . . . báró Klobusiczky Ferencet, Kazinczy Andrást, Plathy Sándort”. Amikor döntöttek a Szenátus tagjainak fizetéséről, külön jelentették ezt is Rákóczinak (Petes András, Klobusiczky Ferenc, Radvánszky János, Gerhard György). (*Acta Conventus Szécsényiáni*.) Az ónodi gyűlés deputatioinak egy része az általunk ügyrendinek nevezett kategóriába tartozott. Ilyen alakult meg 1707 május 31-én, az egri püspökhöz küldendő, aki vonakodott elfogadni a rendek megbízását Rákóczi köszöntésére. (*Bártfai napló*.) Ugyancsak hasonló az országgyűlés tanácskozásaihoz nem tartozó tárgyban. Forgách Simon szabadonbocsátása érdekében folyamodók kérését tolmácsoló küldöttségek (Uo. 1707 június 3). Ekkor már a fejedelem aktívabb szereplése, a hivatalosan kiépült csatornák (Sennyey közvetítő szerepe) nem tették szükségessé az ún. **üzenetközvetítő bizottságok** létrehozását, Sárospatakon pedig már egyenesen fölöslegessé váltak.

A szécsényi országgyűlésben a törvények megszövegezését főként a fejedelem környezetében tevékenykedő tisztségviselők végezték. Néhányat az e feladattal megbízott bizottság öntött formába. Ónodon június 13-án hangzott el a fejedelem összefoglalója az addigi vitákról és döntésekről (*Bártfai napló*). Ekkor jelöltek ki bizottságot a **törvények megszövegezésére**, comlilálására. Érdekes, hogy ezután még több kérdést érdemben tárgyaltak a rendek, tehát mondhatni „félidőben” kezdték a formábaöntést. A sa-

rospataki gyűlésen ilyen bizottság megalakításáról nincsen adatunk, de nincs okunk feltételezni, hogy törvényszövegező bizottság ne működött volna.

Alkalmanként bizottságot hoztak létre a rendek előterjesztések, javaslatok, gravamenek, jelentések írásbafoglalására is. Szécsényben továbbá a confoederatio eskü letételére vármegyéként 3–3 „ülnököt” választottak az alispánok mellé, mindhárom felekezet soraiból, akik kivették az esküt vármegyéik nemeseitől (*Acta Conventus Szécsényi*. 1705. szeptember 18).

128. A szabadságharc országgyűléseinek történetében egy olyan deputatioval találkozunk, amelyet már „**állandónak**” nevezhetünk, amely tartósan működött. A szécsényi országgyűlés bizottságot küldött ki a templomok és a hozzá tartozó javak, az iskolák felekezetei közötti elosztásának vitáit rendezendő. A megoldásra még a gyűlésben az egyes felekezetek – külön gyűléseik után – tettek javaslatot, majd hosszú alkudozás kezdődött. Végül a gyűlés vármegyénként vizsgálta meg az ügyet, s határozta meg a végleges helyzetet. Az így módon összeállított lajstrom végrehajtására megbízottakat rendeltek, Csetényi József kanonok elnökle mellett Orosz Györgyöt, Görge Imrét, Szathmáry Jánost (*Acta Conventus Szécsényi*, 1705. október 1.). Ám már másnap „Megfontolván a Convent, hogy az a négy biztos, ki a templomok visszaadására s átvételére van kiküldve, oly nagy munka véghezvitelére elégtelen lesz, kilenc rendbeli bizottságot neveztetett ki, melyet mindegyike egy katolikus, egy luteránus, egy kálvinista személyből állott”, A protestánsok kieroszakolták még egy bizottság kinevezését. „A fejedelem a végzések teljesítése végett hat protestáns férfiakat nevezte ki.” (Uo. 1705. szeptember 29.). A megbízottak 1707. június 11-én, tehát két esztendei munka után adtak számot tevékenységükről. (*Ónodi napló, Diárium* 1707. június 11.). A beszámolást Sennyei kancellár előtt tették; ugyanő lett az elosztás során esett sérelmek felülvizsgálatára kiküldött deputatio vezetője. (*Bártfai napló*, 1707. június 13.)
129. *Diarium*, 1707. június 7.
130. *Acta Conventus Szécsényi*, 1705. szeptember 16.
131. *Memoriale*, 1705. szeptember 16.
132. Petes András anzáriai püspök, kassai prépost; Illyés István samandriai püspök, Krucsay Miklós kassai kanonok; báró Klobusiczky Ferenc zempléni nemes; Vay Ádám szabolcsi birtokos nemes, Rákóczi udvari kapitánya; Radványi János zólyomi nemes; Kajali Pál nógrádi birtokos nemes; Jánoki Zsigmond, Hont megyei nemes, Rákóczi udvari kancellárja; Gerhard György felvidéki nemes, az országgyűlésig a Consilium Aulicum tagja; Kranich (?); Ráday Pál Nógrád megyei birtokos nemes, Rákóczi titkára végül Róth Mihály sárosi alispán, Eperjes bírása és várparancsnoka. (*Acta Conventus Szécsényi*, 1705. szeptember 16.)
133. A *Memoriale* szerzője, Lipóczi Kenczer András szerint nem szerepelt a névsorban Krucsay és Kranich, ellenben nyolc másik nevet sorol föl a naplójában. Ezek: gróf Bercsényi Miklós, Dolny István csanádi püspök, Szirmai Péter, Abaúj vármegye alispánja, Szirmai András zempléni alispán, Görgei János Szepes megyei birtokos nemes, Labsánszky János, Koller (?) és Kray Jakab, Késmárk város főjegyzője.
134. *Ráday iratai* I. 347. o.
135. *Acta Conventus Szécsényi*, 1705. szeptember 19.
136. *Memoriale*, 1705. szeptember 22.
137. *Acta Conventus Szécsényi*, 1705. szeptember 22.
138. „Rendeltek pedig 3 Clerust, Méltóságos Bercsényi uramat, Gerhárd György uramat, Ráday uramat, Vay Ádám uramat, Cancellárius uramat, Szirmay András uramat és többeket ... és az Deputátusok első Conventussa négy órára estvére denomináltattak”. *Memoriale*, 1705. szeptember 23.
139. Az ülésről fennmaradt jegyzőkönyv (Vö. *Ráday iratai* I. 348. o.) tartalmazza az értekezleten résztvevők névsorát:

Dolny István	Petes András	Illyés István
Klobusiczky Ferenc	Vay Ádám	Jánoky Zsigmond
Szirmai Péter	Radvánszky János	Gerhard György
Ráthy Mihály	Kray Jakab	Labsánszky János
Szirmai András	Ráday Pál	Görgey János

140. *Acta Conventus Szécseniáni és Memoriale*, 1705. szeptember 15, 25. és 30.
141. Az adó, a díkák, a porták kérdésének kivizsgálására 1707. június 5., és 10-én hívtak életre különféle bizottságokat. *Ónodi napló*, *Diarium Conventus Ónodiensis*, *Bártfai napló*, 1707. június 11.
142. Főként II. Rákóczi Ferenc levelezése, Emlékiratai; Egykorú irat a sárospataki országgyűlésről (kiadta: P. SZATHMÁRY Károly: II. Rákóczi Ferenc és nevezetesebb kortársainak egynemű kiadatlan eredeti leveleik, Pest, 1861.), néhány naplóbejegyzés (pl. Fogarassy István főpohárnokmester, kamarás följegyzései, kiadta THALY Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferenc udvarában és korában, II. közlemény, Történelmi Tár, 1882.); egy rövid följegyzés a sárospataki országgyűlésről OSZK Fol. Hung. 1045. ff. 26-31.; *Acta Conventus Sárospatakiensis*.
143. *Diarium*, 1708. november 28. és *Acta Conventus Sárospatakiensis*, 1708. november 28. Sennyey István, Soós István, Kálmánzay István.
144. *Acta Conventus Sárospatakiensis*, 1708. november 28. Klobusiczky Ferenc és Hellenbach Gottfried vezetésével.
145. Vö. KÉRÉSZY Zoltán: Rendi országgyűléseink tanácskozási módja, ih.
146. *Acta Conventus Szécseniáni és Memoriale*, 1705. szeptember 21, 22, 23, 26, 28. stb.
147. *Szécsényi napló*, 1705. szeptember 11, 14.
148. *Diarium. Conventus Ónodiensis*, 1707. május 31. és június 1.
149. *Bártfai napló*, 1707. június 3.
150. 1707. június 8., majd Sárospatakon is: 1708. november 30.
151. Vö. *Szécsényi napló*. 1705. szeptember 11.
152. Vö. pl. *Szécsényi napló*. 1705. szeptember 11. Az evangélikusok részgyűlése megválasztotta elnöknek Petróczy Istvánt, s az ő sátrában egybegyűlve két dolgot tárgyaltak, amelynek rögvest felelőseit is megnevezték: az universalis instantiákat repraesentáló libellust Platthy Sándorra, a gravameneket compiláló Prileszky Pálra és Kray Jakabra bízott.
153. A territoriális részgyűlés jegyzőkönyve: OL. Rszh. It. G. 27. V. 1. a.
154. Az ígéretek aláírói: Eszterházy Antal és Dániel.
155. Sopron, Vas, Győr, Komárom, Veszprém, Fejér, Tolna, Szala, Somogy. Jelen volt: Sopron, Vas, Győr-Komárom és Fejér alispánja, a többiből követek és notariusok.
156. *Gravamina et Instantiae Universae Militiae et Plage Cis-Danubianae in Comitatus Regni Hungariae repraesentande et promovendae*. AR I/10. 33. o.
157. KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi, 274-275. o.
158. Rákóczi Bercsényinek, 1706. március 12. AR I/1., 484. o.
159. 1597:46. tc. és 1599:23. tc.
160. Rákóczi Bercsényinek, 1706. március 12. AR I/1., 485. o.
161. *Formula Citationis*, OL. Rszh. It. G. 27. V. 1. a. 232. sz.
162. 1597:46. tc.
163. Az 1504:5. tc-re hivatkozva hűtlenség büntetében marasztalva el azokat.
164. Rákóczi Bercsényinek, 1706. március 15. AR I/1., 490. o.
165. Rákóczi Bercsényinek, 1706. március 12. AR I/1., 485. o.
166. Bercsényi Rákóczinak, 1706. november 30., Bajnócz, AR I/5., 328. o. és 1706. december 13, Bajnócz, AR I/5., 434. o. Erről már esett szó a II/2 és a III/6. sz. részben.

V. AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÁLTAL ALKOTOTT JOGSZABÁLYOK

1. A Rákóczi-szabadságharc idején, az előző évtizedekhez képest jelentősen megnövekedett a jogalkotó tevékenység. megkövetelte ezt az új viszonyok megszilárdításának igénye, szükségessége. A fejedelem, az országgyűlések s az államapparátus újonnan életrehívott szervei sorra bocsátották ki a különböző szintű és jellegű, tartalmukban olykor egymásnak ellentmondó jogszabályokat. Az új jogforrások között a **törvénnyel** elsőként csupán 1705-ben, a szécsényi diéta idején találkozunk.

Jelentős problémaként vetődött fel az új, valamint a szabadságharc előtt alkotott törvények viszonya.

A „Recrudescunt ...“ szerint a szabadságharc megindításának egyik fő indoka „mint mindenkor másszor is volt az illy nagy és sok indulásokban, hazánk törvényeinek megmondhatatlan rontsolása, szaggatása ...“ A „Keresztény világ minden Fejedelmeinek és Republicáinak“ szóló kiáltvány 21 bekezdésben sorolta fel a Habsburg-uralkodóház és államapparátus törvénysértéseit. Ebből is nyilvánvaló, hogy mind Rákóczi, mind a harc többi vezetői természetesnek tartották, sőt a háború egyik céljaként jelölték meg Magyarország addigi törvényeinek, legalábbis ezek legnagyobb részének további hatályban tartását.

Arra vonatkozóan, hogy milyen legyen a régi és az újonnan meghozott articulusok közötti viszony, Rákóczi állama három diétájának egyetlen törvénycikke sem tartalmazott rendelkezést. A feudális jogalkotás és jogalkalmazás ennek általában nem tulajdonított különösebb jelentőséget, hiszen a Corpus Juris is számos egymással ellentétes törvényi rendelkezést foglalt magában. A tárgyalt korszakban azonban a fenti probléma súlyát megnövelte a szabadságharcot közvetlenül megelőző, Lipót-féle abszolutisztikus uralom alatti „irányított“ törvényhozás, amelynek során a rendi előjogokat, illetve az ország önállóságát sértő és csorbító cikkelyek kerültek a törvények közé. Ezek a fejedelem közjogi álláspontja szerint alkotmányellenesen, törvénysértő módon jöttek létre, ezért nem létezőnek, semmisnek tekintendők. Hatályon kívül helyezésükről azonban Rákóczi országgyűlései kifejezetten nem rendelkeztek. Voltak egyéb olyan törvények is, amelyek – noha a szabadságharc érdekeivel nem egyeztek – formailag hatályban maradtak, a kuruc hatóságok azonban egyszerűen figyelmen kívül

hagyták azokat, nem vettek róluk tudomást. Ilyen volt például az országgyűlés szervezetére és összetételére vonatkozó *articulus*.¹

Több új törvénycikk kifejezetten megjelölt továbbra is hatályosnak tartott régi törvényeket vagy szokásjogi rendelkezéseket. A többi között például az ónodi 18. *articulus* utal a *Tripartium* 98. és 99., valamint 102. *titulusára*; a sárospataki országgyűlésen hozott 5. törvény szerint a hajdú városok „legyenek alávetve a megyék rendelkezéseinek a katonai ügyeken kívül mindenben, a honi törvények parancsa és a hagyományos szokásjogi gyakorlat szerint“. A sárospataki 11. *articulus* pedig a bírósági eljárásra vonatkozóan tartalmazott iránymutatást: az ügyeket „a jog kívánta szabályok megőrzésével kell megvitatni és a szokásjogi gyakorlat értelmében“ megfellebbezni s a bírák által felterjeszteni.

Az *Edictum Universale* is hivatkozik törvényekre: a bírót a hadi *edictumok* és „Isten parancsa“ után a honi törvények vezessék az ítékezésben. A szécsényi országgyűlésre szóló meghívó kimondja: „ha kik ... minden helyes okok nélkül attúl magokat el vonnyák, ... az ollyaténokrúl az jelen levő státusok az haza törvényeinek *cursusa* szerint determinálni fognak“.² Ónodon, a rézpénz körüli viták során, a zálogos jószágok kiváltására vonatkozó végzésben azok ellen, akik a rézpénzt vonakodtak elfogadni, az 1647:125., és az 1652:52. tc. alapján rendeltek büntetést.³

Amikor az újonnan megalkotott törvény ellentétes volt a régivel, az utóbit úgy tekintették, mint amely automatikusan hatályát veszítette (*lex posterior derogat priori*). Példa erre az ónodi törvénycikkek rendelkezése az új felsőbíró-ság, a fejedelmi tábla ítékezéséről.⁴

A szabadságharc első országgyűlésén, Szécsényben 19 *articulust* fogadtak el. Ezekben a többi között – mint ismeretes – kimondották a magyarországi státusok és rendek szövetkezését, a konföderációt, megállapították a vezérlő fejedelemmé választott Rákóczi Ferenc jogállását és hatáskörét, a fejedelem mellé új összetételű tanácsot hoztak létre: a Szenátust, stb. E nagy jelentőségű *articulusokat* történészeink olykor úgy emlegetik, mint a szabadságharc államának „alkotmányát“, „alaptörvényét“; ez a megjelölés természetesen nem a jogi terminológiának megfelelő fogalmat fedi, csupán a cikkelyek kiemelkedő fontosságát hangsúlyozza. Az ónodi 24 törvénycikk főként a két esztendő alatt fölgülemlett nehézségek megszüntetését vagy legalábbis csökkentését célozza. Mindenekelőtt megerősítették a konföderációt, pótolták az államszervezet hiányosságait (így a Fejedelmi Tábla létrehozásával a felsőbíró-ság hiányát szüntették meg, a katonai bíróságok hierarchiáját is itt hívták életre). A legnagyobb horderejű rendelkezés az *interregnum* kimondása, a függetlenség deklarálása s a Habsburg-ház uralkodói jogainak megszüntetése volt. Ezenkívül elfogadták a *Regulamentum Universale*t, a „hadi törvénykönyvet“, amely a hadsereg lazuló fegyelmének megszilárdítását kívánta szolgálni. Néhány végzést hoztak továbbá a harmincad ügyében, valamint a hadi segélyről, a hajdúvárosokról, a peres eljárásról, stb. A sárospataki gyűlés törvényei sajnos „későn érkeztek“.

Bár a rendek megszavazták a nevezetes jobbágytörvényt is, a harcban mindvégig kitartó jobbágykatonáknak a földesúri hatalom alóli felszabadításáról, a hadseregben szolgáló jobbágyok s az elesettek özvegyei mentesítését a közterhektől; mindezeknek a rendelkezéseknek a hatása azonban már szinte elenyésző volt.

Ami magát a jogforrások rendszerét illeti, az a szabadságharc idején teljesen kialakulatlan, mondhatni zavaros képet mutatott. Nem tarthatjuk feladatunknak, hogy e helyütt áttekintést adjunk a különböző szintű jogalkotó szervek által kibocsátott, egymástól nem könnyen elkülöníthető, számos jogforrástípusról. A fegyveres harcok időszaka általában soha és sehol nem alkalmas a jogalkotói hatáskörök világos elhatárolására, a hierarchia, a jogszabályi rend valamelyest is szilárdnak mondható kialakulására. A tárgyalt korszak rendezetlen, kuszált jogforrási viszonyainak elemzése külön tanulmányt igényelne.⁵

Minthogy témánkat az országgyűlés által alkotott jogszabályok képezik, ezekhez visszatérve hangsúlyozni kívánjuk, hogy a jogforrások között a törvény elsőbbségét a fejedelem nemcsak elismerte, hanem azoknak megtartását önmagára nézve is kötelezőnek tartotta. „Az Szabad Országok és azokban lévő minden Rendek elevenítő lelkéről, a Törvényekről“ elmélkedve megállapította Rákóczi: „ezeknek igazgatása alá a Szabad országokat kormányzó királyok és Fejedelmek is vannak vettve“

2. A szabadságharc diátáinak a törvényeken kívül volt olyan, jobbára ügyrendi tartalmú jogalkotási terméke is, amelyet mi a továbbiakban – jobb híján – **országgyűlési határozatoknak** nevezünk; a korabeli szóhasználat ezeket többnyire végzésnek mondja. E téren azonban zavart okozhat az, hogy a naplóírók számos esetben a törvénné vált országgyűlési végzéseket is így nevezik. Ezért jobbnak láttuk a jogi terminológiában elfogadott „határozat“ szót használni; ezen a fogalmon a diáták által hozott olyan döntéseket értjük, amelyek nem váltak törvénné, nem nyertek szentesítést. Tartalmuk szerint nagyrészt – mint már jeleztük – ügyrendi jellegűek, pl. a gyűlés hatáskörére vonatkozó „végzés“, kisebb részük érdemi határozat, amelynek zöme formátlan döntés. Létrejöttük-ről, minthogy külön nem hirdették ki ezeket, az országgyűlésen résztvevőkön kívül, a jogalkalmazó szervek általában a követi jelentésekből, diariumokból szerezhettek tudomást. Némelykor azonban törvények is hivatkoztak ilyen végzésekre. Az esetek kisebb részében az országgyűlési határozat egyéb jogszabályban – főként a fejedelem pátenseiben – öltött testet. Több alkalommal előfordult, hogy a gyűlés döntését a fejedelem még aznap végleges formába öntötte és rendeletként küldte szét az érintett szerveknek.⁶

3. **A törvényalkotás módja.** A szabadságharc ideje alatt a különböző jogszabályok létrehozásának mikéntjéről egyetlen jogforrás sem rendelkezett. A törvényekkel kapcsolatosan a szécsényi diéta egyik végzése nyomán („szintén úgy tractáltassanak“) közvetve lehet következtetni arra, hogy lényegileg továbbéltek a törvényalkotásra vonatkozó régi szabályok és szokások. Rákóczi diétái-

nak lefolyása azonban valójában kevésbé volt keretek közé szorítva, mint a Habsburg-Magyarországon az 1608 (k.u.):1. tc. által szabályozott rendi tanácskozásoké. Érvényesültek az 1563:33. törvénycikk rendelkezései⁷ s a törvénykezdeményezés terén kialakult szokásjogi gyakorlat: mind a fejedelem, mind a rendek terjeszthettek elő javaslatot, kezdeményezhettek törvényt. Minthogy a szécsényi diétát követően az országgyűlések tárgysorozatának előkészítése a szenátus ülésein folyt a proposíciók összeállításában a szenátoroknak igen nagy szerepük volt.

A törvényjavaslatok előkészítésére a fejedelem és környezete nagy gondot fordított. Mind a fejedelmi előterjesztések általános, mind az egyes javaslatok bővebb, részletes indoklása alapos munkával készült, amelyet felmérések és tudakozódások előztek meg. Az előzetes állásfoglaláshoz, majd a javaslat kimunkálásához szükséges információk részint tudatosan kiépített, megszervezett, részint pedig spontán csatornákon jutottak el a fejedelemhez és a környezetében munkálkodó jogászokhoz. Az információforrások részletes elemzése megérne egy önálló tanulmányt: vajon milyen szerepe volt a proposíciók kialakításában a fejedelem személyes tapasztalatainak, leveleinek, valamint a fő információs bázisnak, az „alulról“ indult, a nép, a vitézli rend kéréseit-követeléseit tartalmazó kérelmeknek, bejelentéseknek, a gazdasági-katonai jelentéseknek és előterjesztéseknek, a megyéktől érkezett jelzéseknek? Vajon milyen arányban játszottak szerepet a fent említett különféle formák a törvényjavaslatok tartalmának és végső alakjának elnyerésében? Hogyan festett egy törvény előkészítése az országgyűlést megelőző időben?⁸ Mind felelet nélküli kérdés, amely már a kutatás újabb útjait vázolja föl.

A feudális törvényalkotásban a kezdeményezés joga mindenkor megillette az uralkodót.⁹ A szabadságharc diétáin is a fejedelmi kezdeményezés volt az általános: „propositioit a nemes Statusok eleibe terjeszté“¹⁰ vagy „felkérte a karokat és rendeket“, vitassák meg s találják meg „bizonyos kérdések megoldásának módozatait, és proponáltattak bizonyos punctumok“.¹¹ A szécsényi és az ónodi országgyűlés irodalmi értéket is képviselő fejedelmi előterjesztései fennmaradtak az utókorra,¹² Sárospatakon „a Fölséges Fejedelem az devalvált Dicák szerint való praestatióját javallotta“.¹³ Ennyiben tehát Rákóczi országgyűlései követték a hagyományt.

A fejedelem ismert nézete a diéta önálló működéséről, s ennek a felfogásnak gyakorlati alkalmazása oda hatott, hogy a rendek nem tartották magukat Rákóczi proposícióihoz. A szécsényi gyűlésen, mint láttuk, egyszerűen mellőzték a fejedelmi előterjesztésekben szereplő javaslatot a már kidolgozott Katonai Törvénykönyv tárgyalására („az ország hadainak tartásáru, fizetésíru, mind regulamentumáru állandót végeznünk felettébb szükséges“). Ugyanekkor a rendek több, időközben felvetődött javaslatot, ötletet, néha Rákóczi hozzájárulása, véleményének kikérése, sőt az ő előzetes tudomása nélkül megszavaztak s megfogalmaztak. Elég utalnunk itt az interregnum kimondását szorgalmazó

fejedelmi propozícióra, ami helyett Bercsényi elgondolását, a konföderációt fogadták el és iktatták törvénybe.

A fejedelmi propozíciók előterjesztése és az esetleges egyéb javaslatok után következett az országgyűlésben a vita. A megvitatás menete a kétkamarás országgyűléshez képest természetesen egyszerűbbé vált. Az üzenetváltás első lépésője kiesett, s gyakran a második is. A fejedelem részvétele és azonnali vélemény-nyilvánítása szükségtelenné tette a határozatok közvetítő követség küldését. Ha Rákóczi távol tartotta magát a tárgyalásoktól, a rendek vitájának eredményeként kialakított javaslatot vagy a kancellária igazgató, vagy külön e célra alakított bizottság ismertette a fejedelemmel. A nemesség fejenkénti részvétele mellett a szavazatokat nem számlálták, hanem a kérdésekben közfelkiáltással döntöttek. „Első volt: ha ezen jelen való hadakozást köllene-e tovább is contiunálni vagy sem? Melyre felkiáltván a statusok egyszóval, hogy igenis.“¹⁴

Az ílymódon egyenként megszavazott articulusokat azután együttesen, mégegyszer ismertették: „Az Articulusok elolvastattak és rendben vétetődve, né mely terminusokban és punctumokban megcorrigáltattak, tisztán való leírásra és azoknak elolvasására hétfő rendeltetvén.“¹⁵ A törvény végleges megszövegezésére – mint már említettük – alkalmanként bizottságot küldtek ki.

A törvények nyelvezete ma már nem könnyen érthető, nehézkes, latin szavakkal kevert – de magyar nyelvű! Nagy szó ez annak ismeretében, hogy a magyar nyelv a királyi Magyarország országgyűlésein csak a XIX. század első felében kezdett tért hódítani, s a reform-országgyűlésekig a törvények nyelve is latin volt. A magyar teljesen csak az 1844:2. tc. óta vált a törvények nyelvvé Magyarországon. A régi szokások alapján azonban a szabadságharc államában bizonyos esetben latinnyelvű változatokat is közzétettek.

A fejedelem végül jóváhagyta a végső formába öntött törvényeket, amelyeket azután teljes ülésen felolvastak. Általában az utolsó napon „eő Felsége kijöven ... az Concludált deliberatio elolvastatott.“¹⁶

Az ónodi országgyűlésen az egyik legbonyolultabb és legtöbb vitát kiváltó javaslat a dicák kirovására vonatkozott. A tárgyalás során a propositió ügyrendi szempontból valamennyi lényeges lépcsőn végighaladt. Célszerű tehát ezt a napirendi pontot kiválasztani a törvényalkotás országgyűlési mechanizmusának vizsgálatához.

A propozíciókat, köztük a dicális adóra vonatkozót, Labsánszky János kancellár ismertette, 1707. június 1-én. Az általános vitát 4-én kezdték meg. Eredmény azonban ekkor nem született; a fejedelem elnapolta a tárgyalásokat. Június 8-án került ismét napirendre a dicák ügye. Végzést hozott a gyűlés: bizottságot küldtek ki, amelynek a kirovás módjára, majd pedig magára a törvény szövegére kellett javaslatot tennie. A deputatiós munkálatok június 10-én zárultak le, az első változattal ekkor léptek a küldöttek a fejedelem elé. Rákóczi a tervezetet átvizsgálta, bizonyos módosításokat eszközölt rajta. Az ily módon megváltoztatott, kiegészített törvényjavaslat került újra a teljes ülés elé. A feje-

delem még aznap, tehát június 10-én vitára bocsátotta e javaslatot. A polémia a vártnál jobban elhúzódott, még másnap is ez volt napirenden.

A törvényszöveg ellenőrzése 18-án, az artculusok együttes ismertetésénél megismétlődött, majd 1707. június 22-én Rákóczi kézjegyével látta el a törvénycikkeket. A törvények kihirdetésének hagyományos módja volt a teljes ülés előtti felolvasás. Ezt elmaradhatatlan, mondhatni kötelező mozzanatnak tekintették. A közzétételhez ezen kívül még egyéb módok is rendelkezésre állottak. A megyei közgyűlésen rendszeresen ismertették az articulosokat, a városok követői pedig a városi tanács ülésén számoltak be róluk. Rákóczi igyekezett ki is nyomtatni a jogszabályokat: példaként említhetők erre latinul és magyarul kiadott szécsényi törvénycikkek, vagy az 1707-ben magyarul közzétett articulosok.¹⁷ Ezeket a fejedelem a vármegyékhez kísérőlevéllel küldte: „hogy kiki az ország lakossi közül Hazánk Törvényeit tudva, mind az Törvényes Processusokban, mind pedig az közigazság folyamattában, és a Nemzetünk javára el rendelt Concursusok modalitásiban, miként kelletik magát dirigálni és accomodálni, az ... Articulucokat ki nyomtattatván, és mind subscriptumok s mind pecsétünk által authenticálván, szerteszélel az országban elküldözni ítéltük szükségesnek ... Intimállyuk annak okáért, hogy mentül hamarébb celebrálandó Gyűlésen azokat publicáltattatván úgy tarcs ... mint egyéb approbált és régi usus által divattyában levő egyéb Haza törvényeit“.¹⁸

Jegyzetek

1. 1608 (k.u.): 1. tc.
2. 1498:1. tc.
3. *Bárfai napló*, 1707. június 10.
4. 1707:12., 13., 14. tc.
5. *Rákóczi Ferenc: Hadakozó embernek tanító scholája* (kiadta az Irodalomtörténeti Közlemények 1953. évfolyamában V. WINDISCH Éva, 48-56. o.: Rákóczi ismeretlen hadtudományi munkája.)
6. Vö. 1707. június 3., Ónod. Fejedelmi rendelet az uzsora eltiltásáról. (A rendek aznap „szigorú határozatot hoztak“ ez ügyben.) Idézi az Erdélyi Nemzeti Múzeum okl. törzanyagára hivatkozva: MÁRKI: Rákóczi 10-11. o.
7. „a császári szent felség az ország hű karait és rendeit kegyelmesen arra figyelmeztette, hogyha az Ő felsége előterjesztésében foglalt cikkelyeken kívül, még egyebet is találának olyant, a mi az ország közjávára, ennek nyugalmára és védelmére tartozik, affélől is tanácskozzanak“
8. Amikor Rákóczi átlépte a magyar határt, az őt fogadó „katonaság“ – mint írta Emlékirtaiban – „a nép söpredéke volt, és rablás közben tanulta ki a hadimesterséget ...“. Először elkeseredettségen hihetetlen erőfeszítéssel lett úrrá: már az első táborozáskor megkísérelt rendet teremteni, kibocsátotta a táborozási rendre vonatkozó szabályokat, ahogyan ő mondta: „hadi törvényeket“. Ehhez hasonló esettel számtalanszor találkozunk, amikor közvetlen élményei ugyanazon tárgyban előbb utasítások, majd rendeletek kiadására sarkallták. A közvetlen tapasztalástól alig különböztek a levélből nyert informá-

ciók. Generálisaival levélben érintkezett. Ezek viszályairól, de az országos problémáról is gyakran így módon s nem „hivatalos“ úton szerzett tudomást. Levélből értesült pl. arról, hogy Károlyi példája nyomán a főurak igyekeznek hazarendelni a hadból jobbagyaikat. Más írásos források ettől főleg abban különböztek, hogy „alúlól“ jöttek, a vitélő rend, a nép, az „aprólékos“ nemesség kéréseit, jelzéseit tartalmazták. Általában a kancellárián előadott szóbeli kérelmekről, bejelentésekről készült jegyzőkönyvek, följegyzések, ritkábban írásban készült beadványok voltak ezek. A többnyire gazdaságikatonai jelentések fontos források voltak a fejedelem számára. Pl. A Consilium Oeconomicum jelentéseit egyenesen a fejedelemhez kellett fölterjeszteni. A vármegyék közigazgatási-gazdasági nehézségeit fölpanaszoló beadványok sora érkezett a fejedelmi kancelláriára. Bőven megvolt tehát az az információs alap, amire építve a jogszabálytervezetet ki lehet dolgozni.

9. A Tripartium II. r. 3. c. 3-4. §.: a fejedelemnek „össze kell hívnia és megkérdeznie a népet: ha vajjon ennek az ilyen törvények tetszenek-e vagy sem? Akik ha igennel felelnek, azontúl az ilyen végzéseket törvényül tartjuk meg“. Ezt a megfogalmazást bővíti azzal, hogy ha „maga a nép is elhatároz valamit, a közjóra hasznosnak ítél, írásban terjeszti a fejedelem elé, kérvén, hogy erre nézve neki törvényt adjon, s ha maga a fejedelem az ilyen végzéseket elfogadja és helyben hagyja, akkor az törvényerőre emelkedik, s azonnal törvénynek kell tekinteni.“
10. *Bárfai napló*, 1707. május 31.
11. *Diarium Conventus Ónodiensis*, 1707. június 1; *Ónodi napló* 1707. június 4.
12. *A szécsényi hadi gyűlekezeten leendő propositiok* 1705. szeptember 12. *Ráday iratai* 333.o. *Az ónodi gyűlésbe gyűlekezett Magyar Országgi Statusok előtt való propositiok*, 1707. június 1., OL. Rszh. lt. G. 15. I. 1. Caps. D. Fasc. 85. Fol. 119-134 vagy OL. Barkóczy levéltár, P. 31. 1771. továbbá OSZK. RMK. Fol. Hung. 1031. ff. 13-29.
13. *Diarium*, 1708, december 5.
14. *Ónodi napló*, 1707. június 4.
15. *Diarium*, 1707. június 4.
16. A törvények megerősítése Szécsényben: *Ráday iratai*, 387. o.
17. OL. Rszh. lt. G. 35. VII. 2.
18. II. Rákóczi Ferenc Nagy- és Kishont vármegyéhez 1708. augusztus 28. közli: *P. Szathmáry Károly* : im. 83. o.

UTÓSZÓ

Tanulmányunk végére érve röviden össze kívánjuk foglalni főbb megállapításainkat. Az országgyűlések jellegét tekintve mindenekelőtt azon meggyőződésünknek adtunk hangot, hogy itt a magyar alkotmányfejlődés egy különleges intézménytípusáról van szó. Ezek a conventusok ötvözték a Mohács előtti magyar állam tömeges diétáinak jellemzőit a Habsburg-Magyarországon funkcionáló kéttáblás rendi gyűlés sajátosságaival. Esetünkben az egykamarás gyűléstípushoz történő visszakanyarodás nem a fejletlenebb forma felidézését jelentette, sőt éppen a gyűlések haladó szerepét támasztotta alá. A szabadságharc speciális helyzetet teremtett, a háborús követelmények meghatározták az országgyűlések funkcióját is. Legfőképp a szabadságharcon belüli „osztályszövetséget” voltak hivatva megszilárdítani. Rákóczi és hívei arra törekedtek, hogy a gyűlésekben a különféle osztályok és rétegek érdekeinek egyeztetésével megteremtsék a Habsburg-ellenes küzdelem egységes társadalmi hátterét. Ezt szolgálták mind a conventusok jogalkotási termékei, mind a gyűlések szervezeti megoldásai. Az egy kamarában történő tanácskozás megakadályozta a főrendek és a köznemesség elkülönülését. A személyes megjelenés felelevenítése lehetővé tette a köznemesség széles rétegeinek bevonását a politikai döntésekbe. A bizottságok összeállításánál gondosan ügyeltek a szabadságharc vezetői a vallási egyenlőség valóságos megvalósítására, az arányos – általában egyenlő – képviselőre. Ugyanakkor a felekezetenkénti részgyűlések is biztosították az egyes vallások szükséges érdekképviselését. A Habsburg-ellenes összefogás jegyében megjelentek a gyűlésben a szabadságharc nemnemes tehervállalói is, a vitézli rend és a mezővárosok követei, képviselői.

Úgy tűnik, hogy a fejedelemnek sikerült a rendi érdekeket némiképp háttérbe szorítani a „közügy” védelmében. Valójában azonban a rendi-képviselői országgyűlésnek olyan speciális alakzatával van dolgunk, amelynél a rendi erők sok esetben keresztülhúzták a fejedelem számításait, alkalmanként Rákóczi előterjesztéseinek figyelmen kívül hagyásával. Az első conventus egybehívásáig összehasonlíthatatlanul központosítottabb volt Rákóczinak gazdasági pozíciójára és a hűségesküre támaszkodó hatalma, mint azt követően. A szé-

csényi diéta alkalmat adott a centralizációs törekvésekkel szembehelyezkedő ellenzéki erők szerveződésére s ennek egyik gyakorlati következménye volt a fejedelem bizalmasaiból álló Consilium Aulicum fölváltása a főúri többségű Szenátussal. Az erős központi hatalom kiépítése ellen hatott az országgyűléseken a fejedelem magatartása is. Különösen kezdetben „egyszerű polgárként” visszahúzódott a politikai harcoktól, „önállóságra” bízta a rendeket; önmagát, fejedelmi pozícióját alávetette a gyűlésnek. Hangsúlyozta a szabad uralkodóválasztás jelentőségét, a rendi gyűlésnek a fejedellel szembeni jogait. A gyűléseken tisztán érvényesült a rendi-képviselési monarchia alapképlete: a döntések az uralkodó és a rendek közötti alkudozás eredményeként születtek.

A szabadságharc politikai és katonai vezetése az új államot az ősi magyar állam folytatásának tekintete, így általában mind a „régí írott articulusokat”, mind pedig a szokásokat elismerte, érvényesülésüket messzemenően támogatta. Rákóczi azonban tagadta az 1687-i országgyűlés törvényességét, az ellenállási jogról lemondó törvénycikk érvényességét. Az ellenállási záradékra hivatkozva az osztrák elnyomás elleni jogos háborúnak hirdette harcát. Az országgyűlést is arra hivatkozva hívta össze 1705-ben, hogy Bécs nem mutat hajlandóságot diéta megtartására. Sajátos helyzetet teremtett, hogy az „új” magyar állam fő feladatának tekintette a sérelmek, törvénysértések orvoslását. A Habsburgok abszolutizmusa elleni fellépést kifejezetten rendi ideológiával támasztották alá, a fejedelem ígerte a rendi előjogok biztosítását. Többek között ezért is törekedett arra, hogy az országgyűléseket a rendek nyilvánítsák az 1687 előtti, „rendes” diétákkal azonos hatáskörűnek. A hatáskört megállapító végzés egybeesett az 1704-i rendi konföderáció megerősítésével. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a konföderáció, a szövetekezés mint társadalmi-politikai bázis a conventusban, a szabadságharc egyik legfontosabb szervében nyert kifejezést. A szövetekezés szinte minden problémája a gyűlésekben összegeződött, a konföderáción belüli érdekcsoportosulások legnagyobb ütközetei itt zajlottak.

A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései számos rendi-nemesi vonás mellett több haladó, radikális jellemzővel is bírtak. Valósággá vált a felekezettek egyenlősége a gyűlésen belül, kitágult a résztvevők köre; első ízben jelentek meg a rendi országgyűlésen a katonáskodó jobbagység, a „vitélző rend” követői. Rákóczi elveivel összhangban széles nyilvánosságot kaptak az országos ügyek a conventusban; a fejedelem bevezette a nyilvános zárszámadást és a költségvetési vitát is. Fölfokozódott a köznemesség aktivitása is, ami alkalmanként bizony Rákóczi elgondolásait is keresztezte.

A Rákóczi-szabadságharc gyűlései törvényeket és határozatokat hoztak. A jogszabályalkotás előzetes munkálataira a fejedelem felügyelt: megkövetelte a körültekintő előkészítést. A conventusokon a törvényjavaslatok tárgyalása egyszerűbbé vált. Az egykamarás gyűlésben összehasonlíthatatlanul kevesebb

időt vett igénybe az egyezkedés, mint a Habsburg-Magyarország diétáin. A fejedelemnek Sárospatakon már általánossá váló jelenléte a közte és a gyűlés között történő üzenetközvetítést is többnyire fölöslegessé tette.

Értekezésünk számos olyan megválaszolandó kérdést vetett föl, amire területi okokból nem térhetünk ki. Nem tartottuk például célunknak a conventusokban születő döntések politikai hátterének vizsgálatát vagy azt, hogy az egyes érdekcsoportok küzdelmét végigkísérjük. Nem volt terünk a kibővített szenátusülések, a „consultatiók“ elemzésére; nem kívántuk elvégezni az erdélyi országgyűlésekkel való összehasonlítást. Természetesen lehetett volna tovább gazdagítani a tanulmányt pl. a gyűlések köznemesi résztvevőinek levelezéséből, a megyei levéltárak vármegyei iratanyagából is. Megítélésünk szerint azonban ez már különálló tanulmány feladata lehet.

Barna Mezey

Les diètes à l'époque de la guerre d'indépendance de Rákóczi
(Résumé)

Au cours de la guerre d'indépendance (1703-1711) de Rákóczi, un appareil d'État, indépendant de celui de l'empire des Habsbourg a été constitué en Hongrie. Les besoins inhérents à la lutte d'indépendance anti-Habsbourg, menée par François II de Rákóczi pour créer le nouvel État ont exigé d'établir des organes centraux, tels le Conseil Princier, le Conseil Economique, la Chancellerie Princièrè et Sénatoriale, puis la Diète.

L'étude fait l'analyse de l'activité des diètes. Elle indique les conditions entraînant leur convocation et les problèmes de droit publique y afférents. La Cour de Vienne, bien entendu, n'a pas reconnu le nouvel État et considérait aussi bien les chefs de cette guerre que les masses adhérees à Rákóczi comme des rebelles. Par contre, les politiciens dirigeants de l'époque de la guerre d'indépendance ont formulé l'opinion que leur État constituant la continuation de l'État hongrois ancestral, était souverain.

L'auteur divise en trois parties les problèmes touchant les diètes. En analysant des questions relatives à la sphère d'activité de celles-ci, il passe en revue les thèmes figurant sur leur ordre de jour, indique le domaine de leur compétence et les situe en-dedans de système des organes centraux. Sous ce rapport il aborde des problèmes affectant la juridiction exercée par les diètes et d'autres questions de caractère de juridiction se posant lors des réunions de celles-ci. Aussi les relations entre le fonctionnement des diètes et la confédération des Ordres, instituée en 1704 et consolidée en 1705, est-elle examinée. Puis il récapitule les résultats des discussions engagées au sujet de la confédération.

Les idées de Rákóczi affectant l'organisation des diètes sont confrontées avec la réalité. Le but en est de préciser, comment les conventions de 1705, 1707 et 1708 ont servi les efforts de centralisation faites par Rákóczi et comment la force des Ordres s'est vu diminuée (ou augmentée) dans le système d'organisation des diètes, au cours des huit ans de la guerre d'indépendance. Pour les réunions, fondées sur de vieilles traditions hongroises, les caractéristiques des diètes, tenues avant 1526 à l'époque où l'État hongrois jouissait de l'indépendance et auxquelles la présence des nobles fut obligatoire, étaient amalgamées à celles des diètes à deux Chambres réglées par l'article 1 de loi de 1608 (ku.). La problématique y relative est abordée par l'auteur en passant en revue les éléments d'organisation des Conventions. Les questions affectant la préparation des diètes, les travaux des réunions

partielles au plénières la constitution des commissions et l'activité de celles-ci sont soumises à une analyse détaillée. Il se rend compte aussi des réunions partielles territoriales et du „conventiculum“ dirigé contre la convention.

Enfin, l'auteur apprécie la législation des diètes, tenues à l'époque de la guerre d'indépendance, en faisant connaître le mode d'établir des lois et de prendre des résolutions de diètes et en indiquant brièvement les traits caractérisant le mécanisme de la législation.

Barna Mezey

Die Reichstage des Rákóczi-Freiheitskampfes
(Zusammenfassung)

Zur Zeit des Rákóczi-Freiheitskampfes (1703-1711) bestand in Ungarn ein von dem Reich der (Habsburger) unabhängiger, selbständiger ungarischer Staatsapparat. Der von dem Fürsten Ferenc Rákóczi II. geleitete Freiheitskampf gegen die Habsburger machte die Aufstellung der zentralen Organe des neuen Staates erforderlich – des Fürstenrates, des Wirtschaftsrates, der Fürsten- und Senatskanzlei und des Reichstages.

Die Studie analysiert die Reichstage des Rákóczi-Freiheitskampfes. Sie beschäftigt sich mit den Umständen ihrer Einberufung und deren öffentlich-rechtlichen Problemen. Der Wiener Hof erkannte den neuen Staat natürlich nicht an und behandelte die Führer des Freiheitskampfes sowie die an Seiten Rákóczis stehenden Massen als Aufrührer. Der Anschauung der führenden Politiker des Freiheitskampfes zufolge ist ihr Staat ein souveräner Staat, die Fortsetzung des uralten ungarischen Staates.

Die Abhandlung behandelt die Eigenheiten der Reichstage in drei selbstständigen Teilen. Bei Behandlung des Kompetenzbereiches des Reichstages legt sie die Themen der Debatte dar, behandelt deren Rechtsbefugnis und die Stellung der Reichstage unter den zentralen Organen. Im Zusammenhang damit rührt sie die Gerichtsbarkeit des Reichstages und die während ihrer Tagung. Sie untersucht, inwiefern die 1704 gebildete Ständekonföderation, die 1705 bestätigt wurde, mit der Funktion des Reichstages zusammenhängt; weiterhin skizziert sie die Diskussionen hinsichtlich der Beurteilung der Konföderation.

Der Autor vergleicht die Ansichten Ferenc Rákóczis II. hinsichtlich der Reichstage mit der Wirklichkeit: Sein Ziel ist die Klärung dessen, inwieweit die Konvente der Jahre 1705, 1707 und 1708 den Zentralisationsvorstellungen von Rákóczi dienten und inwieweit der organisatorische Rahmen der Reichstage das Zurückdrängen der ständischen Kräfte (oder ihr Vorschreiten) während der acht Jahre des Freiheitskampfes förderte. Die auf den ungarischen

sehen Traditionen beruhenden Reichstage gingen auf die Zweitafel-Reichstage des selbständigen ungarischen Staates vor 1526 zurück, die das persönliche Erscheinen der Adligen forderten und die im Gesetzesartikel 1 des Jahres 1608 (ku.) geregelt sind. All dies skizziert der Autor beim Überblick über die organisatorischen Elemente der Reichstage. Besonders geht er auf die Vorbereitung dieser ein, auf die Arbeit der vollen und teilweisen Versammlungen sowie auf die Zusammensetzung und Funktion der Kommissionen der Reichstage. Er erwähnt die territorialen Teil-Reichstage und das sich dem Konvent gegenüber organisierende sog. Conventiculum. Weiterhin gibt die Studie einen Überblick über die Rechtsetzung der Reichstage des Freiheitskampfes, so über die Art und Weise der Schaffung der Gesetze und Reichstagsbeschlüsse, wobei kurz der Mechanismus des Entstehens der Gesetze berührt wird.

Rövidítések jegyzéke

- Aktenstücke* — Joseph Fiedler: Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's und seiner Verbindungen mit dem Auslande, 1710.
- Acta Conventus Szécseniáni* — Acta Conventus Szécseniáni, Országos Szécsényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 2524. Tom. III. Fol. 61. Nyomatásban megjelent: Köpeczi Béla-R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi Tükör, Bp., 1973. 2.
- Acta Conventus Sárospatakiensis* — Acta Conventus Sárospatakiensis, Országos Levéltár, Rákóczi-szabadságharc levéltára, G. szekció, 27. V. 1. a. 139.
- AR I.* — Archivum Rakóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: Had- és belügy. Közli 1-10: Thaly Kálmán; 11-12: Lukinich Imre; 13-14: Benda Kálmán: Esze Tamás-Maksay Ferenc-Pap László, Pest, 1873- Bp., 1961.
- AR II.* — Archivum Rakóczianum. Angoldiplomaticai iratok II. Rákóczi Ferenc korára 1703-1712. Második osztály: Diplomacia. 1-3. Közli: Simonyi Ernő, Pest, 1871- Bp. 1877.
- Bártfai napló* — Bártfai követek naplója, Történelmi naplók 1663-1719., közli Thaly Kálmán, Bp., 1875., valamint Köpeczi Béla-R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi Tükör, Bp., 1973. 2.
- Cserei Mihály: História* — Cserei Mihály Históriaja, közli Kazinczy Gábor, Újabb Nemzeti Könyvtár, 1852.
- Diarium* — Diarium, Beniczky Gáspár naplója. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 966. Nyomatásban kiadta Thaly Kálmán, Rákóczi Tár I. Pest, 1866.
- Diarium Conventus Onodiensis* — Diarium Conventus Onodiensis, Országos Levéltár, Rákóczi szabadságharc levéltára, G. 27. V. 1. a. 42-43. Nyomatásban kiadta Áldásy Antal, Történelmi Tár 1895. és Köpeczi Béla-R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi Tükör, Bp., 1973. 2.
- Debrecen jkv.* — A debreceni követek jelentése a szécsényi országgyűlésről. Debrecen város jegyzőkönyvéből kiadta Zoltai Lajos, Régi Okiratok és Levelek Tára, 1905. évf.
- Ed. Un.* — Edictum Universale, Országos Széchenyi Könyvtár, Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, RMK. 1733.

Emlékiratok**Károlyi naplója****Károlyi oklvt.****Kuruc vitézek****Memoriale****Ónodi napló****Pozsonyi napló****Ráday iratai****Rákóczi Tár****Rákóczi Tükör****Rákóczi Vál. lev.****Reg. Un.****Recrudescunt ...**

- II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1704-től annak végéig. Sajtó alá rendezte Köpeczi Béla, fordította Vas István. Archivum Rákóczianum. Harmadik osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei, I. Bp., 1978.
- Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei, 1669-1740. 1-2. kiadta Szalay László, Pest, 1865.
- A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára, sajtó alá rendezte Géresi Kálmán, 5. kötet. II. Rákóczi Ferenc fejedelem korabeli oklevelek és levelezések 1704-1707. Bp. 1897.
- Kuruc vitézek folyamodványai 1703-1710. Összeállította, bevezette és jegyzetekkel ellátta Esze Tamás, Bp. 1955.
- Memoriale. Az Tekintetes Nemes Ország Gyűlése Anno 1705 Die 12. Septembris Szécsényi mezőn beállván, az mely kiváltképpen való dolgok naponként folytatnak, renndel így következnek. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 664. Nyomatásban kiadta Thaly Kálmán: Rákóczi Tár I. Pest, 1866.
- Napló az ónodi országgyűlésről. Kiadta Áldásy Antal, Történelmi Tár 1902., valamint Köpeczi Béla - R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi Tükör Bp., 1973. 2.
- Itinerarium Inclyti Comitatus Poseniensis Anno 1707. A pozsonyi követek jelentése az ónodi országgyűlésről. Wellmann Imre: Az ónodi országgyűlés történetéhez, Szentpétery Emlékönyv, Bp., 1938.
- Ráday Pál iratai I. 1703-1706; II. 1707-1708. Archivum Rakocianum. Első osztály. Had- és belügy. 13-14. Sajtó alá rendezte Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay Ferenc, Pap László. Bp., 1955-1961.
- Rákóczi Tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadiszabályzatok, országgyűlési diariumok és törvényzettek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához. I. szerkeszti Thaly Kálmán, Pest, 1866.
- Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat írta Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes. 1-2. Bp. 1973.
- II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei. Sajtó alá rendezte Köpeczi Béla, Bp. 1958.
- Regulamentum Universale, Országos Széchenyi Könyvtár, Régi és Ritka Nyomatványok Tára, RMK. 1734.
- Recrudescunt diutina Inclytae Gentis Hungariae vulnera ... kezdetű kiáltvány. Országos

- Széchenyi Könyvtár Kézirattára Quart. Hung. 3198., vagy Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, RMK. I. 1697; II. 2199. Nyomtatásban: Bp.1976.
- Szabolcs vmegye lvt.* — Adalékok II. Rákóczi Ferenc felkeléséhez Szabolcsvármegye levéltárából, közli Zimmermann Rezső, Történelmi Tár, 1909.
- Szécsényi napló* — Töredék napló a szécsényi országgyűlésről. közli Lugossy József, Új Magyar Múzeum 1860. II. füzet.
- Vallomások* — II. Rákóczi Ferenc: Vallomások. Sajtó alá rendezte Hopp Lajos, fordította Szepes Erika. Magyar Remekírók. Bp.,1978.
- Zweig János naplója* — Zweig János naplója. Kiadta Kacs Kovics Lajos, Tudománytár 1835. és Köpeczi Béla-R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi Tükör, Bp.,1973.,1.
- ASZTALOS — Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Bp., 1934.
- ÁLDÁSY — Áldásy Antal: Az ónodi országgyűlés története. Századok, 1895.
- BALLA — Balla Antal: II. Rákóczi Ferenc. Bp.,1943.
- BENDA: Európa — Európa és a Rákóczi szabadságharc. szerk.: Benda Kálmán, Bp.,1980.
- HORVÁTH — Horváth Mihály: Magyarország történelme. VI. Pest, 1872.
- KOVÁCS — Kovács Kálmán: A Rákóczi-szabadságharc államának néhány jellemző vonása. Jogtörténeti Tanulmányok, IV. Bp.,1980.
- KOVÁCS: Közigazgatás — Kovács Kálmán: A közigazgatás a szabadságharc államában. Európa és a Rákóczi-szabadságharc, szerk.: Benda Kálmán. Bp.,1980.
- KÖPECZI: Európa — A Rákóczi-szabadságharc és Európa. Szerkesztette és válogatta a magyarázatok és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla, Aurora XXXVIII. Bp., 1970.
- KÖPECZI: Franciaország — Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Bp.,1966.
- KÖPECZI-VÁRKONYI: Rákóczi — Köpeczi Béla - R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp.,1976.
- Magyar jogt.* — Csizmadia Andor - Kovács Kálmán - Asztalos László: Magyar állam és jogtörténet. Bp.,1972.
- MÁRKI: Rákóczi — Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. I-III. Bp., 1907-1910.
- MOLNÁR ERIK: — Magyarország története. I-II., szerk.: Molnár Erik Bp.,1964.
- POLNER — Polner Ödön: Rákóczi közjogi szempontjai. Rákóczi emlékkönyv, szerk.: Lukinich Imre, Bp., 1935. I.
- SZALAY — Szalay László: Magyarország története. VI. Pest, 1859.
- THALY: Az ónodi országgyűlés — Thaly Kálmán: Az ónodi országgyűlés történetéhez. Századok, 1896.
- TRÓCSÁNYI — Trócsányi Zsolt: Az erdélyi fejedelemség korá-

- nak országgyűlései (Adalék az erdélyi rendiség történetéhez). Bp.,1976.
- VÁRKONYI: Rákóczi állama** — R.Várkonyi Ágnes: Rákóczi állama és Nógrád vármegye. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 22/1976. szerk.: Domonkos Alajos, Balassagyarmat, 1976.
- VÁRKONYI: Rendhagyó országgyűlés** — R.Várkonyi Ágnes: Rendhagyó országgyűlés Szécsényben, 1705. Tanulmányok Szécsény múltjából, 1. szerk.: Praznovszky Mihály, Szécsény, 1978.
- VÁRKONYI: Ismeretlen kuruc vers** — R.Várkonyi Ágnes: Ismeretlen kuruc vers és politikai háttere (Gondold meg Magyar Nép). Irodalomtörténeti Közlemények 1979.,1.sz.
- VÁRKONYI: Táradalmi fejlődés** — R.Várkonyi Ágnes: Társadalmi fejlődés és állami önállóság. Európa és a Rákóczi-szabadságharc. szerk.: Benda Kálmán, Bp.,1980.

**AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR
ÁLLAM- ÉS JOGTÖRTÉNETI TANSZÉKÉNEK KIADVÁNYAI**

Jogtörténeti értekezések
szerkeszti: Kovács Kálmán

1. sz. Révész Tamás: A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után. Bp., 1971.
2. sz. Búzás József: Székesfehérvár és Fejér vármegye közigazgatása az 1918-1919. évi polgári demokratikus forradalom idején. Bp., 1971.
3. sz. Máthé Gábor - Révész Tamás: Az esti és a levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (1945-1970). Bp., 1970.
4. sz. Rácz Lajos: A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon. Bp., 1972.
5. sz. Búzás József: Veszprém vármegye közigazgatása az 1918-1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában. Bp., 1974.
6. sz. Kálmán Kovács (red.): Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivirecht. Bp., 1974.
7. sz. Nagyné Szegvári Katalin: A jogtörténettudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után. Bp., 1975.
8. sz. Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. Bp., 1977.
9. sz. Révész Tamás: A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiigyezés után. Bp., 1977.
10. sz. Kovács Kálmán (szerk.): A tanács hatalom jogpolitikája 1919-ben. Bp., 1980.
11. sz. Mezey Barna: A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései. Bp., 1981.

Egyéb kiadványok

- Kovács Kálmán: A magyar büntetőjog és büntetőeljárás jog története 1848-1944-ig. Bp., 1971.
- Kálmán Kovács (red.): :Entwicklung der städtischen und regionalen Verwaltung in den letzten 100 Jahren in Mittel- und Osteuropa (Internationale Rechtshistorische Konferenz, Budapest, 12-15. September 1977) I-III. Bp., 1978-1979.
- Kovács Kálmán (szerk. és előszó): Bethlen Gábor állama és kora. Bp., 1980.
1. sz. Békés József: A magyar büntetőjog története. Bp., 1974.
2. sz. Békés József: A magyar büntetőjog története. Bp., 1974.
3. sz. Mátyás Gábor - Rávécz Tamás: Az esti és a levelező tagozatok oktatási feladata az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (1945-1970). Bp., 1970.
4. sz. Rávécz Lajos: A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon. Bp., 1973.
5. sz. Békés József: Vezetőnk vármegyei közigazgatás az 1918-1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában. Bp., 1974.
6. sz. Kálmán Kovács (red.): Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht. Bp., 1974.
7. sz. Mátyás Gábor: A jogtudományok anyagi és eljárási jogi és jogszabályi a társadalomról után. Bp., 1975.
8. sz. Dóczy Alajos: A magyar gazdasági jog kialakítása a dualizmus korában. Bp., 1977.
9. sz. Rávécz Tamás: A szociális egyes kérdések Magyarországon a kiépítés után. Bp., 1977.
10. sz. Kovács Kálmán (szerk.): A tanácskormány jogpolitikája 1919-1945-ig. Bp., 1980.
11. sz. Mézey István: A Kádár-rendszer jogpolitikája. Bp., 1981.